

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ



İŞLEM MALİYETLERİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMINA ETKİSİ: 25 OECD ÜLKESİ ÜZERİNE BİR PANEL
DATA ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

Ümmühan AKHİSAR

İşletme Anabilim Dalı

İşletme Doktora Programı

ARALIK 2023
İSTANBUL

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ



İŞLEM MALİYETLERİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMINA ETKİSİ: 25 OECD ÜLKESİ ÜZERİNE BİR PANEL
DATA ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

Ümmühan AKHİSAR
(191220002)
0000-0003-0163-2459

İşletme Anabilim Dalı

İşletme Doktora Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Enver Alper GÜVEL

İstanbul 2023



T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü

Jüri Tez Onay Formu

27.12.2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Bu çalışma 27.12.2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İşletme Anabilim Dalı, İşletme (Doktora) Programı, Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ

Prof. Dr. Enver Alper GÜVEL

Danışman

İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. M. Melih İNAL

Üye (İmza)

Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ümit BOZOKLU

Üye (İmza)

İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Faik ÇELİK

Üye (İmza)

Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma DURAL

Üye (İmza)

İstanbul Gedik Üniversitesi

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “İşlem Maliyetlerinin Yabancı Sermaye Yatırımına Etkisi: 25 OECD Ülkesinde Verilerin Dinamik Panel Analizi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım (27/12/2023).

Ümmühan AKHİSAR



ÖNSÖZ

Doktorama tezimi yapmamda yardımcı olan başta danışmanım Prof. Dr. Enver Alper Güvel, Prof. Dr. Faik Çelik, Prof. Dr. Melih İnal, Dr. Öğr. Üyesi Ümit Bozoklu, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Erkasap hocalarıma, sabırlarından dolayı değerli kızlarım Rabia Azra ve Sena Akhisar'a ve eşim Hüseyin Akhisar'a sonsuz teşekkür ederim.

Aralık 2023

Ümmühan AKHİSAR



İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	vii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xii
1. GİRİŞ	1
2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	5
2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı	5
2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Faktörler.	7
2.2.1. Ekonomik etkenler.....	9
2.2.2. Sosyolojik ve politik etkenler	10
2.3. OECD Ülkelerinin Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımı.....	10
2.4. Dünya Ülkelerinin Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımı	12
2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri	13
2.5.1. Kaynak arayan doğrudan yabancı yatırım (DYY).....	14
2.5.2. Pazar arayışında doğrudan yabancı sermaye yatırımı	15
2.5.3. Etkinlik arayışında olan doğrudan yabancı sermaye yatırımı	16
2.5.4. Startejik arayışında olan DYY	17
2.6. Literatür Araştırması	18
3. İŞLEM MALİYETLERİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA ETKİSİ: 25 OECD ÜLKESİ ÜZERİNE BİR DİNAMİK PANEL DATA ANALİZİ	33
3.1 Örgüt Teorisi.....	33
3.2. Asıl-Vekil Teoremi ve İşlem Maliyetlerine Geçiş	34
3.3. İşlem Maliyetleri	35
3.3.1. Davranışsal varsayımlar	37
3.3.1.1. Çevresel belirsizlik ve sınırlı akılcılık	37
3.3.1.2. Fırsatçılık	37
3.3.2. İşlem boyutları.....	38
3.3.2.1. Varlık özgürlüğü.....	38
3.3.2.2. Belirsizlik.....	39
3.3.2.3. Sıklık.....	39
3.3.3. Yönetişim mekanizmaları.....	40
3.3.3.1. Piyasalar	40
3.3.3.2. Örgütler	40
3.3.3.3. Melez formlar	41
3.4. İşlem Maliyeti Kuramları	42
3.4.1. İşlem maliyetlerinde açıklık	42

3.4.2. İşlem maliyetlerinde eşitlik	44
3.4.3. İşlem maliyetlerinde adalet.....	47
3.5. Literatür: İşlem Maliyetleri	49
3.5.1. Açıklık ile ilgili yapılan çalışmalar.....	55
3.5.2. Eşitlik ile ilgili yapılan çalışmalar	70
3.5.3. Adalet ile ilgili yapılan çalışmalar	85
3.6. Metodoloji	98
3.6.1. Araştırmanın amacı.....	98
3.6.2. Araştırmanın önemi	99
3.6.3. Veri seti (Verilerin toplanması ve çözümlenmesi)	99
3.6.4. Yöntem	102
3.6.4.1. Panel veri analizi.....	104
3.6.5. Araştırmanın modeli ve hipotezleri	106
3.7. Bulgular	108
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	122
KAYNAKLAR.....	125
EKLER.....	137
ÖZGEÇMİŞ.....	147

KISALTMALAR

FDI	: Foreign Direct Investment
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım,
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü bazen de İktisadi İş Birliği ve Gelişme Teşkilatı (İngilizce: Organisation for Economic Co-operation and Development).



ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1: OECD Ülkelerinin Dışarıya Yaptıkları Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımı.....	11
Çizelge 2.2: Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri, Ev Sahibi İlk 20 Ekonomi, 2021	12
Çizelge 2.3: Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları, İlk 20 Ülke Ekonomisi, 2021	13
Çizelge 3.1: Williamson Tarafından Geliştirilen İşlem Maliyeti Kuramı.....	37
Çizelge 3.2: 2022 Yılına Ait Ülkelerin Hukukun Üstünlük Endeksleri	101
Çizelge 3.3: 2022 Yılına Ait Ülkelerin Hukukun Üstünlük Endeksleri	102
Çizelge 3.4: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	108
Çizelge 3.5: Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları	110
Çizelge 3.6: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları	111
Çizelge 3.7: Pesaran ve Yamagata (2008) Delta Homojenlik Testi Sonuçları.....	111
Çizelge 3.8: CADF Birimkök Testi Sonuçları	112
Çizelge 3.9: CADF Birimkök Testi Sonuçları	113
Çizelge 3.10: CADF Birimkök Testi Sonuçları	114
Çizelge 3.11: CADF Birimkök Testi Sonuçları	116
Çizelge 3.12: Model 1 İçin Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Sonuçları.....	117
Çizelge 3.13: Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları.....	118
Çizelge 3.14: Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları.....	119
Çizelge 3.15: Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları.....	120

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: 2016-2022 OECD Ülkelerinin Dış Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı.....	11
Şekil 2.2: 2016-2022 OECD Ülkelerine Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi Grafiği	11
Şekil 2.3: 2021 Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (İlk 20 Ülke).....	12
Şekil 2.4: 2021 Doğrudan Yabancı Yatırım Çıktıları (İlk 20 Ülke).....	13
Şekil 3.1: İşlem Maliyetleri Analiz Kuramları	42
Şekil 3.2: Türkiye'nin Yolsuzluk Algı Sıralamasındaki Yeri.....	100
Şekil 3.3: Teorik Model	107
Şekil 3.4: Değişkenlere Ait Grafik Gösterimleri	109

İŞLEM MALİYETLERİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMINA ETKİSİ: 25 OECD ÜLKESİ ÜZERİNE BİR PANEL DATA ANALİZİ

ÖZET

İşlem maliyetlerinin, doğrudan yabancı sermaye yatırımını etkileyip etkilemediğini, panel veri analizi kullanılarak araştırılmıştır. İşlem maliyetleri eşitlik, açıklık ve adalet olarak incelenmiştir. Eşitlik olarak ülkelerdeki kadınların eğitim oranları, açıklık olarak yolsuzluk algı endeksi ve adalet olarak hukukun üstünlük endeksi verileri ilgili sitelerden indirilerek ekonometrik analiz için düzenlemiştir. Analiz 25 OECD ülkeleri için gerçekleştirilmiştir. Almanya, Yunanistan, İzlanda, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Polonya, Belçika, Kosta Rika, Danimarka, Estonya, İrlanda, Kore Cumhuriyeti, Hollanda, Slovakya, İtalya, Macaristan, Portekiz, Slovenya, İsviçre, Kanada, Estonya, İsveç, Meksika, Fransa, Avustralya ülkeleri alınarak panel data analizi yapılmıştır. İlk olarak yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır.

Yatay kesit bağımlılığı testinin ardından homojenlik testi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında homojenlik durumunun analiz edilmesinde Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta homojenlik testinden yararlanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testlerinin sonuçları çalışmanın devamında kullanılacak olan testlerin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Sıklıkla kullanılan Pesaran ve Yamagata (2008) Delta Homojenlik testinden yararlanılmıştır. Delta testinin boş hipotezi “sabit ve eğim parametreleri homojendir” şeklinde kurulurken, alternatif hipotez “sabit ve eğim parametreleri heterojendir” şeklinde kurulmaktadır. Test sonuçları incelendiğinde temel model kapsamında boş hipotez reddedilmiştir ve alternatif hipotez kabul edilerek çalışma kapsamında oluşturulan modelin heterojen bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışma kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Dumitrescu ve Hurlin (2012) ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testleri ile incelenmiştir. Her iki testte yatay kesit bağımlılığının varlığında ve modelin heterojen yapıya sahip olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Çalışmada yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle Dumitrescu ve Hurlin (2012) kullanılmıştır.

Almanya, Yunanistan, İzlanda, Çek Cumhuriyeti, Letonya ve Polonya için yolsuzluk algısından (Openness) doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI) doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Belçika ve Kosta Rika için yolsuzluk algısı (Openness) ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI) arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca Danimarka ve Estonya için doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI) yolsuzluk algısına (Openness) doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. Belçika, Kanada, Kosta Rika, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, Kore Cumhuriyeti, Hollanda ve Slovakya için fırsat eşitliğinden (Equality) doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI) doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Çek Cumhuriyeti için fırsat eşitliği (Equality) ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI) arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Macaristan, İtalya, Portekiz, Slovenya ve İsviçre için doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI) fırsat eşitliğine (Equality) doğru nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. Kanada, Kosta Rika, Çek

Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İtalya ve Letonya için hukukun üstünlüğünden (Justice) doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI) doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. İrlanda için hukukun üstünlüğü (Justice) ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI) arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Slovakya için doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI) hukukun üstünlüğüne (Justice) doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İşlem maliyetleri, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, OECD ülkeleri, Panel Data Analizi.*



THE EFFECT OF TRANSACTION COSTS ON FOREIGN DIRECT CAPITAL INVESTMENT: A PANEL DATA ANALYSIS ON 25 OECD COUNTRIES

ABSTRACT

Whether transaction costs affect foreign direct investment was investigated using panel data analysis. Transaction costs have been examined in terms of equity, openness and fairness. Data on women's education rates in countries as equality, corruption perception index as openness, and rule of law index as justice were downloaded from relevant sites and arranged for econometric analysis. The analysis was conducted for 25 OECD countries. Germany, Greece, Iceland, Czech Republic, Latvia, Poland, Belgium, Costa Rica, Denmark, Estonia, Ireland, Republic of Korea, Netherlands, Slovakia, Italy, Hungary, Portugal, Slovenia, Switzerland, Canada, Estonia, Sweden, Mexico, France Panel data analysis was carried out by taking Australian countries. First, a cross-sectional dependence test was conducted.

After the cross-section dependence test, the homogeneity test was performed. Within the scope of the study, the Delta homogeneity test developed by Pesaran and Yamagata (2008) was used to analyze the homogeneity situation. The results of cross-section dependence and homogeneity tests have an important place in determining the tests to be used in the continuation of the study. The frequently used Pesaran and Yamagata (2008) Delta Homogeneity test was used. While the null hypothesis of the delta test is established as "constant and slope parameters are homogeneous", the alternative hypothesis is established as "constant and slope parameters are heterogeneous". When the test results were examined, the null hypothesis was rejected within the scope of the basic model and the alternative hypothesis was accepted and it was determined that the model created within the scope of the study had a heterogeneous structure. Within the scope of the study, causality relationships between variables were examined with Dumitrescu and Hurlin (2012) and Emirmahmutoğlu and Köse (2011) panel causality tests. Both tests are used in cases where cross-sectional dependence exists and the model has a heterogeneous structure. Dumitrescu and Hurlin (2012) were used in the study due to its cross-sectional dependence.

A unidirectional causality relationship from corruption perception (Openness) to foreign direct investments (GFDI) was determined for Germany, Greece, Iceland, Czech Republic, Latvia and Poland. Bidirectional causality was found between corruption perception (Openness) and foreign direct investments (GFDI) for Belgium and Costa Rica. Additionally, the existence of unidirectional causality from foreign direct investments (GFDI) to corruption perception (Openness) was determined for Denmark and Estonia. Unidirectional causality from equality of opportunity (Equality) to foreign direct investments (GFDI) was determined for Belgium, Canada, Costa Rica, Germany, Greece, Iceland, Ireland, Republic of Korea, Netherlands and Slovakia. Bidirectional causality has been determined between equality of opportunity (Equality) and foreign direct investments (GFDI) for the Czech Republic. The existence of causality from foreign direct investments (GFDI) to equality of opportunity has been determined for Hungary, Italy, Portugal, Slovenia

and Switzerland. Unidirectional causality from the rule of law (Justice) to foreign direct investments (GFDI) was detected for Canada, Costa Rica, Czech Republic, Estonia, Germany, Greece, Iceland, Italy and Latvia. For Ireland, bidirectional causality has been identified between the rule of law (Justice) and foreign direct investments (GFDI). For Slovakia, the existence of unidirectional causality from foreign direct investments (GFDI) to the rule of law (Justice) has been determined.

Key Words: *Transaction costs, Direct Foreign Capital Investment, OECD Countries, Panel Data Analysis.*



1. GİRİŞ

İşlem maliyeti şirketlerin veya bireylerin bir mal veya hizmet elde etmek için harcadığı zaman, araştırma, pazarlık-takip ile ilgili tüm maliyetlerin toplamı olarak tanımlanır. “İşlem maliyeti” ilk defa Amerikalı iktisatçı Ronald Coase tarafından kullanılmıştır. Sonra ise Olive E. Williamson, İşlem Maliyeti Ekonomisi olarak geliştirilen teoriler ve açıklamalar, ekonomi içinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Mal ve hizmetlerin pazarlanmasından kaynaklanan işlem maliyetlerini azaltmayı ve ortadan kaldırmayı hedefleyen yaklaşıma işlem maliyeti yaklaşımı denir.

İşlem maliyeti, bir işletmenin çeşitli nedenlerle farklı işletmelerden aldığı ürün ve hizmetler için yaptığı ödenekler üzerine kurulu bir teoridir. Örneğin bir bilgisayar firmasının mikroişlemcilerini kendi üretmeleri yerine dışardan farklı bir işletmeden temin etme durumunda her bilgisayar için alınacak mikroişlemcilerin nakliye, sigorta gibi ek maliyetleri olacaktır. İşletmeler genelde bu dış çevreyi kendi içlerine almak suretiyle maliyetleri azaltma yoluna giderler. Bir işletmede yapılan tüm ekonomik faaliyetin birer maliyeti vardır. İşlem maliyeti basitçe iş dünyasındaki her ekonomik faaliyetin kendi fiyatı olduğu temeline dayanmaktadır. İşletmeciler kendi yatırım stratejilerinin yanında, bu stratejilerin uygulanmasında ortaya çıkan işlem maliyetlerini önemli ölçüde araştırmaktadır. İşletmecinin ya da yatırımcının, yatırım stratejisine göre farklı işlem tarzları, işlem maliyetlerinin boyutunu değiştireceğinden, bu maliyetlerin büyüklük ve belirleyicilerine ilişkin geniş çaplı bir analiz yapmaktadır.

İşletmeler kendilerine, mal üreten ve tüketen kişi veya şirketlere ve üretime güvence veren kanunlarla düzenlenir. Dağıtım ve tüketimin bağlamı ve süreçleriyle etkileşime girer. Bu nedenle işlem maliyetlerine dayalı araştırmalar ekonominin ötesinde sosyolojiye, siyaset bilimine, organizasyon teorisine, ayrıca psikoloji ve hukuk dahil diğer disiplinlerden de büyük ilgi görüyor. Her disiplin, fonksiyonel kontrole dayalı organizasyon sisteminin işlevselliğine ilişkin farklı ve bağımsız bir yaklaşımı vardır ve bir grup değişkenle açıklamaya çalışılır (Gürçaylılar T. 2013).

İşlem maliyetlerini düşürmek için belirli kavramlarla birlikte ele alınarak düşünme stratejileri oluşturulabilir: bu kavramları işlem maliyetlerinde temel olarak üç nedene dayanmaktadır: çevresel belirsizlik ve sınırlı rasyonellik, firmaların fırsatçı davranışları ve varlık özgüllüğü.

Çevresel belirsizlik ve sınırlı rasyonellik: piyasalardaki hızlı değişim ve gelişim, piyasa bileşenlerinin çokluğu nedeniyle yöneticiler, firmalar piyasa hakkında gerekli tüm bilgilere sahip olamamaktadır. Bu belirsizlik yöneticilerin, örgütlerin, firmaların tüm bilgilere sahip olmasına engel teşkil etmektedir. Firmaları, yöneticileri etkileyen birçok faktör nedeniyle şirket sahipleri aldıkları kararların sonuçlarını doğru bir şekilde tahmin edememektedir. Ek olarak sınırlı bir karar verme süreci, alternatif seçenekleri yeterince değerlendirmelerini engelleyebilmektedir. Dolayısıyla çevresel belirsizlik ve sınır rasyonellik nedeniyle işlem maliyetleri artmaktadır.

Firmaların fırsatçı davranışları: ticari olarak fırsatçı faaliyet, işlemi gerçekleştiren firmalardan birinin dolandırıcılık, aldatma, yalan beyan yollarla diğer şirkete kendi çıkarları doğrultusunda zarar vermektedir (William, 1978).

Varlık özgüllüğü: Williamson (1991), varlık kalitesinin, bir varlığın alternatif kullanımlara ne ölçüde konulabileceği ve üretken değerinden ödün vermeden alternatif kullanıcılar tarafından yeniden yatırıma dönüştürülebilme derecesi anlamına geldiğine inanmaktadır.

İşlem maliyetlerinde çevresel belirsizlik yerine açıklık, fırsatçılık yerine adalet, varlık özgüllüğü için eşitlik gruplarında ele alınarak analiz gerçekleştirildi.

İşlem maliyetini üç grupta toplayarak araştırmayı inceleyebiliriz.

1. Açıklık: Yolsuzluk kavramı ölçülemez ama algısı ölçülebilir. Yolsuzluk algısı, çeşitli araştırmacıların kullandığı ve çeşitli kurumlar tarafından geliştirilen endekslerle ölçülmektedir. Yolsuzluk Algılama Endeksi, ülkeler arasında yolsuzluğun ülke bazlı en kapsamlı ölçümüdür. Yolsuzluk Algısı Endeksi, Johann Lambsdorff'un liderliğinde Göttingen Üniversitesi'nden araştırmacılar tarafından derlendi. 1995 yılından beri Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) her sene birçok ülkenin Yolsuzluk algı Endeksi'ni paylaşmaktadır. (Iliman T, Tekeli R., 2016)

Yolsuzluk sorunu ülkelerin çözülmeyi bekleyen en büyük sorunlarından biridir. Çünkü dünyada bulunan tüm ülkelerde yolsuzluk, ekonomideki yatırım, büyüme ve gelir dağılımı gibi makroekonomik parametreleri etkilemektedir.

Yolsuzluk her toplumda farklı şekillerde kendini göstermektedir. (Berksoy ve Yıldırım, 2017)

2. Eşitlik: Fırsat eşitliği kavramı, herkesin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve çalışma hayatı gibi toplumun talep ve beklentilerine göre şekillenen alanlara hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit erişime sahip olması anlamına gelir. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması diğerlerine göre çok daha önemlidir çünkü bireyin gelir, istihdam gibi pek çok alanda durumunda değişikliklere yol açabilir. (İnan M.,)

Bir ülkenin ekonomik kalkınmasının, ülkedeki eğitim düzeyi dahil birçok faktöre bağlı olduğundan bahsetmiştik. Eğitim, dünya çapında istihdamın ve güçlendirmenin temel taşıdır. Birçok çalışmanın gösterdiği gibi eğitimin etkisinin gücü ülkeden ülkeye değişmektedir. Eğitim, ekonomik büyümenin temel faktörlerinden biridir ve her insanın temel hakkıdır. Hiçbir ülke eğitime ciddi yatırım yapmadan ekonomik büyüme sağlayamaz. Bugün bile kadınların eğitimini istemeyen toplumlar bulunmakta, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu konuyu çok önemsemektedir. Toplumun modernleşmesi ve çağdaşlaşması bu ülkenin kadınlarının ileri düzeyde eğitim almasına bağlıdır. Ülkenin ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınması kadınların eğitim düzeyinin artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı kadınların eğitim düzeyindeki artışın yabancı sermayenin söz konusu ülkeye yatırımlarını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaktır. Çalışmada panel veri analizi kullanılarak insani gelişme endeksinin, ekonomik büyümenin ve kadınların eğitim düzeyinin ülkeye yapılan doğrudan yatırımları nasıl etkilediği ortaya çıkarıldı.

3. Adalet: Sosyal sorumluluğu ve temel insan haklarını zayıflatmak yerine teşvik eden yasaların adil, yetkin, verimli ve öngörülebilir şekilde uygulanması devletin temel görevidir ve vatandaşlarla yapılan toplum sözleşmesinin bir parçasıdır. Hükümetin hukukun üstünlüğünü takip etmesini sağlamak için hesap verebilirlik ve uygulama gereklidir. Ancak, hükümet elitlerinin yargının kronik sorunlarına kayıtsız kalması veya işbirlikçi davranmaması durumunda cumhuriyetçi kuvvetler ayrılığı yapısı tepkisiz veya gözetime dirençli olabilir. The World Justice Project (WJP) her yıl 140 ülkenin yer aldığı hukukun üstünlüğü endeksini yayınlamaktadır. Hukukun üstünlüğü endeksi 0 ile 1 puan aralığında olmaktadır. Ülkelerin puanı 1'e yaklaştıkça hukukun üstünlüğü ilkesine olan bağlılığın arttığını göstermektedir.

İşlem maliyetleri üzerine birçok çalışma yapılmış ancak literatür incelendiğinde açıklık, eşitlik ve adalet gibi bağımsız değişkenleri içeren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. İşlem maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisi çeşitli alanlarda incelenmiş olsa da açıklık, eşitlik ve adalet ilkeleri bağımsız değişkenler olarak analize eklenmiş ve bu etkilerin literatürde açıklanmadığı görülmüştür. Literatür taramasında açıklık teorisinin (yolsuzluk algı endeksi) doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin OECD ülkeleri örneğinde çalışılmadığı, diğer OECD dışı ülkelerde de çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. OECD ülkelerinde adalet (hukukun üstünlüğü derecesi) ve eşitlik (kadınların eğitim düzeyi) değişkenlerine ilişkin ayrı bir analiz de bulunamamıştır.

Bu çalışmada OECD ülkelerinin işlem maliyetleri çerçevesinde alınan şeffaflık endeksi, hukukun üstünlük endeksi ve kadınların eğitim oranlarının, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyip etkilemediği araştırılmıştır.

Çalışma dört bölüme ayrılmış olup birinci bölüm giriş olarak hazırlanmıştır. İkinci bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı etkileyen faktörler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde işlem maliyetlerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına etkisi 25 OECD ülkesinin verileri toplanarak incelenmiştir. İşlem maliyetleri açıklık, eşitlik, adalet olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır. İşlem maliyetlerinde açıklık olarak 25 OECD ülkesinin şeffaflık dereceleri, adalet olarak hukukun üstünlük derecesi, eşitlik olarak ise kadınların eğitim oranları alınarak literatür araştırılmıştır. OECD ülkeleri olarak; Avustralya, Belçika, Kanada, Kosta Rika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Kore Cumhuriyeti, Letonya, Meksika, Hollanda, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre alınmıştır. OECD ülkelerinin 1999-2022 arası yıllık verileri alınmıştır.

Dördüncü bölüm ise sonuç ve öneriler olarak düzenlenmiştir.

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, merkezi dışında kalan ülkelerde üretim tesisi kuran, mevcut üretim tesislerini satın alan veya yatırımı ülke sınırlarının ötesine yaymak için kendi sermayesini artıran bir yan kuruluş haline getiren bir şirket olarak tanımlanabilir. Bu yatırımlar genellikle çok uluslu firmalar tarafından uluslararası sermaye akışı olarak görülmektedir. (Arık Ş. vd.)

Sermaye birikimi, ekonomistler tarafından kalkınmanın temeli olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, ülkelerin ekonomik açıdan geri kalmasının başlıca sebeplerinden biri sermaye birikimindeki yetersizliktir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelerin ekonomik gelişmelerine büyük ölçüde katkı sağlamaktadır. Yatırımı yapan ülke ve ev sahibi ülke arasında karşılıklı olarak fayda sağlamaktadır. (Kar M, Tatlısöz F.)

Yabancı sermaye yatırımları, ülkedeki sermayeyi, rekabeti, istihdamı, teknoloji ve işletme alanındaki bilgiyi artırması sebebiyle ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı dünyadaki yabancı sermaye yatırımlarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bilişim teknolojilerinin hızlı bir şekilde ilerlemesi ile ülkeler, ekonomilerin de kendi iç pazarlarından çıkarak dışa yönelik ekonomik yapılar dönüşmüşlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımı, büyüme ve kalkınmalarına önemli derecede katkı sağlamıştır. Yabancı yatırımlar yatırımı yapan ve yapılan her iki ülke açısından da ekonomiye avantaj sağlamaktadır. (Aydemir C. Vd. 2012:70)

Yabancı yatırımlar bir ülke farklı yollarla ve şekillerle girebilir. Portföy yatırımlar, hisse senedi, tahvil gibi menkul değerleri kapsayan sermaye piyasası yatırımları olarak girebildiği gibi, üretilen malların başka bir ülkeye satılarak ihraç edilmesi şeklinde de yabancı sermaye yatırımları ülkeye girebilir. Diğer bir yöntem ise yatırımcı, kendi marka veya teknolojisini kullanma izni vererek, başka bir

ifadeyle firmalar ile lisans anlaşması gerçekleştirerek de o ülkenin piyasasına girebilir. (Aydemir C. Vd. 2012:70)

Dış ticareti olumlu yönde etkileyen ve geliştiren doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelerin ekonomi politikalarını yönlendirmesini de önemli ölçüde etkilemiştir. Mal ve hizmetlerin yabancı pazarlara taşınmasını sağlayarak, dünyadaki ticaretin yönlendirilmesini ve ülkelerarası üretimin organize edilmesine sebep olmuştur. Ayrıca yabancı yatırımların büyüklüğü, ülkelerin ticaret ve ticaret politikalarını etkilemiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları sadece yatırımı yaban ülkeye değil aynı zaman yatırım yapılan ülkeye de büyük katkılara sağlamaktadır. Gelişmekte olup da yeteri sermayesi olmayan bir ülkeye yapılan sermaye yatırımı ülkenin gelişip ve kalkınmasına yardımcı olmaktadır. (Tandırcıoğlu H., Özen A, 2003:106)

Yabancı sermaye yatırımları genellikle gelişmiş ekonomilere ve büyük pazarlara yönelik olmakla birlikte gelişmekte olan pazarlarda da önemli yatırımlar görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımları da sektörler göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin finans, telekomünikasyon, enerji, otomobil ve teknoloji yabancı sermaye yatırımlarının sıklıkla yapıldığı sektörlerdir. Mevcut doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgiler, uluslararası finans kurumları, ticaret ve yatırım ofisleri, merkez bankaları ve ilgili ekonomik analiz kuruluşlarının raporlarında bulunabilir. Bu kuruluşlar genellikle dünyadaki yabancı sermaye akımlarını takip etmekte ve raporlarını kamuoyu ile paylaşmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımları, yapılış amacına göre üç grupta değerlendirebiliriz. Birincisi yerel piyasaya hizmet etmek amacı için yapılan yatırımlar. Bu durumu olası piyasa büyümesi belirlemektedir. İkincisi kendi ülkesinde olmayıp da ev sahibi ülkede bulunan yatırım varlık ya da kaynaktan faydalanabilmek amacıyla yapılan yatırımlardır. Son olarak ise coğrafi konumuna göre, ekonomilerinden yararlanabilmek amacıyla yapılan yatırımlardır. Bu tür yatırımlar etkinlik arayan yatırımcılardır.

Sermaye sahipleri yatırım yaparken ev sahibi ülkelerin düşük maliyetlerine ve yüksek talebine dikkat ederken, ev sahibi ülkeler bu yatırımların ülke istihdamını, ihracatını ve vergi gelirlerini artıracığını umuyor. Ev sahibi ülkeler aynı zamanda sermaye sahiplerinin üretken bilgi ve becerilerinin aktarımından da yararlanmaktadır.

Yatırımcı ülke, bu avantajlardan yararlanmak ve geliştirmek için, yatırım sermayesi sahiplerine ekonomik ve finansal desteğin yanı sıra altyapıların oluşturulması ve pazar tercihi gibi pazar destekleri de sağlayabilir (Arık Ş. vd.)

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Faktörler.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımını, o ülkenin ekonomik ve sosyal durumu başta olmak üzere birçok faktör etkilemektedir. Yabancı yatırımcılar ilk olarak sosyal ve kültürel olarak kendi ülkelerine benzer olan yerleri tercih etmektedir. Literatürde, gayri safi yurtiçi hasıla, enflasyon oranı, büyüme oranı gibi faktörlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımını nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Dünya çapında doğrudan yabancı yatırım, bir ülkenin ekonomik büyüklüğü, yatırım ortamı, siyasi istikrar, düzenlemeler ve teşvikler gibi birçok faktörden etkilenir.

DYY yapacak olan ülke enflasyon cari hesap, düşük gelir, kentleşme, iş gücü, yerli yatırım, ticari açıklık, yaşam standardı, dış borç, iç yatırım başta olmak üzere birçok etkeni analiz yaparak buna karar vermektedir. Doğrudan yabancı yatırım (DYY), tarihsel olarak birçok ev sahibi ülkenin altyapısını, teknik yeteneklerini, girişimcilik kapasitesini ve hükümet geliri ve döviz biçimindeki ekonomik kaynaklarını iyileştirerek kalkınmasına katkıda bulunmuştur. (Yasmin B. Vd. 2003)

Doğrudan yabancı yatırım birçok faktörden etkilenir. Bu faktörler genellikle ulusal ekonomilerin, politikaların ve küresel ekonomik koşulların birleşimiyle ilişkilidir. İşte bu faktörlerden bazıları.

Finansal İstikrar: Yatırımcılar genellikle istikrarlı ve istikrarlı bir finansal ortam ararlar. Düşük enflasyon, istikrarlı döviz kuru, güçlü ekonomik büyüme ve güvenilir bir finansal sistem, doğrudan yabancı yatırımı çekmede önemli faktörlerdir.

Hukuk ve kurumsal yapı: Etkin hukuk sistemleri, kolluk kuvvetleri ve şeffaf kurumsal yapılar yatırımcıların güvenini sağlar. Güçlü bir hukuk devleti, mülkiyet haklarına saygı ve adil bir hukuk sistemi, yabancı sermaye yatırımını artırabilir.

Siyasi istikrar ve güven: Siyasi istikrar, tutarlı hükümet politikaları ve düşük siyasi riskler yatırımcı güvenini artırıyor. Siyasi belirsizlik veya sürekli değişen politikalar yabancı yatırımcıların kararlarını etkileyebilmektedir.

Pazara erişim ve ticaret politikaları: Yatırımcılar genellikle açık pazarlara ve serbest ticarete sahip ülkelere yöneliyor. Ticari kısıtlamalar, korumacılık veya diğer engeller yabancı sermaye akışını sınırlayabilir.

İnsan kaynakları ve altyapı: Nitelikli işgücüne ve iyi altyapıya sahip ülkeler yabancı yatırımcıları çekmektedir. Eğitimli iş gücü, teknolojik altyapı, ulaşım ve iletişim ağları gibi unsurlar yatırımcılar için önemlidir.

Sektöre özgü faktörler: Bazı sektörler veya endüstriler, özellikle yüksek teknoloji, enerji ve sağlık gibi sektörler, yabancı sermaye yatırımı için daha çekici olabilir. Büyüme potansiyeli, rekabet avantajı ve pazar büyüklüğü gibi sektör faktörleri önemli olabilir.

Küresel Ekonomik Koşullar: Küresel ekonomik koşullar, faiz oranları, uluslararası ticaret akışları ve finansal istikrar, yabancı sermaye akışlarını etkileyebilmektedir. Küresel ekonomideki dengesizlikler veya belirsizlikler yatırımcıların kararlarını etkileyebilmektedir. Bu faktörlerin birleşimi bir ülkenin doğrudan yabancı yatırım çekme yeteneğini etkiler. Her ülke bu faktörlerle çalışarak yatırım çekiciliği ve ekonomik büyüme stratejileri geliştirebilir.

Kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir süreç olarak kabul edilen küreselleşme, çok yönlü bir kavram olmakla birlikte, en önemli yönü ekonomik ve finansal yönüdür. Özellikle son on beş yılda emtia ve sermaye akımlarında ciddi bir artış ve ekonomide köklü değişimler yaşanmıştır. Yerel üretim yapısı gözlemlendi. Doğrudan yabancı yatırım, son yirmi yılda küreselleşmenin ve dünya ekonomisinin en belirgin özelliği olmuştur. 1990'ların başında hafif bir durgunluğa rağmen çok hızlı büyüdü. Pek çok ülke ve sektörden pek çok şirket, eskisinden çok daha hızlı bir şekilde ülke dışından yatırım arayışına giriyor ve birçok ülke, uluslararası şirketleri kendi ülkelerine çekebilmek için yarışıyor. Gelişmekte olan birçok ülke doğrudan yabancı yatırımı bir sermaye kaynağı olarak görüyor. Bu sebeple doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörlerin incelenmesi oldukça faydalı olacaktır. (Candemir, 2009).

UNCTAD Dünya yatırım raporuna göre doğrudan yabancı sermaye yatırımı etkileyen faktörler analiz edilerek iki kategoride incelemiştir.

2.2.1. Ekonomik etkenler

Pazar Büyüklüğü: Ev sahibi olan ülkenin gayri safi yurtiçi hasıla ile ölçülen Pazar büyüklüğü ile DYY arasında önemli derecede bir bağlantı vardır. Ölçek ekonomilerinden faydalanabilmek ve kaynakları verimli bir şekilde kullanmak için büyük pazarların gerekli olduğu kaçınılmazdır. Yeterince geniş bir Pazar, yatırımcıya tatmin edici düzeyde satış sağlar. Bu nedenle yatırımcı bu alandaki yatırımını artırır. Genellikle varlıklarını en optime şekilde kullanmak için büyük pazarlara yatırım yapmayı tercih ederler.

Açıklık: Dış ticaret hacmi/GSYİH oranı, çoğunlukla ekonominin dış açıklığını ölçmek için kullanılır. Bu oran ticaret kısıtlamalarının bir ölçüsü olarak alınır. Doğrudan yabancı yatırıma açıklığın etkisi yatırımın türüne göre değişiklik göstermektedir. Açık bir ekonominin genellikle daha fazla yabancı yatırım çekeceği düşünülse de ticaret kısıtlamalarının bazı doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu bir etkisi olabilir. Yani; Yerel pazara hizmet vermeyi amaçlayan şirketler, ticaret kısıtlamaları nedeniyle ürünlerini ithal etmekte güçlük çekiyorlarsa, o ülkede yan kuruluşlar kurmaya karar verebilirler. Öte yandan, ihracata yönelik yatırım yapan uluslararası şirketler daha anlaşılır, net bir ekonomiye yatırım yapmayı fırsat olarak görüyor. Bölgesel ticaret bloklarının hızla gelişmesi uluslararası ticareti olumlu yönde etkileyerek iç pazarları daha fazla rekabete açabilmekte ve bu nedenle uluslararası rekabete açılmayan yerli firmalar sorun yaşamamak için yabancı ortak girişimlere yönelebilmektedir. Bu da doğrudan yabancı sermaye yatırımları için daha açık bir pazar oluşmasına katkı sağlamaktadır. (Kurtaran A. 2007)

İş Gücü ve İşçilik Ücreti: sanayilerde ve ihracata yönelik piyasalarda yabancı yatırımlar için işgücü maliyetleri çok önemlidir. Yoğun firmalar kar elde etmek için ucuz işgücü alanlarına yatırım yapmak isterler. Ülkedeki sendikaların düzeyi, düşük ücretleri ve idari serbestliği engellediği için, doğrudan yabancı yatırım akımlarını olumsuz etkilemektedir. Ancak işgücü ücretlerinin düşük olduğu ve devletler arasındaki ücret farklılıklarının çok az olduğu durumlarda işgücünün kapasitesi ve etkililiği doğrudan etkilenmektedir.

Coğrafi Konum: Yatırımcılar taşıma maliyetlerini en aza indirmek için coğrafi olarak yakın konumları tercih ederler. Coğrafi olarak uzak konumlara taşıma maliyeti arttıkça kazanım azalacağı için yatırım yapma oranı düşecektir.

Ulaşım ve Altyapı Olanakları: Ülkenin teknolojik altyapısı, ulaşım (karayolları, havayolları, demiryolları) olanaklarının gelişmiş olması verimliliği canlandırarak yabancı yatırım olasılığını arttırmaktadır.

Düşük vergi, ticaret açığı, teşvikler ve faaliyet koşulları gibi ekonomik etkenler de aynı zamanda doğrudan yabancı sermaye yatırımını pozitif yönde etkilemektedir.

2.2.2. Sosyolojik ve politik etkenler

Bilişim Teknolojileri: Ülkenin araştırma ve geliştirme uzmanlığı ve vasıflı işgücünün mevcudiyeti, doğrudan yabancı yatırım açısından ülkenin rekabet avantajına önemli ölçüde yardımcı bulunmaktadır. Ülkenin Ar-Ge harcama fazlası, ülkenin doğrudan yabancı yatırım üzerinde büyük etkisi olan teknolojik araştırmalara yaptığı yatırımı gösteriyor. Teknolojik yeteneğe sahip ülkeler bu yeteneğe sahip olmayan ülkelere göre daha fazla yatırım çekebilir.

Eğitim Düzeyi, Yaşam kalitesi: Okuryazarlık, telefon, radyo ve araba sahipliğinin toplam nüfusa oranı gibi değerler yaşam kalitesinin bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Bir ülkenin kentleşme derecesi, aynı anda o ülkenin endüstriyel kapasitesi ve nüfusun yaşam standardı ile ilişkilidir. Her ikisi de yabancı yatırımcılar için önemli etkenlerdir.

Politik risk: yabancı yatırımcılar için politik risk; bu, potansiyel kamulaştırma, mal, hizmet ve işin kesintiye uğraması ve siyasi müdahale nedeniyle varlıkların kaybını içerir. Politik risk faktörleri, gelişmekte olan ülkelere girmek isteyen yabancı yatırımcılar için farklı bir zorluk teşkil etmektedir.

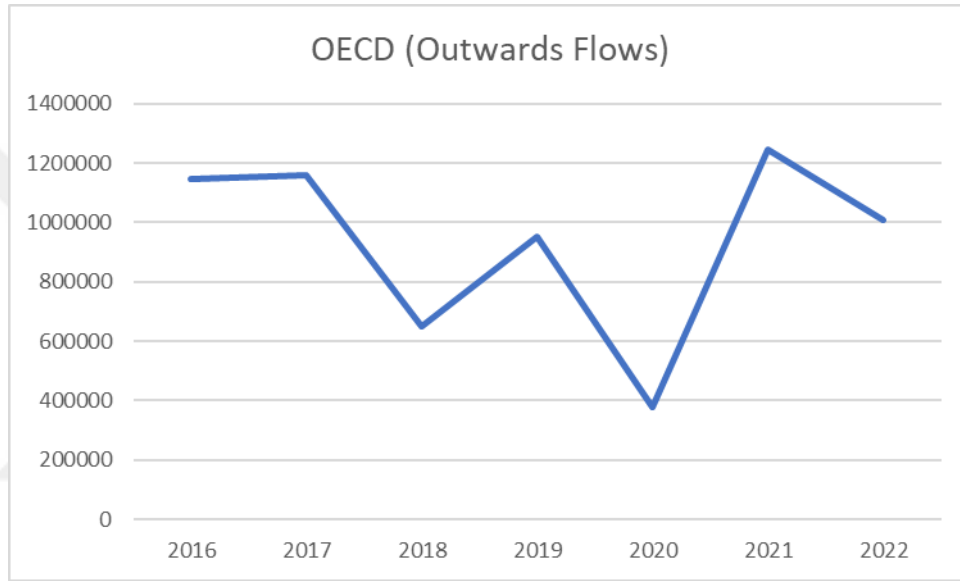
2.3. OECD Ülkelerinin Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımı

Nisan 2022 verilerine göre OECD ülkelerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları %24 azalmıştır. OECD ülkelere olan yabancı sermaye yatırım girişi ise %26 azalmıştır. G20 ülkelerinde ise %38 oranında düşmüştür. 2022 yılının en çok yatırım çeken ülkeleri ise ABD ve Çin olarak belirlenmiştir.

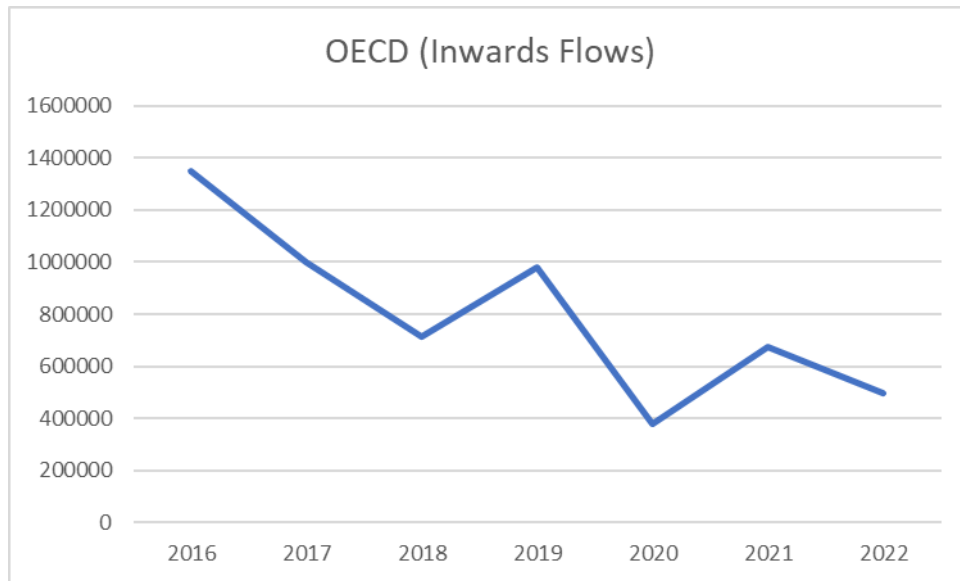
Çizelge 2.1: OECD Ülkelerinin Dışarıya Yaptıkları Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
OECD (Outwards Flows)	1146933	1157890	648775	954477	376658	1245104	1006679
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
OECD (Inwards Flows)	1350064	998790	714508	980708	376620	673939	496051

Kaynak: (www.oecd.org Erişim: 17.05.2023 08:39)



Şekil 2.1: 2016-2022 OECD Ülkelerinin Dış Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı



Şekil 2.2: 2016-2022 OECD Ülkelerine Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi Grafiği

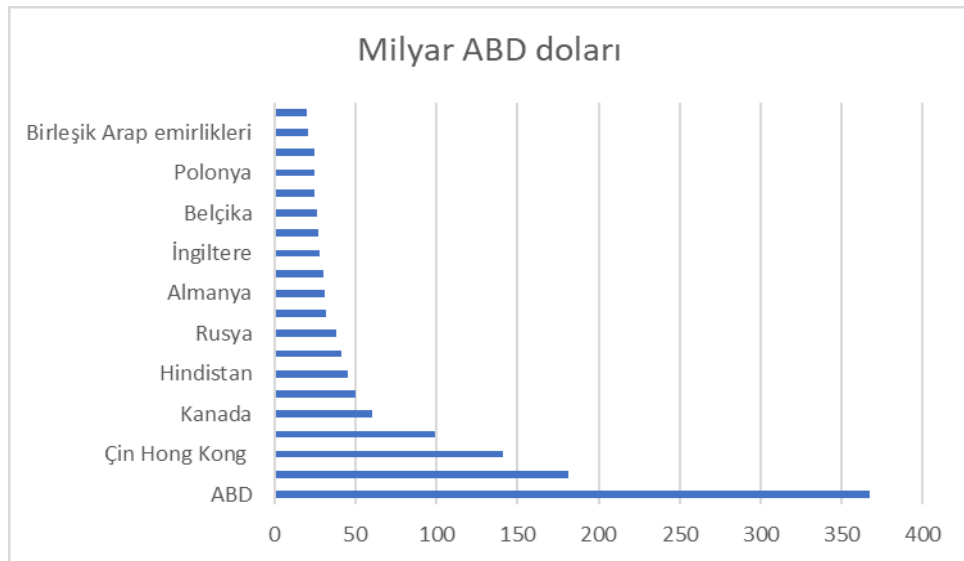
2.4. Dünya Ülkelerinin Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımı

Uncad raporlarına göre dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişi %64 oranında artış göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde bu oran %133 artış olurken, gelişmekte olan ülkelerde %39 olarak rapor edilmiştir.

Çizelge 2.2: Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri, Ev Sahibi İlk 20 Ekonomi, 2021

Ülke	Milyar ABD doları
ABD	367
Çin	181
Çin Hong Kong	141
Singapur	99
Kanada	60
Brezilya	50
Hindistan	45
Güney Afrika	41
Rusya	38
Meksika	32
Almanya	31
İsrail	30
İngiltere	28
İsveç	27
Belçika	26
Avustralya	25
Polonya	25
Japonya	25
Birleşik Arap Emirlikleri	21
Endonezya	20

Kaynak:(www.theglobaleconomy.com Erişim Tarihi: 17.05.2023)



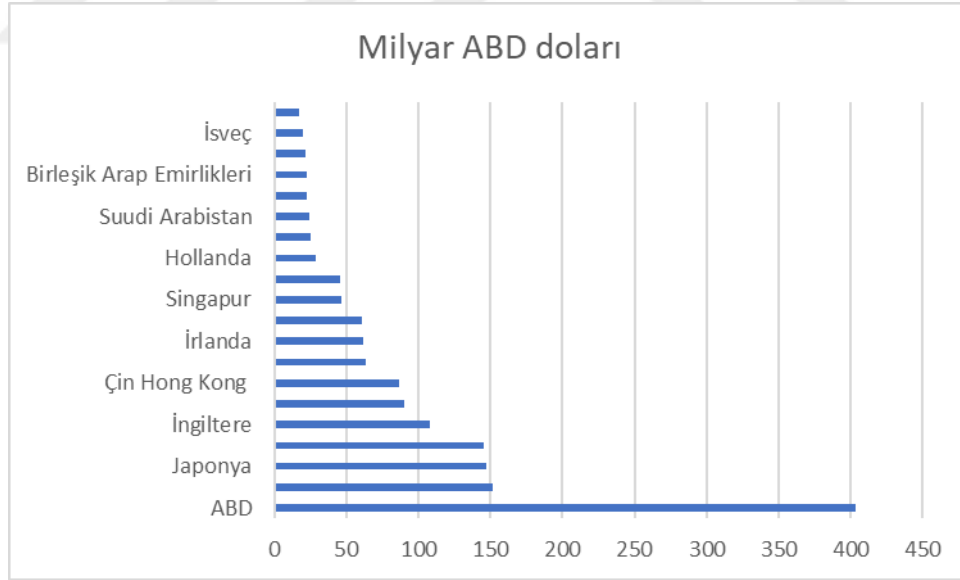
Şekil 2.3: 2021 Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (İlk 20 Ülke)

Kaynak: (UNCTAD Handbook of Statistics 2022)

Çizelge 2.3: Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları, İlk 20 Ülke Ekonomisi, 2021

Ülke	Milyar ABD doları
ABD	403
Almanya	152
Japonya	147
Çin	145
İngiltere	108
Kanada	90
Çin Hong Kong	87
Rusya	64
İrlanda	62
Kore	61
Singapur	47
Belçika	46
Hollanda	29
Lüksemburg	25
Suudi Arabistan	24
Brezilya	23
Birleşik Arap Emirlikleri	23
Danimarka	22
İsveç	20
Tayland	17

Kaynak: (www.theglobaleconomy.com Erişim Tarihi: 17.05.2023)



Şekil 2.4: 2021 Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (İlk 20 Ülke)

Kaynak: (UNCTAD Handbook of Statistics 2022)

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri

Doğrudan yabancı yatırımın (DYY) birçok faktörden etkilenmesinin nedeni, farklı doğrudan yatırım türlerinin olması ve bunların farklı faktörlerden

etkilenmesidir. Doğrudan yatırım genellikle dikey ve yatay olarak sınıflandırılır. Dikey doğrudan yatırım, şirketin üretim zincirinin coğrafi konumlandırılması anlamına gelir. Düşük ücretli ülkelerdeki yabancı yan kuruluşlar, emek yoğun ara ürünler üretiliyor ve bunlar daha sonra genellikle şirketin ana ülkesi olan yüksek ücretli ülkelere taşınıyor. Sermaye yoğun aşamalar nispeten sermaye zengini ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Dikey DYY aynı zamanda "verimli DYY" olarak da adlandırılırken, maliyet minimizasyonuna yönelik dikey DYY aynı zamanda "hammadde DYY" olarak da adlandırılır. Bu tür yatırımlar ev sahibi ülkenin pazarının büyüklüğüne değil, ülkelerin büyüklüğüne bağlıdır. (Çiftçi, 2015).

2.5.1. Kaynak arayan doğrudan yabancı yatırım (DYY)

Yatırımcıların doğal kaynaklara, özellikle madenler, tarım arazileri gibi doğal kaynaklara yatırım yapma eğilimini ifade eder. Bu tür yatırımlar genellikle kaynakların bulunduğu bölgelerde yapılmakta ve doğal kaynakların üretilmesi veya kullanılması amaçlanmaktadır. Bu tür yatırımların nedenleri şunlar olabilir:

- Kritik kaynaklara erişim: Bazı ülkeler veya bölgeler stratejik doğal kaynaklara sahiptir ve bu kaynaklara erişim birçok endüstri için kritik öneme sahiptir. Örneğin enerji kaynaklarına olan talep, enerji ithal eden ülkeleri doğal kaynak aramaya yöneltebilmektedir.
- Talep ve Fiyatlar: Dünyadaki arz ve talep dengesi bazı doğal kaynakların fiyatlarını etkilemektedir. Yatırımcılar talebin yüksek ve fiyatların cazip olduğu kaynakları arıyor.
- Teknolojik gelişme: Gelişen teknolojiler, daha önce ekonomik olmayan kaynakların çıkarılmasını veya işlenmesini mümkün kılmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte yatırımcılar daha önce erişilemeyen veya ekonomik olmayan kaynakları araştırabilmektedir.
- Coğrafi Stratejiler: Bazı bölgeler jeolojik açıdan zengin doğal kaynaklara sahip olabilir. Yatırımcılar stratejik coğrafi bölgelere odaklanarak doğal kaynak bulma arayışına girebilirler.

Ancak bu tür yatırımların tartışılmalı yönleri de vardır. Özellikle endişe duyulan alanlar, örneğin yerel toplulukların hakları, çevresel etkiler ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımınıdır. Bu nedenle, doğal kaynak arayışına yatırım

yaparken genel olarak yerel topluluklarla iş birliği, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk dikkate alınmalıdır.

Ülkeler doğrudan yabancı yatırımı çekmek için farklı politikalar uygulamaktadır. (Çeşitli teşvik paketleriyle ticaret sisteminin serbestleştirilmesi gibi). Çünkü ülkeye doğrudan yatırımların gelmesi belli şartların yerine getirilmesini gerektiriyor. Ayrıca doğrudan yatırımın türüne göre mevcut koşullar farklılık göstermektedir. Örneğin, UNCTAD'ın Dünya Yatırım Raporu'na (2003) göre, pazar büyüklüğü, kaynaklar ve verimlilik arayan doğrudan yabancı yatırımların girdi-hammadde-kaynak maliyetleri, Gayrimenkul arayan doğrudan yatırımlar için fiziki altyapının sağlanması gerekli koşulları oluşturur (Özcan ve Arı, 2010).

2.5.2. Pazar arayışında doğrudan yabancı sermaye yatırımı

Doğrudan yabancı yatırım pazar arayışı, yatırımcıların yeni pazarlara girme veya mevcut pazarlardaki varlıklarını genişletme eğilimlerini ifade etmektedir. Bu da yatırımcıların farklı coğrafi alanlara veya sektörlerle yatırım yaparak pazar paylarını çoğaltmaya çalışmaları anlamına geliyor. Kendin Yap pazarını aramanın bazı nedenleri şunlar olabilir: Büyüme fırsatları: Yatırımcılar, keşfedilmemiş veya büyüme potansiyeli olan gelişmekte olan pazarlara girmeyi seçebilir. Bu pazarlar genellikle daha hızlı büyümeye ve yeni fırsatlara sahip olabilir.

- **Rekabet Avantajı:** Yatırımcılar daha az rekabetçi veya daha az doymuş pazarlarda faaliyet göstererek rekabet avantajı elde etmeye çalışabilirler. Bu, mevcut pazarlarda daha zor olabilecek pazar payını artırma fırsatları sağlayabilir.
- **Risklerin çeşitlendirilmesi:** Farklı coğrafi alanlara veya sektörlerle yapılan çeşitlendirilmiş yatırımlar risklerin yayılmasına neden olabilir. Yatırımcılar tek bir piyasada belirli risklere maruz kalmak yerine, riski farklı piyasalara yayarak daha dengeli bir portföy oluşturmaya çalışabilirler.
- **Talep ve müşteri tabanı:** Yatırımcılar yeni pazarlara girerken farklı talep dinamiklerine sahip bir müşteri tabanına ulaşma arayışında olabilirler. Bu, ürün veya hizmetlerin daha geniş bir kitleye sunulması anlamına gelebilir.
- **Stratejik Hedefler:** Yatırımcılar, stratejik olarak tanımlanmış pazarlara odaklanarak uzun vadeli büyüme ve genişleme stratejilerini desteklemeye çalışabilirler. Pazar odaklı doğrudan yabancı yatırımlar genellikle büyümeye

ve genişlemeye odaklanır. Ancak bu süreçlerde yerel kültür, pazar dinamikleri, politik ve hukuki faktörler gibi birçok farklı değişkenin de dikkate alınması gerekir. Doğru pazar araştırması, yerel koşullara uyum ve stratejik planlama bu süreçlerin önemli bir parçasıdır.

2.5.3. Etkinlik arayışında olan doğrudan yabancı sermaye yatırımı

Doğrudan yabancı yatırımda (DYY) verimlilik arayışı, yatırımcıların iş operasyonlarını daha verimli hale getirmenin, operasyonel süreçleri iyileştirmenin veya mevcut kaynakları daha verimli kullanmanın yeni yollarını araması anlamına geliyor. Rekabet gücünü artırmak için mevcut işlerini geliştirmek veya genişletmek için sıklıkla bir strateji izleyen yatırımcılarla ilişkilidir.

Teknolojik Gelişmeler: Yatırımcılar ileri teknolojileri iş operasyonlarına entegre etmek veya verimliliği artırmak için yeni teknolojik fırsatlar arayabilirler. Üretim süreçlerini iyileştirebilir, maliyetleri azaltabilir ve ürün/hizmet kalitesini iyileştirebilir. **İnovasyon ve Ar-Ge:** Yatırımcılar, Ar-Ge'ye yatırım yaparak veya yenilikçi fikirlere odaklanarak işlerini geliştirmeye çalışabilirler. Yeni ürünler veya süreçler geliştirmek rekabet avantajı sağlayabilir.

Operasyonel verimlilik: Yatırımcılar, şirketlerinin operasyonel süreçlerine bakarak verimliliklerini artırmanın yenilikçi yollarını arayabilirler. Bu amaçla kaynakların daha verimli kullanılması, iş süreçlerinin iyileştirilmesi ve maliyet tasarrufu sağlanması mümkündür.

Pazarlama ve Satış Stratejileri: Yatırımcılar, pazarlama ve satış stratejilerine yenilikçi yaklaşımlar geliştirerek müşteri tabanını genişletebilir veya daha etkili pazarlama yöntemleri uygulayarak satışlarını artırabilir.

İşbirliği ve ortaklık: Yatırımcılar ticari faaliyetlerini geliştirmek için stratejik ortaklıklar veya işbirlikleri oluşturabilirler. Bu, yeni pazarlara girmeye, yeni teknoloji edinmeye veya kaynakları paylaşmaya yardımcı olabilir. Performans odaklı doğrudan yatırımlar genellikle şirketlerin rekabet gücünü artırmayı, büyüme fırsatlarını artırmayı veya mevcut durumu iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte verimlilik, yenilikçilik ve stratejik odaklanma önemlidir.

2.5.4. Stratejik arayışında olan DYY

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), yatırımcılar belirli varlıkların satın alınması veya kontrol edilmesi yoluyla stratejik hedeflerini desteklemeye çalıştıklarında stratejik varlıklar arar. Kural olarak, bu tür yatırımlar uzun vadeli hedeflere doğrudur ve amacı yatırımcının görev stratejisini güçlendirmek, pazar konumunu iyileştirmek veya rekabet avantajı elde etmektir. DYY'yi ve stratejik varlıkları aramanın nedenlerinden bazıları şunlar olabilir:

- **Marka ve Teknoloji:** Yatırımcılar belirli bir markayı veya teknolojiyi kontrol ederek rekabet avantajı elde etmeye çalışabilirler. Marka bilinirliği yüksek veya teknolojik açıdan önde olan varlıkların kontrol edilmesi pazarda avantaj sağlayabilir.
- **Pazar payı ve genişleme:** Yatırımcılar mevcut pazar payını artırmak veya yeni pazarlara girmek için stratejik varlıklar edinmeye çalışabilir. Belirli bir coğrafi alan veya endüstride liderlik pozisyonunu güvence altına almak, stratejik varlık aramanın bir nedeni olabilir.
- **Tedarik zinciri ve lojistik:** Yatırımcılar, tedarik zincirindeki veya lojistik süreçlerdeki (örneğin depolar, ulaşım ağları) kritik varlıkları yöneterek operasyonel verimliliği artırmayı veya maliyetleri düşürmeyi isteyebilir.
- **Yenilikçi Yetenekler:** Yatırımcılar, belirli bir işletmenin veya varlığın yenilikçi yeteneklerini satın alarak veya geliştirerek rekabet avantajı elde etmeye çalışabilirler. Bunlar araştırma ve geliştirme kapasitesi, patentler veya özel üretim süreçleri gibi inovasyon varlıkları olabilir.
- **Stratejik Ortaklıklar ve Birleşmeler:** Yatırımcılar, stratejik hedeflerini desteklemek için diğer şirketlerle ortaklık yapabilir veya birleşebilir. Pazar payını artırmak, operasyonel sinerji elde etmek veya daha geniş bir portföy oluşturmak için kullanılabilir. Stratejik varlık arayışı genellikle şirketin veya yatırımcının uzun vadeli stratejik hedefleriyle uyumludur. Amacı, belirli varlıkların kontrolü veya satın alınması yoluyla şirketlerin rekabet gücünü arttırmaktır.

2.6. Literatür Araştırması

Yasmin, vd. (2003) gelişmiş olan ülkelerden DYY etkileyen faktörleri analiz yapmıştır. Yüksek, orta ve düşük gelirli ülkelerden 5'er adet olmak üzere toplam 15 gelişmiş ülkenin doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarlarını alarak panel data analizi uygulamışlardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımını, kentleşme, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, yaşam kalitesi, enflasyon, cari hesap, gelir düzeyi, iş gücü, yerli yatırım, dış borç, iç yatırım, ticari açıklık olarak belirlemişlerdir.

Kurtaran, (2007), doğrudan yabancı yatırım kararlarını etkileyen faktörleri ve doğrudan yabancı yatırımın şeklini belirleyen teorileri incelemiştir. Dünyadaki ve Türkiye'deki 1980-2006 yılları arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları verileri üzerinde çoklu regresyon modeli kullanarak analiz yapmıştır. Ekonomik ve siyasi faktörlerin doğrudan etkilediği sonucuna varmıştır.

Arık Vd. (2013) Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Dünya yatırım raporuna göre doğrudan yabancı sermaye yatırımını etkileyen faktörleri analiz ederek, ekonomik faktörler, politik faktörler ve yatırım ortamına ait faktörler üç kısımda incelemişlerdir. 1990-2011 yılları arasındaki gelişmekte olan ülkelerden Brezilya, Hindistan, Çin, Meksika, Endonezya, Türkiye ve Rusya'ya yatırım yapmak isteyen yatırımcıları etkileyen etkenleri panel veri analizi ile araştırmışlardır. Ülkenin dışa açıklığının, ekonomik istikrarın doğrudan yabancı sermaye yatırımını büyük oranda etkilediğini tespit etmişlerdir.

Awan, vd. (2014) 1988-2012 döneminde Pakistan'a yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çoklu doğrusal regresyon modelini kullanarak analiz etmiştir. Sonuçlar, brüt sermaye oluşumunun, ihracat ve gayri safi yurtiçi hasılanın Pakistan için DYY'ı önemli ölçüde ve olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, dış borç da Pakistan'ın DYY'sini negatif yönde etkilemektedir. Son yıllarda Pakistan'ın askeri durumu sebebiyle askeri harcamaların keskin bir şekilde arttığı için askeri harcamalar ile DYY arasında negatif bir ilişki olduğu sonucu çıkarmışlardır.

Lewis, (1999) 1997 Worlbank verilerini kullanarak az gelişmiş ülkelerde, DYY'ı etkileyen belirleyicileri, büyüklüğünü ve yönünün OLS regresyon modeli kullanarak analiz etmiştir. Bu ülkeleri üst düzeye çıkarmak için politika değişikliği yapmaları hususunda bilgiler sağlamaktadır. Firmaların neden az gelişmiş ülkelere yatırım yapma konusunu ayrıntılı olarak incelemiştir. Ülkenin teknolojik gelişimi,

eğitim düzeyi, ekonomik performansı, yeterli altyapıya sahip kentsel alanlar Doğrudan yabancı sermaye yatırımını önemli derecede etkilediği sonucuna varmışlardır.

Luiz ve Charalambous H., (2007), Güney Afrika finansal hizmetler şirketleri, Sahra Altı Afrika (SSA) pazarında doğrudan yabancı yatırım yapmadan önce dikkate alınması gereken faktörleri araştırdı. Çalışma, Güney Afrika'daki finansal hizmet şirketlerinin ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarından, piyasa karlılığından ve uzun vadeli srdrlebilirliğinden etkilendiğini ortaya koydu. Mevcut altyapı seviyesinin, güvenilir finansal sistemlerin, bilgi ve iletişim teknolojisinin doğrudan yabancı yatırımı önemli lde etkileyen faktörler olduğu tespit edilmiştir. Çoğu SSA piyasasının belirsizliği ve mutlakiyetçiliği nedeniyle, birçok Güney Afrika finansal hizmetler şirketi kendilerini mevcut piyasalara yerel bir ortakla sermaye ortak girişimi yoluyla veya piyasa şu anda müsait değilse yeni yatırım yoluyla girmeyi seerirken bulmuşlardır. Finansal hizmetlerin doğası da gelir yaratmayı etkiliyor gibi görünüyor ve yeni bir ülkede çoğu şirket tam hizmet istiyor. Ayrıca, kuzeye doğru genişlemenin ana nedenlerinin yerel müşterilerin yakınlığı, ciro tabanının genişlemesi ve artan kar marjları olduğunu da bulmuşlar.

Snyman ve Saayman, (2009), bir anket geliştirerek, Güney Afrika turizm endüstrisindeki doğrudan yabancı sermaye yatırımı etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Anket Güney Afrika'daki emlak komisyonlarınca tamamlanarak, tanımlayıcı istatistiksel analiz yapılmıştır. Altyapı, hükümet ve politika, ekonomi, rekabet edebilirlik etkenleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımı etkileyen en önemli faktörler olarak tespit etmişlerdir.

Tocar, (2018) doğrudan yabancı sermaye yatırımı üzerinde olumlu ve olumsuz etkisi olan faktörleri) araştırmıştır. Pazar büyüklüğü, altyapı tesislerinin olması, daha yüksek kredi notu, büyük nüfus, eğitim düzeyi, uluslararası entegrasyon, ikili anlaşmalar, dilsel yakınlık gibi etkenler, DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucunu çıkarılmıştır. Yolsuzluk endeksi yüksekliliği, kurumsal vergiler, çatışmalar, devrimler, grevler, yüksek işsizlik seviyesi, coğrafi uzaklık faktörlerinin ise DYY'ı olumsuz etkilediğini araştırmıştır.

Hailu, (2010) Afrika lkelerindeki doğrudan yabancı yatırımın talep tarafını etkileyen faktörleri Borsa verileri üzerinde sabit etkili En Kk Kareler Kukla

Değişken (LSDV) tahmin tekniği kullanılarak analiz etmiştir. Analizlerinin sonucunda; doğal kaynaklar, işgücü kalitesi, ticarete açıklık, pazara erişim ve altyapı durumunun doğrudan yabancı sermaye yatırımı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye, tedarik erişiminin olumlu ancak önemsiz bir etkisinin varlığını hem devlet harcamaları hem de özel yerli yatırımlar DYY girişi ile negatif ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Karagöz ve Yaşar (2020), ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımları etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. 1996 ve 2016 arası 125 ülkeye ait ekonomik özgürlük, doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve gayri safi yurt içi hasıla verilerini kullanarak panel data analizi yapmışlardır. Analiz sonuçlarında ekonomik özgürlük, hükümet bütünlüğü, kamu harcamaları, yatırım özgürlüğü ve GSYİH doğrudan yabancı yatırım üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu, mülkiyet hakları, vergi yükü ve ticaret özgürlüğü doğrudan yatırıma olumsuz etkilediğini ve para politikası özgürlüğü, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük ile doğrudan yatırım arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını göstermişlerdir.

Artan ve Hayaoğlu, (2015) araştırmalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımı 29 OECD ülke için ekonomik ve kurumsal olarak belirleyicilerini araştırmışlardır. OECD ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırımların ana itici güçleri, ekonomik göstergelerden ziyade, hükümet istikrarı, sosyo-ekonomik durum, yatırım profili, sivil huzursuzluk, siyasette askeri nüfuz, dini gerilimler, kanun ve düzen, etnik gerilimler ve bürokratik kalite gibi kurumsal göstergeler olduğunu sonuçlarında göstermişlerdir. İyi derecede kurumsal bir yapının OECD ülkelere doğrudan yabancı yatırımı çekmede önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir.

Ay, Kızılkaya ve Akar (2016), çalışmalarında gelişmekte olan on ülkede 1995 ile 2013 yılları arasında yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkilerini panel eşbütünleşme analizi kullanarak test etmişlerdir. Araştırmada, panele katılan 10 gelişmekte olan ülkenin yolsuzluk düzeyinin azalması ve demokrasi düzeyinin artmasının doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermişlerdir. Nedensel analize göre yolsuzluk ile doğrudan yabancı yatırım arasında tek yönlü, uzun vadede ise yolsuzluk ile demokrasi ve doğrudan yabancı yatırım arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmışlardır. Bu sonuçlar, demokrasi ve yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırımları önemli ölçüde etkilediği varsayımını desteklemektedir. Öyle görünüyor ki, bugün yabancı

yatırımcılar ev sahibi ülkenin siyasi yönetiminin güvenilirliğini test etmekte olduğunu ve bu, ev sahibi ülkelerin dış yatırım politikalarında dikkate almaları gereken önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Doğrudan yabancı yatırım, yatırımın yapıldığı ülkeye önemli ekonomik ve sosyal faydalar sağlar. Başka bir deyişle, istihdamın artması, doğal kaynakların verimli kullanılması, bilgi geliştirilmesi, dış ticaret açığının azaltılması ve ekonomik büyüme gibi söz konusu ülkenin birçok makroekonomik kalkınmasına katkıda bulunur. Doğrudan yabancı yatırım, yatırım yapan ülkeye yeni pazarlara erişim, hammadde kaynaklarına yakınlık ve ucuz üretim girdilerinin sağlanması gibi avantajlar sunmaktadır.

Çütçü ve Kan (2018) çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımlar ve bu yatırımların ana faktörleri incelemişlerdir. Kişi başına düşen gelir, açıklık derecesi, işgücü maliyetleri ve Enflasyon arasındaki ilişki ekonometrik testler kullanılarak analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre; Engle-Granger eş bütünleşme testine göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. FMOLS katsayısı tahmincisine göre enflasyon ve işgücü maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz, kişi başına düşen gelir üzerinde ise olumlu bir etkisi tespit etmişler, Toda ve Yamamoto'nun nedensellik testi sonuçlarına göre ise doğrudan yabancı yatırımlara açıklık derecesinde tek yönlü bir nedensellik bulmuşlardır.

Ekinci (2011) çalışmasında doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme ve istihdam arasında uzun vadeli bir ilişki olup olmadığını incelemek için 1980'den 2010'a kadar olan Türkiye verilerini kullanmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmiş ve sonuçlarını değerlendirmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki varken, doğrudan yabancı yatırım ile istihdam arasında herhangi bir ilişki gözlemlenmemiştir. Öte yandan, doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik çift yönlü olduğunu tespit etmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili ampirik çalışmalar çoğunlukla doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine odaklanmakta, ancak doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkilerine çok az dikkat edilmekte

olduğunu belirtmiştir. İktisat teorisinin genel kabulüne göre, doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi var olmasına karşın yapılan ampirik çalışmalar göz önüne alındığında analiz sonuçlarının olumlu bir etkiyi desteklemekte olduğunu belirtmiştir. (Ekinci, 2011).

Uluslararası şirketlerin doğrudan yabancı yatırımları ya yeni bir tesis oluşturarak ya da mevcut bir şirketi satın alarak gerçekleştirilmektedir. Bu yatırımların dünyaya yayılması 1950’li yılların sonlarına kadar uzanıyor. Sermayenin serbestleştirilmesi sınır ötesi yatırımların artmasına yol açtı. Kurtarılmış ülkelerin ekonomileri, ekonomik büyüme ve kalkınmalarında yabancı yatırımın önemini anlamaya başladı. Bu nedenle mevcut piyasa ortamını yabancı yatırımcılar için dikkat çekecek hale getirmeye yönelik çeşitli strateji ve politikalar uygulamaya başladılar. Ülkeler artık yabancı yatırımcı çekmek için yarışıyor. Özcan ve Arı (2010) çalışmasında teorik olarak doğrudan yabancı yatırımların anlamı, belirleyicileri ve eşitlerini açıklamışlardır. Analiz bölümünde 27 OECD ülkesinde 1994-2006 döneminde doğrudan yatırımların belirleyicileri üzerinde dinamik panel veri analizi yöntemi kullanılarak araştırılmışlardır. Çalışma sonucunda doğrudan yatırımların büyüme oranı, altyapı seviyesi ve enflasyondan olumlu etkilendiği tespit etmişlerdir. Açıklık ve cari işlemler değişkenlerinin teorik beklentilerin aksine doğrudan yabancı yatırımlarla negatif ilişkili olduğu tespit etmişlerdir.

Berköz ve Türk (2007) çalışmalarında 1980 yıllarından itibaren izlenen dışa yönelme eğilimler kapsamında dış yatırımlarla alakalı kuralların serbestleştirilmesinin arkasından yabancı kapital girişleri ve dış yatırım çevrelerinde mühim gelişmeler olduğunu da makalelerinde yer vermişlerdir. Seksenli yıllarda yabancı kapital girişlerinin arttırılması amacıyla meydana getirilen yasal ve örgütsel düzenlemeler cevabında Türkiye’deki yabancı sermayeli şirketlerinin sayısı 29 kat arttığını belirtmişlerdir. Buna rağmen, bu artış öteki gelişmekte olan devletlerle kıyaslama yapıldığında beklenenin altında olduğunu görülmekte olduğunu belirtmişlerdir. Günümüzde de coğrafi konumunun sağlamış olduğu avantaj, İstanbul’un dünya ekonomik sistemi arasında yöresel pazarlara ve kaynaklara ulaşmada küresel kapital için tercih edilen mühim bir düğüm noktası durumuna gelmesine büyük bir olanak sağlamaktadır. Başka bir deyişle, İstanbul bölgelerarası ağlar arasında test ve erişim fonksiyonlarının merkezi olmaya adaydır. Bu bakımdan bu çalışmalarında, 1990–2003 yılları içinde Türkiye’de Doğrudan Yabancı

Yatırımların (DYY) yöresel ve bölgesel dağılımlarının şehir bazında belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Diğer yanda aynı aralıklarda Doğrudan Yabancı Yatırımların sektörlere bağlı olarak değişen yatırım belirleyicilerini incelemişlerdir.

WEI vd. (1999) makalelerinde, Çin'de hem taahhüt edilen aynı zamanda gerçekleşen direkt yabancı yatırımın (DYY) yöresel dağılımının belirleyicilerini çözümlenmeyi amaçlamışlardır. Birim kök için standartlaştırılmış bir 't-bar' testi kullanılarak Panel veri analizi yapmışlardır. Bulmuş olduğu sonuçlara göre, direkt yabancı yatırımların mekânsal dağılımı ile bir ekip yöresel özellikler içinde uzun vadeli bir birlikteliğin olduğunu göstermişlerdir. Daha yüksek düzeyde enternasyonal ticarete, daha düşük ücret oranlarına, daha çok Ar-Ge iş gücüne, daha yüksek GSYİH gelişme oranlarına, altyapıda daha süratli iyileşmeye, yığılmada daha süratli ilerlemelere, daha tercihli politikalara ve denizaşırı Çinlilerle daha yakın etnik bağlara haiz iller nispeten daha çok taahhütlü direkt yabancı yatırım çekmektedir.

Li ve Liu (2005) çalışmalarında, 1970-99 periyodunu kapsayan 84 ülke için bir veri panel analizine dayanarak direkt yabancı yatırımın (DYY) ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Bu ilişkiyi incelemek için hem tek denklem bununla birlikte eş zamanlı denklem sistemi tekniklerini uygulamışlardır. 1980'lerde itibaren direkt yabancı yatırım ile ekonomik gelişme içinde mühim bir tinsel ilişki tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırım ekonomik büyümeyi direkt tek başına teşvik etmekle kalmadığını, hem de bunu etkileşim koşulları aracılığıyla dolaylı olarak da yapmaktadır. Sonuçlarında ise, doğrudan yabancı yatırımın birey sermayesi ile ilişkisi, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişme üstünde kuvvetli bir olumlu yönde tesir yaratırken, direkt yabancı yatırımın teknoloji açığı ile etkileşimi mühim bir negatif etkiye sahip olduğunu savunmuşlardır.

Doğrudan yabancı yatırıma (DYY), Orta ve Doğu Avrupa'nın komünizm sonrası ekonomik dönüşümünde merkezi bir rol verilmiştir. Pavlinek (2004), makalesinde, 1990'larda Orta Avrupa'daki (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya) direkt yabancı yatırımın yöresel etkilerini incelemiştir. Potansiyel negatif etkilerini göz önünde bulundurarak direkt yabancı yatırımlara ve bunun yöresel ekonomik dönüşümlerdeki rolüne ilişik eleştirel olmayan görüşleri anket yoluyla araştırarak analiz etmiştir. Eşit olmayan kalkınmanın yoğunlaşması, ikili ekonominin gelişmesi, mahalli ve yöresel ekonomilerle bağlantıların geliştirilememesine ve

bunun yöresel ekonomik istikrarsızlığın artmasına neden olduğunu belirtmiştir. Çek otomotiv parçaları piyasasına ilişik bir olay çalışması yaparak, yatırımın istikrarı, yöresel ekonomiyle linkleri ve yurt içi inceleme ve geliştirme üstündeki tesirleri açısından Orta Avrupa'daki direkt yabancı yatırımın yöresel ekonomiyi etkilediği makalesinde göstermiştir.

Shahmoradi ve Baghbanyan (2011) makalelerinde, gelişmekte olan 25 ülkeye ilişkin doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini belirleyen faktörler üzerinde panel data analizi yapmışlardır. 1990-2007 arası DYY verileri, GSYİH, nüfus, ekonominin açıklığı, mobil, internet, teknoloji ve işgücü verilerini ilgili kaynaklardan indirerek araştırma yapmışlardır. Modelde bağımlı değişken olarak doğrudan yabancı yatırım girişleri alınmıştır ve bağımsız değişkenler olarak direkt yabancı yatırım çıkışları, GSYİH, BOP, nüfus, ekonominin açıklığı, mobil, internet, teknoloji ve işgücü oranları alınmıştır. Ekonometrik sonuçlarda ise, ana modelde ekonominin açıklığı, pazar büyüklüğü, işgücünün mevcudiyeti, mobil, teknoloji ve netin gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım girişleri üstünde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Khachoo ve Khan (2012) makalelerinde gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. 1982-2008 arası gelişmekte olan 32 ülkenin doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini, ev sahibi olan ülkeler için Pazar büyüklüklerini, toplam rezervlerini, altyapı durumu, işgücü maliyetleri ve açıklık derece bilgilerini toplayarak, panel data analizi yöntemiyle çalışmışlardır. Bağımsız değişken olarak kullanmış oldukları pazar büyüklüğünün, toplam rezervlerin, altyapının, işgücü maliyetinin ve açıklık derecesinin, doğrudan yabancı sermaye yatırım oranlarını etkileyen başlıca faktörler olarak bulmuşlardır.

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Ülkemiz ve dünya bu yatırımları çekebilmek için cazibe merkezi haline gelmek adına çeşitli teşvikler geliştirmektedir Yılgör, Serel ve Erçakar (2011), çalışmalarında, Türkiye'nin ve dünyadaki diğer ülkelerin uyguladığı politikaları ele alsa da, Türkiye'deki yabancı yatırımı etkilemesi muhtemel bazı değişkenlerin nedensel ilişkilerini Toda-Yamamoto testi kullanarak incelemeye çalışmışlardır. Sonuçlara göre doğrudan yabancı yatırımdan cari hesaba, doğrudan yabancı yatırımdan dışa

açıklığa, gayri safi milli hasıladan doğrudan yabancı yatırıma ve doğrudan yabancı yatırımdan gayri safi milli hasılaya doğru nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir.

Kumari ve Sharma (2017) çalışmalarında, 1990'dan 2012'ye kadar dengesiz panel verileri kullanarak gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımın (DYY) temel belirleyicilerini araştırmışlardır. Bu çalışmaları ile Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya'dan 20 gelişmekte olan ülkeleri incelemiştir. Yedi açıklayıcı değişkeni (piyasa büyüklüğü, ticari açıklık, altyapı, enflasyon, faiz oranı, Ar-Ge ve insan sermayesi) kullanarak ele alınan iki model (sabit etki modeli ve rastgele etki modeli) arasında en uygun modeli olan Hausman testi kullanılarak analiz yapmışlardır. Gözlem sonuçlarına göre sabit etki tahmini ile incelenen gelişmekte olan ülkeler paneli için pazar büyüklüğü, ticari açıklık, faiz oranı ve insan sermayesinin doğrudan yabancı yatırım akışlarına önemli katsayılar kattığını göstermişlerdir. Analiz sonucunda bulunan değerler pazar büyüklüğünün doğrudan yabancı yatırım girişlerinin en önemli belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlamalardan biri, işgücü maliyetleri, döviz kurları, yolsuzluk, doğal kaynaklar, hukukun üstünlüğü ilkesinin etkinliği ve siyasi riskler gibi temel faktörlere ilişkin bilgi eksikliğidir. Ek olarak döviz kurları, yolsuzluk, işgücü maliyetleri ve politik risk gibi değişkenlerin kontrol edilmesi bu çalışmayı büyük ölçüde geliştirebilir. Bu çalışmanın politika yapıcılar, yöneticiler ve yatırımcılar için önemli çıkarımları bulunmakta olduğunu önerilerinde ayrıca belirtmişlerdir. Politika yapıcılar olarak en önemli doğrudan yabancı yatırım etkenlerinin önemini anlıyor ve doğrudan yabancı yatırımı teşvik edecek politikaları formüle etmek için adımlar atabileceğini ve bu tür önlemler arasında pazarın boyutunun artırılması gerektiğini, düzenlemelerin uluslararası ticarete daha uygun hale getirilmesi ve ülkenin insan sermayesine yatırım yapılması yer alabileceğini makalelerinde ayrıca önerme olarak belirtmişlerdir. Ayrıca bu faktörlerin doğrudan yabancı yatırımları etkilediği tespit edildiğinden faiz oranları ve enflasyonun kontrol altına alınmasına yönelik önlemler alınabileceğini düşünmektedirler.

Ranjan va Agrawal (2011), toplu olarak BRIC ülkeleri olarak bilinen Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin ve Çin'deki doğrudan yabancı yatırımın (DYY) itici güçlerini incelemiştir. 1975'ten 2009'a kadar 35 yıllık frekans verilerinden oluşan bir panel veri seti üzerinde doğrudan yabancı yatırım girişlerinin

belirleyicilerini araştırmak için rastgele etkiler modeli kullanmışlardır. Pazar büyüklüğünün, ticari açıklığın, işgücü maliyetlerinin, altyapı tesislerinin ve makroekonominin Makroekonomik istikrar ve büyüme beklentilerinin çok az etkiye sahip olmasına rağmen toplam sermaye oluşunun ve işgücü büyümesinin önemsiz olduğu BRIC ülkelerinde istikrar ve büyüme beklentileri doğrudan yabancı yatırımın potansiyel belirleyicileri olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Vijayakumar vd (2010) çalışmalarında BRICS ülkelerindeki yabancı yatırımı etkileyen faktörleri 1975-2007 yılları arası yıllık veri tabanlarını kullanarak incelemişlerdir. Rusya'nın verilerinin 1990'dan sonrasını almışlardır. Çalışmada panel veri analizi kullanmışlar ve bağımsız değişken olarak Pazar Büyüklüğü, İşgücü Maliyeti, Altyapı, Para Birimi Değeri ve Toplam Sermaye oluşum bilgileri almışlar. Bu bağımsız değişkenlerin, BRICS ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırım hacminin potansiyel belirleyicileri olduğu bulmuşlardır. Ekonomik istikrar ve büyüme beklentileri (enflasyon ve sanayi üretimi ile ölçülür), ticari açıklık (toplam ticaretin GSYH'ye oranıyla ölçülür) BRICS ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırım hacmi açısından önemsiz görünmekte olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre genellikle doğrudan yabancı yatırım akışlarını belirleyen alternatif değişkenlere karşı sağlam olduğunu tespit etmişlerdir.

Gupta ve Singh (2016), dünyanın en gelişmekte olan beş ekonomisinde (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika (BRICS)) doğrudan yabancı yatırımda (DYY) sürdürülebilir büyümeye yol açan ana faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarında, bir bütün olarak BRICS ülkelere doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ana belirleyicilerini bulmak için panel veri regresyon analizini yapmışlardır. Panel data analizi tekniği kullanarak, üç regresyon modelinin tümü, genel sabit (Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi), sabit etkiler ve rastgele etkiler metodu ile 31 yıllık bir süre boyunca, yani 1983'ten 2013'e kadar olan verileri test etmişlerdir. (Çalışmada seçilen değişkenler için 1995'ten 2013'e kadar veriler mevcuttur). BRICS ülkelerindeki (Rusya hariç) doğrudan yabancı yatırımların belirleyiciler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla Modifiye Rastgele Etkiler Modeli ile test etmişlerdir. Sonuçlara göre Sanayi Üretim Endeksi (SÜE), enflasyon oranları, işsizlik oranları, ticaret açıklık ve reel efektif getiri oranı (REER) yüzde 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıyken, işgücü maliyeti yüzde 0,10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu bulmuşlardır. DYY'nin

belirleyicileri konusunda literatüre katkıda bulunan birçok bilim adamı vardır ancak üç yıldan fazla bir süredir BRICS ülkelerine yabancı yatırımı çeken faktörleri belgeleyen neredeyse hiçbir araştırma olmadığını, makalenin literatüre katkısını belirtmişlerdir.

Boğa, (2019) Sahra altı Afrika ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırım girişlerinin belirleyicilerini incelemiştir. Çalışmasında, 1975–2017 dönemi için 23 ülkeden yıllık verileri kullanarak bir panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Korelasyonu test etmek için Pesara (2004)'nin yatay kesit bağımlılık testi, birimler arasındaki durağanlık düzeyini tespit etmek için ise IPS Birim Kök Testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, GSYİH büyümesi, ticari açıklık, yerel kredi, doğal kaynaklar ve telekomünikasyon altyapısı, Sahra altı ülkelerdeki doğrudan yatırımın uzun vadeli belirleyicileri olarak bulunmuştur. Ancak kısa vadede doğrudan yatırım hacmi yalnızca GSYİH büyümesi ve ticari açıklık tarafından belirlenmekte olduğunu belirtmiştir.

Saini ve Singhania (2018), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere direkt yabancı yatırımların belirleyen etkenleri araştırmışlardır. 2004-2013 döneminde 20 ülke (11 gelişmiş ve 9 gelişmekte olan) için statik ve dinamik modelleme kullanarak açık oturum veri analizine dayalı olarak DYY belirleyicilerini incelemiştir. Statik model tahminleri için Hausman (1978) testi, durağan etki/rastgele etkinin uygulanabilirliğini gösterirken, içselliği ve gözlenmeyen heterojenliği yakalamak için genelleştirilmiş yöntemler momentleri (dinamik model) kullanmışlardır. Farklı ülkelerdeki sonuçlar, değişik neticeleri göstermektedir. Gelişmiş ülkelere, DYY siyaset ile alakalı belirleyicileri (GSYİH büyümesi, ticari belginlik ve hürriyet endeksi) ararken, gelişmekte olan ülkelere DYY ekonomik belirleyiciler (gayri safi durağan kapital formülasyonu (GFCF), ticari belginlik ve bereketlilik değişkenleri) için olumlu yönde ilişki gösterdiğini analizlerinde bulmuşlardır. Bu çalışmayı DYY'nin giriş oranları için 20 ülke ile sınırlı kalmışlardır. Çalışmalarında kullanılan kurumsal ortam göstergesi doğrusu ekonomik hürriyet endeksi, hesaplamalarda birtakım eleştirilere maruz kaldığını belirtmişlerdir. Sonuçlarına göre, gelecekteki DYY politikaları için öneriler listeleyerek ve hükümete yetenek geliştirme için bir takım çerçeve sağlamada destek olabileceğini, böylece üretim gelişme oranını artırabileceğini önermişlerdir. Makale ek olarak kaynak, strateji ve pazar arayan DYY'yi göz önünde bulundurarak dikey ve yatay kapital girişlerine de yardımcı

olabilmektedir. DYY, yüksek kaliteli işler yaratarak, uygar üretim ve idare uygulamalarını göstererek mühim faydalar sağlayabileceğini ve çok uluslu şirketlerin ve devletlerin ev sahibi ülkelerde daha iyi emek harcama koşullarına iyi bir katkıda olduğunu vurgulamakta olduğunu belirtmişlerdir. Açık oturum veri yöntemlerini kullanarak 20 ülkedeki DYY girişlerini belirlemek için kullanılan makroekonomik değişkenler, bilhassa ülke bazında bereketlilik puanları, siyaset değişkenleri, GFCF ve hürriyet endeksi benzer biçimde mühim özellikleri ortaya çıkarabilmekte ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir ışık tutmakta olduğunu önerilerinde sunmaktadırlar.

Siddika ve Angkur (2017), 1990-2010 dönemi arasında gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerden oluşan 40 ülkede direkt yabancı yatırımların (DYY) diğer muhtemel belirleyicileri ile net direkt yabancı yatırım girişi üstündeki kurumsal etkiyi açık oturum ekonometrik model kullanarak incelemişlerdir. Çalışmalarından bağımlı değişkeni, değişik ülkelerin vakit arasında değişik noktalarda mevcut Amerika milyon doları cinsinden ölçülen DYY girişleri ve bağımsız değişkenler olarak cari Amerika doları cinsinden ölçülen GSYİH günlüğü, GSYİH'nın oranı olarak toplam ticaret, GSYİH'nın oranı olarak gayri safi durağan kapital oluşumu, tüketici fiyat endeksi ile ölçülen enflasyon ve altyapı için sentetik endeks ve bir takım kurumsal değişkenleri kullanmışlardır. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre, altyapı ve kurumsal değişkenler için GSYİH kaydı, ticaretin GSYİH'ye oranı, gayrisafi durağan kapital oluşumu ve sentetik endeks katsayısı olumlu yönde ve anlamlı, enflasyon katsayısı (% TüFE) olumsuz ve anlamlı olarak çıkarmışlardır. Ayrıca, kurumsal değişkenler olan yatırım profili, kanun ve seviye DYY üstünde olumlu yönde, bürokratik kalitenin ise olumsuz tesiri ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu göstermişlerdir.

Demirhan ve Masca (2008), makalelerinde, 2000 ve 2004 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımın (DYY) belirleyicileri, kesitsel bir ekonometrik model tahmin edilerek incelenmektedir. Çalışma, gelişmekte olan 38 ülkeden alınan kesitsel verilere dayanmaktadır. 2000-2004 yıllarına ait tüm verilerin ortalamasını kullanan modeller, hem doğrudan yatırımları hem de kişi başına GSYİH büyüme oranını, enflasyon oranını, günlük olarak 1000 kişi başına telefon hatlarını, günlük olarak üretimi bağımsız değişken olarak içermektedir. Çalışan başına sektör işgücü maliyetlerini, açıklık derecesini, riski ve kurumlar

vergilerini kullandılar. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre ana modelde kişi başına hesaplanan büyüme oranı, telefon hattı ve açılma oranı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Enflasyon ve vergi oranı negatif işaretli, işgücü maliyetleri pozitif işaretli, risk ise negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulmuşlar. Ancak hiçbiri anlamlı değildi.

Hussain ve Kimuli (2012), makalelerinde gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlardaki çeşitliliği sağlayan farklı etkenleri araştırmışlardır. Bu soruyu ampirik olarak yanıtlamak için, son on yılda (2000-2009) 57 düşük ve düşük orta gelirli ülkeden alınan makro panel verilerini kullandılar. Ters nedenselliği düzeltmek için araçsal değişken tekniği kullandılar ve tahminlerinde değişken önyargıları göz ardı ettiler. Ayrıca ülkeye ve zamana özgü sabit etkileri de kontrol etmişlerdir. Bu çalışma gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımın başlıca belirleyicisinin pazar büyüklüğü olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca istikrarlı bir makroekonomik ortam, küresel entegrasyon, vasıflı işgücünün olması ve gelişmiş bir finans sektörü, gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımı desteklemektedir.

Anbar ve Suleymanlı (2016), çalışmalarında Azerbaycan'a yönelik doğrudan yabancı yatırım girişleri ile bazı makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla, 2002 yılı son çeyreği ve 2014 yılı son çeyreğinde gayri safi yurtiçi hasıla, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı sermaye çıkışı gibi makroekonomik değişkenlerin doğrudan yabancı sermaye akımları üzerindeki etkileri çoklu doğrusal regresyon yöntemi kullanılarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre gayri safi yurt içi hasıla, ithalat ve doğrudan yabancı yatırım çıkışları doğrudan yabancı yatırım akışlarını olumlu yönde etkilerken, ihracat doğrudan yabancı yatırım akışlarını olumsuz olarak etkilediğini bulmuşlardır. Doğrudan yabancı yatırımın ülkelerin kalkınmasındaki önemi ve rolü nedeniyle, doğrudan yabancı yatırımın ve dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımın faktörlerinin incelenmesi Sermaye akımlarının artırılması, bu alandaki en önemli araştırma alanlarından biri olduğunu çalışmalarında ifade etmişler, farklı ülkeler üzerinde doğrudan yatırım ve farklı ekonomik ve politik faktörler katkılarının ilişkilerinin incelendiğini makalelerinde göstermişlerdir. Ancak 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından siyasi bağımsızlığını kazanan Azerbaycan hakkında yeterli literatürün bulunmadığını belirterek, Azerbaycan'da doğrudan yatırım ile bazı

ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyarak, literatürdeki bir boşluğu doldurmaya yardımcı olabileceğini düşünmüşlerdir.

Nonnemberg ve Mendonça (2004), gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımın (DYY) belirleyicilerine ışık tutmayı amaçlamışlardır. Bunu başarmak için, 1975-2000 dönemi için 38 gelişmekte olan ülke (ekonomileri geçiş aşamasında olan ülkeler dahil) için panel veri analizi yaparak bir ekonometrik model oluşturmuşlardır. Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırımların eğitim düzeyi, ekonomik açıklık, risk ve enflasyon, risk ve ortalama ekonomik büyüme gibi makroekonomik performans değişkenleriyle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuçlar aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımların borsanın gelişimiyle oldukça yakından ilişkili olduğunu da göstermektedir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırım ile GSYİH arasında nedensellik testi yapılmışlardır. GSYİH'nin DYY'ye yol açması anlamında nedensellik olduğuna dair kanıtlar mevcut olup ancak bunun tersinin geçerli olmadığını yapmış oldukları ekonometrik analizde ispat etmişlerdir.

Na ve Lightfoot (2006) makalelerinde önceki çalışmaları kapsamlı bir şekilde gözden geçirmişler ve kritik 2002 yılında Çin'in doğrudan yabancı yatırımının (DYY) ana itici güçlerini belirlemek için çoklu bir regresyon modeli geliştirmişlerdir. Doğrudan yabancı yatırımın belirleyicilerini (DYY) ayrıca bölgesel düzeyde analiz etmeyi amaçlamışlardır. Çin ve Çin bölgelerindeki doğrudan yabancı yatırımların istatistiksel olarak anlamlı belirleyicilerini belirlemek için çoklu regresyon modeli geliştirmişlerdir. Reformlar devam ettikçe Çin'deki doğrudan yabancı yatırımlar eşitsiz bir şekilde dağılmıştır. Bu makalede, Çin'de ve 30 il bölgesinde (iller, merkezi olarak kontrol edilen belediyeler ve yarı özerk bölgeler dahil) doğrudan yabancı yatırımın beş potansiyel belirleyicisini bir regresyon modeli kullanarak araştırmışlardır. Özellikle 2002 yılına odaklanmışlar çünkü bu, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasından sonraki ilk yıldır ve ABD'nin doğrudan yabancı yatırımlarda Çin'i geride bıraktığı ilk yıldır. Bu ön çalışmadan, hükümetin vasıflı işgücünün daha da profesyonel geliştirilmesi yoluyla sermaye doğrudan yabancı yatırımı teşvik etmeyi düşünmesi gerektiği sonucuna varmışlardır. Bu, yüksek öğrenim ve altyapı için finansmanın artırılması ve devlete ait işletmelerin şeffaflığının artırılması anlamına gelmektedir. Bu makale, daha büyük doğrudan yabancı yatırım potansiyeli olan alanları ortaya çıkarmaya ve daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek için belirli koşulların iyileştirilmesi gereken alanları belirlemeye yardımcı olabilecek ek

araştırmalar sunmaktadır. Bu makale, 2002 yılında Çin'in doğrudan yabancı yatırımının belirleyicilerini analiz etmektedir. 2002 yılı, hem Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasından bu yana geçen ilk yıl hem de Çin'e doğrudan yabancı yatırımın önceki yıllara göre daha yüksek olduğu ilk yıl olması gerekçesiyle özellikle odak noktasıdır. Her ne kadar bu Amerikan çalışması Çin için giderek büyüyen bir konunun yalnızca bir örneği olmuş olsa da doğrudan yabancı yatırımların bireysel bölgelerdeki gelişimiyle doğrudan ilgili olmaktadır. Bu çalışma, pazar büyüklüğünü ve potansiyelini temsil eden GSYİH'nin doğrudan yabancı yatırımların önemli bir çekicisi olduğunu kanıtladığını göstermektedir. İşgücünün kalitesi ve reformların ilerlemesi veya açıklık derecesi de doğrudan yabancı yatırım dağılımının önemli belirleyicileridir. Yüksek işgücü maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırımlar için caydırıcı olduğuna ve altyapı düzeyinin doğrudan yabancı yatırımlarla pozitif yönde ilişkili olduğuna dair orta düzeyde kanıt bulunmaktadır. Hem merkezi hem de bölgesel hükümetler için önemli sonuçlara sahip olmasının yanı sıra, bu sonuçlar, yetkililerin doğrudan yabancı yatırımları çekmek için fon ve kaynak tahsis etmelerine yardımcı olma konusunda da yararlı olabilir.

Asheghian, (2016) İran'ın ekonomik durumunun ekonomik büyümeyi hızlandırma ihtiyacı dikkate alındığında, GSYİH büyümesini yönlendiren değişkenlerin incelenmesine artan bir ilgi bulunduğuna odaklanmıştır. İran'ın ekonomik büyümesine ilişkin sınırlı literatür olduğunu ve ülkenin GSYİH büyümesini inceleyen yalnızca birkaç akademik çalışmadan oluşmakta olduğunu belirtmiştir. Ancak bu çalışmaların hiçbiri GSYİH büyümesi ile onun belirleyicileri arasındaki nedensel ilişkiyi incelememiştir. Bu çalışmanın amaçları şunlardır: (1) İran'ın kişi başına düşen GSYİH büyümesini zaman içinde etkileyen ekonomik değişkenleri belirlemek ve DYY ile modelde yer alan ilgili değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmak amacıyla bir analiz yapmıştır. Sonuçlar, İran'ın kişi başına düşen GSYİH'sindeki düşüşe neden olan temel faktörlerin katma değerdeki artış ve yurt içi yatırımlardaki artış olduğu, Doğrudan yabancı yatırımların büyümesi ile İran'ın kişi başına düşen GSYİH'sinin büyümesi arasında her iki yönde de nedensel bir ilişki olmadığını, doğrudan yabancı yatırımların büyümesi ile İran'ın katma değerinin büyümesi arasında nedensel bir ilişki bulunmadığını göstermiştir. (Asheghian, 2016).

Asiedu, (2002), makalesinde, gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımın (DYY) etkisinin Sahra altı ülkeleri farklı şekilde etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Sonuçlar ise, daha iyi yatırım getirisi ve daha iyi altyapı, Güney Almanya lkelerinde DYY üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir, ancak SSA lkelerinde DYY üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını ve ticari açıklık Güney Afrika içinde ve dışında doğrudan yabancı yatırımı teşvik ettiğini ancak artan SSA açıklığının marjinal faydaları daha küçük olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar Afrikaans dilinin farklı olduğunu, diğer bölgelerde başarılı olan politikaların Afrikaans dilinde aynı derecede başarılı olmayabileceğini de göstermiştir.



3. İŞLEM MALİYETLERİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA ETKİSİ: 25 OECD ÜLKESİ ÜZERİNE BİR DİNAMİK PANEL DATA ANALİZİ

3.1 Örgüt Teorisi

Örgüt teorisi, örgütün işleyişini, yapısını, iç dinamiklerini ve örgütsel davranışını anlamak için geliştirilmiş bir disiplindir. Bu teori, örgütlerin yapılarını, stratejilerini, yönetimini ve etkileşimini açıklayan çeşitli teori, model ve yaklaşımları içerir. Organizasyon teorisi işletme, sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve yönetim gibi disiplinlerden etkilenir. Temel olarak organizasyon teorisi, organizasyonların nasıl oluştuğu, büyüdüğü, yönettiği ve değişime nasıl uyum sağladığı gibi şeylere bakar. Bu teorisinin odak noktalarından bazıları şunlardır:

Yapı ve Tasarım: Organizasyonların yapısı, hiyerarşisi, departmanları, rolleri ve işlevleri gibi özelliklerini inceler. Organizasyonların organizasyonu, karar alma süreçleri, güç dağılımı ve iletişim bu alanın öncelikleridir.

Örgütsel Davranış: Bir örgütte çalışanların davranışları, motivasyonları, liderlikleri ve grup dinamikleri gibi konuları ele alır. Bu alan iş tatmini, motivasyon teorileri ve iletişim stratejileri gibi insan davranışlarına odaklanır.

Strateji ve Yönetim: Bu, organizasyonel hedeflerin tanımlanması, stratejik planlama, kaynakların yönetilmesi ve rekabet stratejilerinin geliştirilmesi gibi şeyleri içerir. Organizasyon teorisinin bu bölümü aynı zamanda yönetim tarzını, yönetim tarzını ve karar verme süreçlerini de inceler.

Değişim ve Uyum: Organizasyonların dış çevreyle nasıl etkileşime girdiği, değişime ve değişime nasıl tepki verdiği gibi konulara odaklanır. Bu alan, organizasyonel stratejileri ve değişime uyum sağlama esnekliğini içerir. Organizasyon teorisi, organizasyonların karmaşık yapısını anlamak ve yönetmek için kullanılan teorik bir çerçeve sağlar. Bu çerçeveler, yöneticilere ve araştırmacılara kuruluşların nasıl çalıştığını anlama, sorunları çözme ve performanslarını iyileştirme konusunda rehberlik eder.

Örgütlerin belirsizliği azaltmayı amaçlayan, belirlenmiş kurallarla sınırlandırılan ve istikrar yaratmayı amaçlayan yapılar olarak tanımlandığı görülmektedir (Norda, 2010). Farklı disiplinlerdeki farklı araştırmacılar, organizasyon yapılarının farklı özelliklerini ifade etmek için farklı teoriler oluşturmuşlardır. Bu teorilerin ele aldığı en önemli sorulardan biri Bunlardan biri örgütsel değişimdir.

3.2. Asıl-Vekil Teoremi ve İşlem Maliyetlerine Geçiş

Müdür terimi, bir kişinin (asil) bir başkasına (vekil) kendi adına bazı işler yapması için yetki vermesi anlamına gelir. Bu durumda vekaletname verenin vekalet vermesi halinde, avukatın davet ettiği kişi bu vekaletnameyi alır. Vekaletnamede temsil edilenin temsilciye hangi konularda yetki verdiği, bu yetkinin kapsam ve süresi belirtilir. Bu durum çoğunlukla hukuki, ticari veya idari konularda ortaya çıkar. Örneğin bir kişi, davasını yürütmek üzere bir avukata yetki verebilir ya da bir iş adamı, şirketi adına bir temsilciye yetki verebilir. Asıl-vekil ilişkisi, müvekkilin vekaletname verme hakkı ve vekilin bu yetkiyi kullanma yükümlülüğüne dayanmaktadır. Yetkilendiren, belirli görevleri gözetim altında yerine getireceği konusunda acenteye güvenir ve acente aynı zamanda yetkilendirmenin doğru ve amaçlanan kullanımından da sorumludur.

Asıl-vekil teorisi, işlem maliyetleri alanında önemli bir kavram olarak kabul edilmektedir. Bu teori, özellikle finans ve iş dünyasında işlem maliyetlerinin oluşumunu anlamak için kullanılmaktadır. İşlem maliyetleri, bir işlem için harcanan zaman, para ve kaynaklar gibi dolaylı veya doğrudan maliyetleri ifade eder. Asıl-vekil teorisi, bir asıl ile bu maliyetleri azaltmak veya kontrol etmek için onlar adına hareket eden bir vekil arasındaki ilişkiyi açıklar. Bu teori, belirli durumlarda işlem maliyetlerinin araçlar tarafından azaltılabileceğini veya kontrol edilebileceğini öne sürmektedir. Asıl, vekile belirli görevleri veya işlemleri gerçekleştirme yetkisi vererek bu işlem maliyetlerini en aza indirmeye veya etkili bir şekilde kontrol etmeye çalışır. Bu durum, asilin işlerini vekil aracılığıyla yürütmesi ve bu sürecin maliyetlerini düşürmesi ile açıklanmaktadır. Örneğin, bir işletme sahibi olan bir kişi, işi tamamen kendisi yürütmek yerine belirli görevleri bir acenteye devredebilir. Bu şekilde, müdür kendi işi üzerinde daha az kontrole sahip olabilir, ancak aynı zamanda belirli işlem maliyetlerini daha etkili bir şekilde azaltabilir veya kontrol edebilir.

Asil-vekil teorisi, farklı organizasyonel yapıların ve ilişkilerin nasıl yaratılabileceğini ve bu yapıların işlem maliyetlerini yönetmek ve azaltmak için nasıl çalıştığını açıklamak için kullanılan bir çerçeve sağlar. Bu teori, iş ve finansal ilişkilerin yönetilmesi ve yapılandırılması için önemli yönergeler sağlar.

3.3. İşlem Maliyetleri

Örgütler ve ekonomi arasındaki ilişki ilk kez 1937'de ekonomist Ronald Coase tarafından ortaya atıldı. Coase, "Örgütler neden var?" sorusuna yanıt ararken, bazı durumlarda örgütlerin üyeler arasındaki ilişkilerini piyasa mekanizmalarından daha ucuza ve daha kolay düzenleyebileceklerini öne sürdü. Oliver Williamson, Coase'nin fikirlerini daha da geliştirdi ve örgütsel ekonomi teorisine katkıda bulundu ve işlem maliyetleri teorisinin temelini attı. "İşlem maliyeti teorisine göre, bir organizasyon bir faaliyetler dizisidir." İşlemler, bireyler ve kuruluşlar arasında mal ve hizmet alışverişidir. Williamson'ın ana araştırma alanı, hiyerarşiler (organizasyonlar) ve pazarlar arasındaki farklardır. Hiyerarşi terimi, kuruluşlardaki astların eylemlerinin emir komuta zinciri aracılığıyla iletildiği bir durumu ifade eder. (Williamson, 1975) Piyasada hizmet ve mallar belirli süreli sözleşmelerle değiş tokuş edilir. Bu iki mekanizmadan hangisinin tercih edileceği, günümüz koşullarında işlem maliyetleri açısından hangisinin daha avantajlı çalıştığına bağlıdır. Diğer bir faktör ise belirsizlik ve risktir. Böylece karar vericiler risk ve belirsizliği azaltan bir çözüm arar ve hangi mekanizmayı kullanacaklarına karar verirler. Piyasalar genel olarak riske ve belirsizliğe açık olduğundan, birçok durumda piyasada iş yapmaktansa hiyerarşik bir yapıyı sürdürmek daha ekonomiktir. Bu, Coase'nin "Örgütler neden var?" sorusuna bir cevap oluşturur. İşlem maliyeti teorisinin temel sorularından biri, kuruluşların mal ve hizmetleri kendilerinin mi üretmesinin yoksa piyasadan satın almanın mı daha iyi olduğudur. İşlem maliyeti teorisi, kuruluşların diğer kuruluşlarla iş yaparken satın alma risklerine karşı kendilerini nasıl koruduğunu inceleyen bir teoridir.

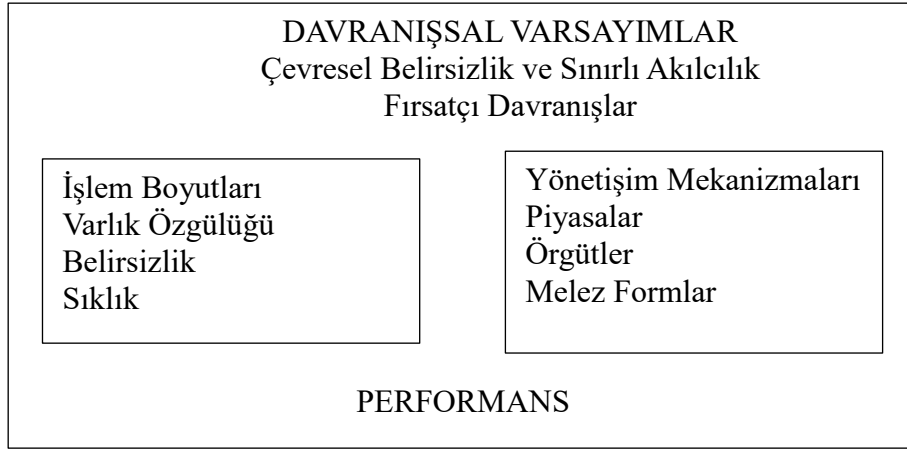
İşlem maliyetleri ilk olarak Ronald Coase tarafından 1937 yılında geliştirilmiştir. Oliver Williams, sonra işlem maliyetleri işlevsel hale getirmiştir. Ekonomi ile örgüt kuramını birleştirebilmesi nedeniyle işlem maliyeti "örgütsel iktisat" olarak da düşünülmektedir. İşlem maliyeti anlayışıyla örgütte verimlilik

üzerinde durulmuş ve işlem maliyetini azaltacak yapının nasıl olması gerektiği araştırılmıştır. (Çetin T., 2012)

Örgütler birbirleriyle etkileşim halinde faaliyet gösteren gruplar ya da bireyler olarak ifade edilmekte olup, belli bir üretim süreci içerisindedirler. Bu süreç esnasında meydana gelmekte değişimler farklı işlemlerin gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Bu da işlem maliyetlerini ortaya çıkarmaktadır. (Demirhan K., Sadioğlu V.:2016)

İşlem maliyeti kuramı: örgütlerin, tedarikçiler, müşterilerle işlemleri arasında bir alışveriş, pazarlık vardır. Bu işlemler örgüt sınırları içinde veya dışında yani pazarda olabilmektedir. İşlemlerin değişen oranlarda belirsizlik barındırmaları sebebiyle, örgütler her işlemde bazı maliyetlere katlanmak zorundadır. Bu maliyetler sadece para değil, bu işlemlerle ilgilenirken diğer işlerimize vakit ayıramamakta meydana gelen kayıplar, zaman olarak da düşünmeliyiz. Kişi veya örgütler arası alışverişleri yönetmek için yapılan pazarlıklar, izlemeler ve yönetim maliyetlerinin tümüne işlem maliyetleri denir. Bir örgüt ya da birey bir işlemi yaparken pazardan alıp satarak mı yoksa örgüt kurarak mı bu işlemi daha kolay yapabilir buna karar vermesi gerekmektedir. Karar verirken hangisinin daha güvenilir, uzun vadede sürdürülebilir, daha az maliyet (zaman, bilgi toplama maliyeti, gibi) gerektirdiğini iyi analiz etmelidir. Örgütlerin ya da bireylerin İşlem maliyetlerini araştırırken, pazarlıklar, izlemeler, yönetim faaliyetlerinde bulunarak ergonomik kararı vermeleri gerekmektedir. Bunların her biri örgüt ya da birey karşısına birer maliyet olarak çıkmaktadır. Buna da işlem maliyeti denilmektedir. İşlem maliyetlerinde açık ve gizli maliyetler vardır. Maliyetinde açık olarak katlanılıp uygulanmasına açık maliyet denmektedir. Örneğin bankaya faiz ödenmesi, herhangi bir iş ürün için hizmet bedeli ödenmesi açık maliyet denilebilmektedir. Bunu yanı sıra bir de gizli maliyetler bulunmaktadır. Örneğin bir anlaşma sonucunda örgüte bir ürün üretileceğini düşünelim. Burada üretilme performansını takip etmek ve bunun için zaman ayırmak örgüte maliyet olarak yansımaktadır. Bu şekildeki maliyetlere gizli maliyetler denilmektedir. Örgütlerin içindeki işlemler Pazar mekanizması ile değil hiyerarşi mekanizmasıyla yürütülmektedir. Yani yöneticiler çalışanlarına hangi işlemleri yapacağını bildirerek işlem maliyetleri aza indirgenmiş olur. İşlem maliyeti kuramında örgüt sahibi ve yöneticiler en az işlem maliyeti yaratan durumu bulmak zorundadır.

Çizelge 3.1: Williamson Tarafından Geliştirilen İşlem Maliyeti Kuramı



3.3.1. Davranışsal varsayımlar

İşlem maliyetlerinin davranışsal varsayımları olarak çevresel belirsizlik, sınırlı akılcılık ve fırsatçı davranışlar gelmektedir. (Ataman G., Mumcu A.Y.)

3.3.1.1. Çevresel belirsizlik ve sınırlı akılcılık

Sınırlı Akılcılık: karar vericilerin, çevre tarafından bilgiye ulaşma ve bunları işleme sürecinde sahip oldukları bilişsel kapasitenin sınırlılığını yansıtmaktır. (Williamson (1975; 1979; 1981; 1985))

Çevresel belirsizlik ortamında piyasa değişim ve gelişimi hızlı olmaktadır. Bunda dolayı çok fazla piyasa bileşeni olması sebebiyle yöneticiler piyasa bilgilerinin tamamına sahip olamamaktadır. Bu da yöneticilerin işlerini zorlaştırarak, piyasadan optimum düzeyde nasıl yararlanabilecekleri belirsizliğine düşmelerine sebep olmaktadır. Organizasyonu etkileyen birçok faktör nedeniyle, yöneticiler aldıkları kararların sonuçlarını mutlaka tahmin edemezler. Ek olarak, sınırlı bir karar verme süreci, alternatifleri yeterince değerlendirmelerini engelleyebilir. Dolayısıyla belirsizlik ve sınırlılık nedeniyle işlem maliyetleri yükselir.

3.3.1.2. Fırsatçılık

İşlem maliyetlerinin diğer davranışsal yaklaşımı olan fırsatçılık, tarafların kendi çıkarlarını en yüksek seviyede elde etme eğilimini ifade etmektedir. Yalan söyleme, bilgi saklama, bilgi hırsızlığı gibi davranışlar fırsatçılık için en yakın örneklerdir. Fırsatçı davranışlar işlemin özelliğine, örgütler arası ilişkiye, karar süresinde örgütlerin risk algısına göre şekillenmektedir. (Kalemci R. A. 2013)

İşlem maliyeti teorilerinden biri olan fırsatçılık, Williamson(1985) tarafından kurnazlıkla kendi çıkarları doğrultusunda durumları yönetme olarak tanımlanmıştır. Aldatma ve kurnazlık yalan söylemek, çalmak, hile yapmak ve kafa karışıklığına, yanlış beyana ve kafa karışıklığına neden olmak için tasarlanmış benzer davranışlar olarak tanımlanmıştır. Fırsatçılık, dolandırıcılık, yalan söyleme ve hırsızlık gibi akıllıca kandırma biçimlerini içerir.

İşletmeler arası ilişkilerde resmi sözleşmelerin rolü genellikle sınırlıdır. Özel bir ilişkiye yönelik resmi bir anlaşmanın kapsamı genellikle çeşitli standartlar ve resmi olmayan anlaşmalarla genişletilir. Bu tür sözleşmelere literatürde ilişkisel veya sosyal sözleşmeler adı verilmektedir ve genellikle tamamlanmamış sözleşmelerdir. Bu anlaşmalar bir yönetim aracı olmaktan ziyade bir çerçeve olarak görülmektedir. Sözleşme ihlalleri tarafların fırsatçı davranışlarına yol açan nedenlerden biridir. Bu eksiklikler nedeniyle sözleşmenin kurulmasından önce veya sonra fırsatçı eğilimler ortaya çıkabilmektedir. Sözleşme öncesi fırsatçılık bilgi eksikliğinden veya yanlış seçimlerden kaynaklanmaktadır. Sözleşme sonrası fırsatçılık, sözleşme şartlarının ihlali gibi durumları ifade etmektedir ve bu çalışmanın bağımlı değişkeni olarak ele alınmıştır. (Wathne ve Heide 2000).

3.3.2. İşlem boyutları

3.3.2.1. Varlık özgüllüğü

Varlık Özgüllüğü, olaydan sonra aynı varlığın yeni bir kullanımda değerini ne ölçüde kaybettiğini ifade etmektedir. Varlık kullanımdan sonra çok fazla değer kaybediyorsa veya başka bir işlemde kullanılamıyorsa varlık özgüllüğü yüksek olarak değerlendirilmektedir. Örnek verecek olursak, paranın varlık özgüllüğü düşüktür, çünkü para değerini kaybetmeden yeni işlemler için kullanılabilir. Başka bir ifade ile, kişisel olarak verilen bir çalışan kartı, yeni kullanıcılara dağıtılamadığından benzersiz bir varlıktır.

Varlık özgüllüğü, bir varlığın benzersiz nitelikleri ve özellikleri anlamına gelir. Herhangi bir nesnenin veya varlığın özgüllüğü, onu diğerlerinden ayıran ve tanımlayan benzersiz özelliklerine dayanır. Örneğin, bir kişinin varlık özgüllüğü, adı, fiziksel özellikleri, kişilik özellikleri, deneyimleri, yetenekleri ve benzeri faktörlerle belirlenebilir. Bu özellikler, kişiyi diğer insanlardan ayıran ve onu benzersiz kılan özelliklerdir. Benzer şekilde, bir nesnenin varlık özgüllüğü, şekli, boyutu, malzemesi,

işlevi veya diğer özellikleriyle tanımlanabilir. Örneğin, bir arabanın varlık özgüllüğü, markası, modeli, rengi ve donanım seçenekleri gibi faktörlere dayanabilir.

3.3.2.2. Belirsizlik

İşlem maliyetlerinde belirsizlik, bir işlemin gerçekleştirilmesi veya bir projenin tamamlanması için tahmin edilen maliyetlerle ilgili belirsizlikleri ifade eder. Bu belirsizlikler, maliyetlerin öngörülen değerlerin üzerinde veya altında olabileceği durumları içerir.

Belirsizlik, işletmelerin veya projelerin planlamasında ve karar verme süreçlerinde önemli bir faktördür. İşletmeler, bir projenin veya işlemin gerçekleştirilmesi için tahmin edilen maliyetleri hesaplarlar, ancak bu tahminler gerçekleşen maliyetlerden farklılık gösterebilir.

Belirsizlik, birçok faktöre bağlı olabilir. Örneğin, malzeme maliyetleri, işgücü maliyetleri, enerji fiyatları, pazar koşulları ve diğer faktörler, işlem maliyetlerinde belirsizliği etkileyebilir. Ayrıca, teknik veya operasyonel faktörler, projenin süresi veya karmaşıklığı gibi unsurlar da belirsizliği artırabilir.

Belirsizlik, işletmelerin maliyetleri doğru bir şekilde tahmin etmelerini zorlaştırabilir ve buna bağlı olarak karar verme süreçlerini etkileyebilir. Bu nedenle, işletmelerin belirsizlikleri dikkate alarak planlama ve bütçeleme süreçlerini yönetmeleri önemlidir.

3.3.2.3. Sıklık

İşlem maliyetlerinde sıklık, bir işlemin veya faaliyetin belirli bir zaman diliminde ne sıklıkla gerçekleştiğini ifade eder. Bu kavram, bir işletmenin veya projenin faaliyetlerini değerlendirmek ve maliyetlerini hesaplamak için kullanılır.

Sıklık, işlem maliyetlerinin hesaplanmasında önemli bir faktördür çünkü bir işlemin ne kadar sıklıkla gerçekleştiği, toplam maliyeti etkileyebilir. İşletmeler, işlemlerin sıklığına bağlı olarak kaynakların ve maliyetlerin nasıl dağıtılacağını belirlemek için sıklığı dikkate alırlar.

Örneğin, bir işletme bir ürünün üretim maliyetini hesaplamak istediğinde, üretim işleminin kaç kez gerçekleştirileceği önemlidir. Eğer üretim işlemi sık sık tekrarlanıyorsa, malzeme maliyetleri, işgücü maliyetleri, enerji tüketimi gibi faktörler

daha yüksek olabilir. Ancak, üretim işlemi nadiren gerçekleştiriliyorsa, bu maliyetler daha düşük olabilir.

Sıklık aynı zamanda maliyet analizinde de kullanılır. Bir işletme, belirli bir süre boyunca gerçekleştirilen işlemlerin veya faaliyetlerin sayısını dikkate alarak, maliyetleri birim başına hesaplayabilir. Örneğin, bir işletme, bir ay içinde gerçekleştirilen işlemlerin toplam maliyetini, o ayın sıklığına (örneğin, işlem sayısı) bölebilir ve birim başına maliyeti bulabilir.

Sıklık, işletmelerin maliyetleri daha iyi anlamalarına ve yönetmelerine yardımcı olur. İşletmeler, işlem sıklığını belirlemek için geçmiş verileri, talep tahminlerini ve iş süreçlerini değerlendirebilir. Bu şekilde, işletmeler maliyetleri doğru bir şekilde tahmin edebilir, kaynakları verimli bir şekilde dağıtabilir ve karar verme süreçlerinde daha bilinçli kararlar alabilir.

3.3.3. Yönetişim mekanizmaları

İşlem maliyetlerini düşürmek için yönetim mekanizmaları Piyasalar, örgütler(hiyerarşi) ve melez formlar olmak üzere üçe ayrılmıştır.

3.3.3.1. Piyasalar

İşlem maliyetleri açısından, "piyasalar" ve "organizasyonlar" terimleri, maliyetlerin firmalar veya farklı yapılara sahip ekonomik birimler arasında nasıl farklılık gösterebileceğini ifade eder. "Piyasa" terimi, işlem maliyetlerinin nasıl ortaya çıktığını ve bunların rekabetçi piyasaları nasıl etkilediğini ifade eder. Rekabetçi bir piyasada mal veya hizmet birçok alıcı ve satıcı arasında değiş tokuş edilir. Bu tür piyasada, işlem maliyetleri genellikle piyasadaki rekabet düzeyi ile birlikte düşer. Rekabet, şirketleri maliyetleri azaltmak ve verimliliği artırmak için yenilikçi yöntemler kullanmaya teşvik ediyor. Bu genellikle daha düşük işlem maliyetleriyle sonuçlanır. Öte yandan, "kuruluşlar" terimi, belirli bir organizasyon yapısında işlem maliyetlerinin nasıl oluştuğunu ifade eder. Bir organizasyon, belirli bir hedefe ulaşmak için bir araya gelen insanlardan ve kaynaklardan oluşur.

3.3.3.2. Örgütler

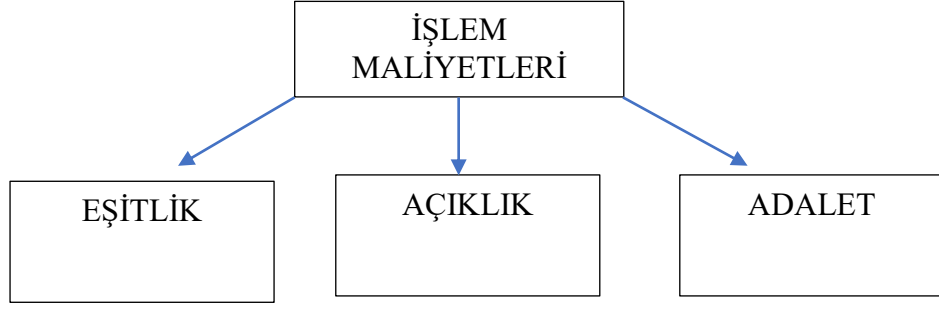
Örgütler, faaliyetleri yürütmek için tanımlanmış bir yapıya, yönetime ve kaynak tahsisine sahiptir. Bu yapılar işlem maliyetlerini etkileyebilir. Örneğin, büyük

bir şirketin karmaşık bir yapısı varsa, karar alma süreçleri uzayabilir ve dolayısıyla işlem maliyetleri artabilir. Öte yandan, daha küçük bir kuruluş daha esnek olabilir ve işlem maliyetlerini düşük tutabilir. Piyasalar ve organizasyonlar, işlem maliyetlerinin belirlenmesinde güçlü faktörlerdir. Şirketler maliyetleri azaltmak ve rekabet avantajı elde etmek için bu faktörleri göz önünde bulundururlar. Rekabetçi bir piyasada faaliyet gösteren bir firma, diğer firmalarla rekabet edebilmek için işlem maliyetlerini düşük tutmaya çalıştığından, işlem maliyetleri organizasyon yapılarından ve yönetim düzenlemelerinden de etkilenebilir.

3.3.3.3. Melez formlar

İşlem maliyetleriyle ilgili olarak, "melez formlar", firmaların hem pazardaki rekabet avantajlarını kullanarak maliyetleri düşürmeye hem de dahili organizasyonel yapılarını optimize ederek maliyetleri kontrol etmeye çalıştıkları iş modellerini ifade eder. Melez formlar, piyasa mekanizmaları aracılığıyla işlem maliyetlerini düşürmeye yaklaşır ve maliyetleri dahili bir organizasyonel yapı aracılığıyla kontrol etmeye çalışır. Bu yaklaşımın amacı, firmaların iç süreçlerini optimize ederek dış pazar dinamiklerine uyum sağlamalarını ve verimliliklerini artırmalarını sağlamaktır. Örneğin, bir şirket bazı işlem maliyetlerini azaltmak ve rekabet avantajını artırmak için dış kaynak kullanabilir. Bu, belirli işlevleri başka bir şirkete veya sağlayıcıya devretmek anlamına gelir. Bu sayede şirket, dış kaynaklı hizmetlerle maliyetlerini azaltabilir ve uzmanlık gerektiren alanlarda uzmanlaşmış tedarikçilerden faydalanabilir. Öte yandan, bir şirket, kritik veya stratejik işlevleri kurum içinde tutarak iç organizasyon yapısını optimize edebilir. Örneğin, bir şirket, üretimin belirli bir adımını kendisi yaparak kalite kontrolünü sürdürebilir veya müşteri hizmetleri departmanını kendi bünyesinde tutarak müşteri memnuniyetini daha iyi yönetebilir. Bu sayede firma kendi iç süreçlerini kontrol ederek ve daha hızlı karar alarak maliyetlerini kontrol altında tutabilmektedir. Melez formlar, şirketlere pazardaki rekabet avantajlarını kullanma ve aynı zamanda iç organizasyon yapılarını etkin bir şekilde yönetme fırsatı verir. Bu sayede şirketler işlem maliyetlerini düşürmeyi ve verimliliği artırmayı hedefliyor. Bu yaklaşım, her şirketin ihtiyacına ve sektörün koşullarına göre farklı şekillerde uygulanabilmektedir.

3.4. İşlem Maliyeti Kuramları



Şekil 3.1: İşlem Maliyetleri Analiz Kuramları

İşlem maliyetlerinde eşitlik, adalet ve açıklık kuramları altında ele alınarak incelemeler yapılabilmektedir. (Ergün, 1997)

Eşitlik ilkesine farklı bakış açıları ve boyutlarda bakılabilir. Uluslararası kuruluşların çıkardığı düzenlemeler, ulusal yasalar ve yayımlanan bilimsel yayınların yanı sıra bu konuda mahkeme kararları da bulunmaktadır. Ancak bu şekilde yaratılmaya ve maddeleştirilmeye çalışılan eşitlik ilkesi her zaman uygulama ve pratik sonuçlar bulmuştur. Genel olarak bu yönde ortaya çıkan sorunun belirli düzenlemelerle çözülememesi durumunda, geçerli delillere göre eşitlik ilkesi uygulanır. (Ulucan D. 2013).

Şu ana kadar pek gündeme gelmese de 12. Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 18'inden 24'üne kadar İstanbul'da gerçekleştiğini de belirtmekte fayda var. Nisan 1935'te düzenlenen toplantıya 39 ülkeden kadın temsilci katıldı. Toplantıda kadın-erkek eşitliğinin güvence altına alınması ve eşitliğin sağlanması konuşuldu. Kongre bu açıdan tarihi bir değere sahiptir. Yıldız sarayında yapılan bu kongre, cumhuriyet tarihimizin başlangıcında kadının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Kongrenin gündem maddelerinden en önemlisi ise Kadın sorunları idi. Corbett Ashby “kadınlar için özgürlük” sözleri ile kongreyi açtı. Kadınların gelişimini, eski geleneklere karşı savaş ve erkek ve kadınlar için eşit iş ile eğitim olanakları istediğini belirtti.

3.4.1. İşlem maliyetlerinde açıklık

İşlem maliyetlerinde şeffaflık indeksi, işletmelerin maliyetlerini izleme ve raporlama süreçlerinin ne kadar şeffaf olduğunu değerlendirmek için kullanılan bir ölçüttür. Bu indeks, işletmelerin maliyetlerini etkin bir şekilde yönetmeleri,

kaynakları verimli bir şekilde kullanmaları ve karar verme süreçlerinde şeffaflığı sağlamaları açısından önemlidir. İşlem maliyetlerinde şeffaflık indeksi önemlidir çünkü aşağıdaki nedenlerle işletmelere faydalar sağlar:

1. Karar Verme Süreçlerinde Doğruluk ve Güvenilirlik: İşletmelerin işlem maliyetlerinde şeffaflık sağlaması, maliyet raporlarının doğru ve güvenilir olmasını sağlar. Şeffaf bir maliyet raporlama süreci, yöneticilere ve karar vericilere işletmenin faaliyetlerini daha iyi anlamaları ve maliyetleri etkin bir şekilde yönetmeleri için güvenilir veriler sağlar.
2. Maliyetlerin İzlenmesi ve Kontrolü: İşletmeler, işlem maliyetlerini etkin bir şekilde izlemek ve kontrol etmek için şeffaf bir sürece ihtiyaç duyar. Şeffaf bir maliyet yönetimi, işletmelere maliyetleri takip etme, hangi alanlarda maliyetlerin yüksek olduğunu belirleme ve gerektiğinde maliyetleri düşürme konusunda daha etkili stratejiler geliştirme imkânı sağlar.
3. Dış İletişim ve İtibar: Şeffaf bir işlem maliyeti yönetimi, işletmenin dış dünyayla iletişiminde ve itibarını oluşturmada önemlidir. Müşteriler, tedarikçiler, yatırımcılar ve diğer paydaşlar, işletmenin maliyet yönetimi konusunda şeffaf olmasını ve işletmenin finansal sağlığını doğru bir şekilde göstermesini bekler. Bu da işletmenin güvenilirlik ve itibarını artırır.

Şeffaf bir işlem maliyeti yönetimi, işletmelere maliyetlerini daha iyi anlamaları, etkin bir şekilde kontrol etmeleri ve karar verme süreçlerinde daha bilinçli kararlar almaları için önemli bir araç sağlar. Bunun sonucunda işletmeler, rekabet avantajını artırır, verimliliklerini artırır ve sürdürülebilir bir büyüme sağlar.

Kamu gücünün özel çıkarlar için kullanılmasını yolsuzluk olarak tanımlanabilir. Yolsuzluk ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir ancak yolsuzluğun ölçülmesi mümkün değildir. Öte yandan yolsuzluğu ölçmek zor olsa da yolsuzluk algısını ölçmek mümkündür. Yolsuzluğun Ölçülmesi Şeffaflık Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksi, Uluslararası Şeffaflık Rüşvet Endeksi, Uluslararası Şeffaflık Küresel Yolsuzluk Barometresi, Uluslararası Risk Danışmanlığı Yolsuzluk Endeksi, Şeffaflık Endeksi, Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, Uluslararası Ticaret, Yolsuzluk Endeksi gibi endeksler kullanılarak yapılabilir. Bu Araştırmalarda en çok kullanılan ve en güvenilir endeks yolsuzluk algı endeksidir. Yolsuzluk Algılama Endeksi, Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından anket yöntemi kullanılarak

derlenmektedir ve değerleri 0-10 arasındadır. Endekste 0 en yüksek yolsuzluğu, 10 ise en düşük yolsuzluğu temsil ediyor. Endeks 0'a yaklařtıķa yolsuzluk algısı artıyor, endeks 10'a yaklařtıķa yolsuzluk algısı azalıyor.

Kamu gücünün özel çıkarlar için kullanılması yolsuzluk olarak tanımlanabilir. Yolsuzluk ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir ancak yolsuzluğun ölçülmesi mümkün değildir. Öte yandan yolsuzluğu ölçmek zor olsa da yolsuzluk algısını ölçmek mümkündür. Yolsuzluğun llmesi Şeffaflık Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksi, Uluslararası Şeffaflık Rüşvet Endeksi, Uluslararası Şeffaflık Küresel Yolsuzluk Barometresi, Uluslararası Risk Danışmanlığı Yolsuzluk Endeksi, Şeffaflık Endeksi, Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, Uluslararası Ticaret, Yolsuzluk Endeksi gibi endeksler kullanılarak yapılabilir. Bu Araştırmalarda en çok kullanılan ve en güvenilir endeks yolsuzluk algı endeksidir. Yolsuzluk Algılama Endeksi, Uluslararası Şeffaflık rgt tarafından anket yöntemi kullanılarak derlenmektedir ve değerleri 0-10 arasındadır. Endekste 0 en yüksek yolsuzluğu, 10 ise en düşük yolsuzluğu temsil ediyor. Endeks 0'a yaklařtıķa yolsuzluk algısı artıyor, endeks 10'a yaklařtıķa yolsuzluk algısı azalıyor. Literatürde demokrasiyle veya demokrasiyle gelişme Yolsuzluk arasındaki ilişki birçok çalışmada araştırılmış ve her biri farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Kalkınma literatüründe yapılan araştırmalar çoğunlukla az gelişmiş ülkeler perspektifinden ele alınsa da kalkınma sorunu yalnızca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş kabul edilen bazı ülkelerde de ortaya çıkabilmektedir. Öte yandan yolsuzluk az gelişmiş ülkelerde daha fazla görüldüğünden literatürde çoğunlukla az gelişmiş ülkeler kullanılmaktadır. Ancak toplumsal bir sorun olan yolsuzluk, ortaya çıkan skandallardan da görülebileceği gibi, istisnaları olmakla birlikte, yarı gelişmiş ülkelerin yanı sıra az gelişmiş ve gelişmekte olan ve hatta neredeyse tüm dünya ülkelerinde de bir sorundur. (Efeoğlu ve Emsen, 2021)

3.4.2. İşlem maliyetlerinde eşitlik

İşlem maliyetlerinde eşitlik, işletmelerin maliyetlerin adil bir Şekilde dağıtılması ve herkesin aynı fırsatlara sahip olması açısından önemlidir. İşlem maliyetlerinde eşitlik önemlidir çünkü aşağıdaki nedenlerle işletmelere faydalar sağlar:

1. Rekabetin Teşvik Edilmesi: Eşitlik, rekabetin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine yardımcı olur. Eşitlik olmadığında, bazı işletmeler diğerlerine kıyasla daha düşük maliyetlerle faaliyet gösterebilir ve rekabet avantajı elde edebilir. Bu durum, pazarın dengesini bozabilir ve adil rekabet ortamını zayıflatabilir. Eşitlik, işletmelerin aynı rekabet koşullarında faaliyet göstermelerini sağlar ve rekabeti teşvik eder.
2. İnovasyon ve Yaratıcılığın Desteklenmesi: Eşitlik, herkesin aynı fırsatlara sahip olmasını sağlar. Bu da farklı işletmelerin inovasyon yapma ve yaratıcı çözümler üretme potansiyelini artırır. Eşitlik olmadığında, bazı işletmeler daha fazla kaynağa ve imkana sahip olabilirken, diğerleri dezavantajlı durumda kalabilir. Eşitlik, işletmelerin potansiyellerini tam olarak ortaya koymalarına olanak tanır.
3. Sosyal Adalet ve Toplumsal İtibar: İşletmelerin toplumsal itibarı, eşitlik ilkesiyle bağlantılıdır. Eşitlik olmadığında, işletmelerin faaliyetlerinden etkilenen gruplar arasında adaletsizlik algısı oluşabilir. Bu durum, işletmenin itibarını ve tüketici güvenini olumsuz etkileyebilir. Eşitlik, işletmelerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini ve sürdürülebilir bir şekilde iş yapmalarını sağlar.
4. Çalışan Motivasyonu ve Verimlilik: Eşitlik, işletmelerin içindeki çalışanların motivasyonunu artırır ve verimliliklerini yükseltir. Çalışanlar, eşitlik ilkesine dayalı bir çalışma ortamında adil bir şekilde değerlendirildiklerini ve fırsat eşitliği olduğunu hissettiklerinde daha motive olurlar. Bu da işletmelerin performansını artırır ve işlem maliyetlerini düşürmede etkili olur.

İşletmeler, işlem maliyetlerini düşürme ve rekabet avantajı elde etme hedefleriyle birlikte eşitlik ilkesine de önem vermelidir. Eşitlik, adil bir iş ortamı yaratır, sosyal adaleti destekler ve işletmelerin sürdürülebilir bir şekilde büyümesini sağlar.

Kadınların eğitim seviyesi işlem maliyetleri üzerinde çeşitli etkilere sahip olabilir. İşlem maliyetlerine kadınların eğitim seviyesinin etkisi şu şekillerde olabilir:

1. İşgücüne Katılım: Kadınların eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılım oranları da genellikle yükselir. Daha yüksek eğitimli kadınlar, iş gücüne katılarak işletmelere daha fazla potansiyel çalışan sağlar. Bu durum, işletmelerin işgücü arzını artırır ve işgücü maliyetlerini etkileyebilir.
2. Yönetim ve Liderlik Pozisyonları: Kadınların eğitim seviyesi arttıkça, yönetim ve liderlik pozisyonlarında daha fazla temsil edilmeleri olasıdır. Kadınların daha yüksek

yönetim pozisyonlarında yer alması, işletmelerin çeşitlilik, yenilik ve rekabet avantajı elde etmesini sağlar. Bu da işletmelerin işlem maliyetlerini etkileyebilir.

3. İnovasyon ve Problem Çözme Yetenekleri: Eğitimli kadınlar, genellikle inovasyon ve problem çözme yeteneklerinde daha gelişmiş olabilir. İnovasyon ve etkili problem çözme, işletmelerin süreçlerini ve operasyonlarını iyileştirerek işlem maliyetlerini düşürmelerine yardımcı olur.
4. Toplumsal Etki: Kadınların eğitim seviyesi arttıkça, toplumsal etkileri de genellikle olumlu yönde olur. Eğitimli kadınlar, genellikle çocuklarının eğitimine ve sağlığına daha fazla önem verir. Bu da gelecek nesillerin yeteneklerini artırır ve işletmelerin potansiyel çalışanlarının niteliklerini yükseltir.

Kadınların eğitim seviyesinin artması, işletmelerin işlem maliyetlerini etkileyen faktörlerden sadece bir tanesidir. Kadınlara eşit eğitim fırsatları sağlamak, işletmelerin çeşitlilik, verimlilik ve sürdürülebilirlik açısından avantaj elde etmesini destekler. Bu da işlem maliyetlerini olumlu yönde etkileyebilir.

Kız çocuklarının ve genel olarak kadınların eğitiminin toplumsal faydaları açısından çok önemli olduğu her alan yazında konu edilmiştir. Daha uzun eğitimli kadınlar daha geç evleniyorlar ve daha az çocuk sahibi oluyorlar. Kadınların eğitimi arttıkça aile sağlığı da önemli ölçüde iyileşmektedir. Daha da önemlisi, bebek ölümleri ve çocuk ölümleri kadınların eğitimiyle ters orantılıdır. Kadınların eğitilmesiyle gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımı yaygınlaşıyor ve bu da ailenin istenilen büyüklüğe ulaşmasını sağlıyor. Bir kadının eğitiminin tüm bu olumlu yan etkileri yalnızca kendisinin ve ailesinin refahını arttırmakla kalmaz, aynı zamanda bir bütün olarak toplumun refahını da büyük ölçüde artırmaktadır. Dünyadaki eğilimler kadının aile ve sosyal yaşamdaki rolünün artmasına yardımcı olmuştur. Kadınlar artık sadece aile ortamında çocuk bakımı ve ev işleri yapma zorunluluğundan kurtulmuş, sosyal hayatın aktif bir üyesi olmak istemektedir. Bu kadınların talebi, eşit eğitim koşulları toplumun vatandaşlarına sunduğu kaliteli ve etkili eğitim sayesinde küreselleşme sürecine kolay ve etkili bir şekilde uyum sağlamak mümkün görünmektedir. Nüfusun yarısını oluşturan ve gelecek nesillerin eğitiminde kilit rol oynayan kadınların ve genç kızların eğitimi; Bir yandan konumunuzu yükselterek üretime ve dolayısıyla gelişime daha fazla katılmanızı sağlarken, diğer yandan bu hızlı değişimlere uyum sağlamanın önemli bir ön şartıdır. Atatürk, toplumun, milletin

kadın ve erkek diye iki tür insandan oluştuğunu, bunların kalabalığa ait olmadığını söylemiştir. İlerledikçe bu fırsatı başkalarına sunmamanın grubun bütünü geliştirmedeğini ve eğitim sürecindeki eşitsizliğin ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. (Seven ve Engin, 2010).

3.4.3. İşlem maliyetlerinde adalet

Örgütsel adalet, çalışanların tutum ve davranışlarının belirleyicisi olması nedeniyle araştırmacıların yoğun olarak ele aldığı iş tatmini, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti, stres, örgütsel vatandaşlık davranışı, iş performansı ve güven gibi birçok değişkeni etkilemekte olup son 25 yılda ekonomi, psikoloji, hukuk ve organizasyon bilimi dahil olmak üzere çeşitli alanlardan çok fazla araştırmacının ilgi odağı olmuştur. Araştırmacılar, çalışanların kendilerine adil davranılıp davranılmadığına dair algılarına bağlı olarak kuruma, yöneticilere ve işe karşı farklı tutumlar geliştirdiklerini ileri sürmektedir. Bu bağlamda çalışanlar kararların adil yöntemlerle alındığına inandıklarında örgütsel bağlılıkları artmakta, üstlerine daha çok güvenmekte, işten ayrılma niyetleri daha az olmakta, daha fazla tatmin olmakta ve daha iyi performans göstermektedirler. Örgütsel adalet; dağıtımsal, prosedürel ve etkileşimsel adalet olmak üzere üç boyuttan oluşur. Dağıtım adaleti; Adams'ın eşitlik teorisine dayanan dağıtımcı adalet, faydaların dağıtımına odaklanır. Faydaların adilliyetinin sorgulandığı bu boyutta, elde edilen sonuçların girdilere göre dağılımı önem kazanmaktadır. Adams'ın teorisine göre dağıtım adaleti, bir çalışanın örgütte gösterdiği çaba ile bu çaba karşılığında elde edilen ücret, menfaat ve menfaatlerin ücret, sosyal yardım ve tazminatlarla karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan adalet algısını ifade eder. Araştırmalar, dağıtım adaletinin örgütsel bağlılık ve işten ayrılma gibi örgütsel sonuçlardan ziyade, iş tatmini gibi belirli kişisel sonuçları öngördüğünü göstermektedir. Usul hukuku; Çalışan performansına ilişkin ödüllerin nasıl ve hangi esaslara göre belirlendiğini, çalışanların karar alma süreçlerini ve performansın dağıtımında kullanılan olayları nasıl adil algıladıklarını açıklayan bir kavramdır. Yönetimsel ilişkilerde güvenin kaynaklarından biri prosedür adaletidir. Prosedür adaleti çalışanların insan onuruna ve haklarına saygıyı yansıttığı için prosedür adaleti, çalışanların sisteme bağlılığı ve yönetime güveni gibi önemli konuları etkilemektedir. Prosedürel adaletin, belirli kararların sonuçlarıyla ilgili olan iş tatmininden ziyade, örgütsel bağlılık gibi uzun vadeli bir bakış açısı gerektiren örgütsel değerlendirmeyle daha yakından ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Etkileşim adaleti; Karar alma

süreçlerinde kişilerarası bir yaklaşımı ifade eden etkileşim adaletinin, yöneticilerin süreç içerisinde çalışanlarına saygı duyması ve takdir etmesi, olumsuz yorum ve sözlerden kaçınması durumunda artabileceği ileri sürülmüştür. Organizasyonlarda çalışan insanlar, liderlerinin de kendileriyle diğerleriyle aynı şekilde etkileşime girmesini bekler. Bir çalışan bir etkileşimin adaletsizliğini algıladığında organizasyona değil yöneticisine olumsuz tepki verir. Örgüte karşı daha az olumsuz tutum olursa yöneticiye karşı daha olumsuz tutumlar oluşur.(Tekingündüz, Aydın ve Polat, 2014)

İşlem maliyetlerinde adalet olarak, hukukun üstünlük indeksi, bir ülkedeki hukuk sisteminin işletmelerin faaliyetlerini etkilediği ve işlem maliyetlerini nasıl etkileyebileceği konusunda bir ölçüttür. Bu indeks, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve hukukun işletmelerin faaliyetlerini koruması açısından önemlidir. İşlem maliyetlerinde hukukun üstünlük indeksi önemlidir çünkü aşağıdaki nedenlerle işletmelere faydalar sağlar:

1. Güvence ve İstikrar: İşletmelerin faaliyetlerini yürütmeleri ve işlem maliyetlerini düşürmeleri için güvence ve istikrar önemlidir. Hukukun üstünlüğü, işletmelerin haklarının korunmasını, sözleşme ve mülkiyet haklarının uygulanmasını sağlar. Bu, işletmelerin hukuki süreçlerde adil bir şekilde davranılacağına ve işletme faaliyetlerinin istikrarlı bir hukuki ortamda gerçekleşeceğine güvenmelerini sağlar.
2. Sözleşme Yapma ve Uygulama Kolaylığı: İşletmeler, iş ortaklarıyla sözleşme yapma ve sözleşme hükümlerini uygulama konusunda kolaylık ve güvence ister. Hukukun üstünlüğü, sözleşmelerin geçerliliğini ve uygulanabilirliğini sağlar. İyi bir hukuki çerçeve, işletmelerin sözleşme süreçlerini kolaylaştırır, hukuki anlaşmazlıkların çözümünü destekler ve işletmelerin iş birliği yapma yeteneklerini artırır.
3. Mülkiyet Haklarının Korunması: İşletmelerin mülkiyet haklarının korunması, inovasyonu teşvik eder ve yatırımların yapılmasını sağlar. İyi bir hukuk sistemi, fikri mülkiyet haklarının korunması, telif hakları, patentler ve ticari markalar gibi konularda işletmelerin güvende hissetmelerini sağlar. Bu da işletmelerin mülkiyetlerini koruma altına almasını ve rekabet avantajını sürdürmesini sağlar.

İşletmeler, hukukun üstünlüğünün sağlandığı bir ortamda faaliyet gösterdiklerinde, işlem maliyetlerini düşürme ve verimliliklerini artırma konusunda

daha güvenli bir ortama sahip olurlar. Bu da işletmelerin büyüme potansiyelini artırır, yatırımları teşvik eder ve ekonomik kalkınmayı destekler.

Hükümetlerin uygulayacağı politikaların belirlenmesinde siyasi karar alma mekanizması önemlidir. Alınan kararlar sadece sosyal ve politik etiğe dayanmıyor. Aynı zamanda verimli finansal sonuçlar sağlar. Bu konuda hükümetin etkinliğinin belirleyici rol oynadığı ifade edilebilir. Örneğin yönetim etkinliğinin iyi olduğu bir durumda kararlar daha objektif ve hızlı alınabiliyor, ülke için önemli olan politikalar hızla hayata geçirilebilmektedir. İktidarın icraatına bağlı olarak ekonomik, sosyal, kültürel, politik vb. Bu alanlardaki atılımlar aynı zamanda gelişmişlik ve refah düzeyini de önemli ölçüde etkilemektedir. Hukukun üstünlüğü veya yasallık, siyasi karar alma sürecinde etkili olan bir diğer değişken olarak belirtilmektedir. Oluşturulan plan, program ve politikaların hukuka uygunluğu, alınan kararların hukuka uygunluğu ve hukuki gerekçelerle alınan kararların hukuka uygunluğu gibi durumlarda karar alma süreci daha sağlıklı işlemektedir. Bu sayede ülke çeşitli alanlarda gelişebilir ve refah düzeyi artmaktadır. Bu nedenle ulusal hükümetler kalkınmanın bir göstergesi olarak verimlilik düzeyinin ve hukukun üstünlüğünün ekonomik refah düzeyi üzerindeki etkisini incelemek önemlidir. (Şaşmaz, 2019)

3.5. Literatür: İşlem Maliyetleri

İşlem maliyetlerinin ekonomiye etkisi, eğitime etkisi, hukuka etkisi, doğrudan yabancı yatırımlara etkisi gibi birçok alanda çalışmalar mevcuttur.

Deng M ve Zhang A. makalesinde Nanhai Bölgesi'ndeki kırsal toplu inşaat arazisi pazarının verimliliğini işlem maliyetlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çin'in Guangdong eyaletinin Nanhai Bölgesi'nde bir saha araştırması (260 anket) kullanarak, işlem kurallarının açıklığının, özkaynaklarının ve adaletin kırsal toplu inşaat arazisi piyasasının işlem maliyetlerini ve etkisi tahmin etmişlerdir. İşlem kurallarının düzenlenmesi kapsamında kırsal toplu inşaat arazisi piyasa verimliliğini etkileyen faktörler açıklık boyutunda bilginin açıklanması, adalet boyutunda gelir dağılımı ve denetimi, eşitlik boyutunda arsa fiyat oluşumu ile ilgilidir. Kırsal toplu inşaat arazisi pazarının işlem kurallarını iyileştirmenin piyasa verimliliğini artırdığı sonucuna varmışlardır. Kırsal toplu inşaat arazisi piyasasının işlem kuralları açıklık, eşitlik ve adaletin üç boyutunda da iyileştirmenin Pazar verimliliğini artırdığını göstermişlerdir (Deng ve Zhang, 2020).

Avustralya inşaat endüstrisindeki işlem özelliklerinin yani kurulum, izleme ve uygulama maliyetinin, işlem maliyetleri üzerindeki etkisinin değiştiğini göstermektedir. Belirsizlik, üç işlem maliyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Tarafların varlık özgüllüğü sıklığı ve bazı boyutları kurulum, izleme ve uygulama maliyeti ile pozitif olarak ilişkilidir. Bulgular, işlem özelliklerinin maliyet üzerindeki etkisine ilişkin işlem maliyeti ekonomisini destekleyen kanıtlar sunmaktadır.

Postmodern örgüt teorileri arasında vazgeçilmez bir yere sahip olan İşlem Maliyeti Yaklaşımı, dış kaynak kullanımı konusunda güçlü bir kavramsal yapı sunmaktadır. Dış kaynak kullanımı, kuruluşların faaliyetleri şirket içinde mi yoksa dış kaynakla mı gerçekleştirdiklerini yansıtır; bu seçim yaklaşım açısından “yap ya da satın al” kararıdır. Yaklaşım, bu kararın esas olarak maliyet esasına göre verildiğini ve bunun için şirketlerin, faaliyeti kendileri gerçekleştirme veya hizmeti sağlayan bir şirkete dış kaynak sağlama seçenekleri arasında maliyet karşılaştırması yapmaları gerektiğini öne sürmektedir. Bu maliyetlerin karşılaştırılmasında hizmet bedeli dışında işlem maliyetlerinin yani şirketin iç koordinasyon ve yönetim maliyetlerinin yanı sıra şirketin dış tedarikçileriyle ilgili sözleşme öncesi ve sonrası maliyetler de dikkate alınmalıdır. Ayrıca yaklaşıma göre işlem maliyetleri, işlem özelliklerinden (varlık özgüllüğü, sıklık, belirsizlik) ve davranışsal varsayımlardan (fırsatçılık ve sınırlı rasyonellik) etkilenmektedir. (Özbaltacı, 2008). Dış kaynak kullanmayı seçen bir şirketin tedarikçi seçimi ve taraflar arasında bir anlaşmanın uygulanması gündemdedir. Özbaltacı (2008) çalışmasında, zaman içerisinde örgütlerde kullanımı giderek artan insan kaynaklarını incelemektedir. Kaynakların dış kaynak kullanımına işlem maliyetlerinin yakınsaması açısından bakılmış ve yakınsamada teorik olarak bahsedilen sorun ve kavramların pratikte nasıl olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Şen ve Mert (2019) çalışmalarında, sosyal ağların insan ilişkileri oluşturmak ve geliştirmek için sosyal sermaye oluşturmak amacıyla kullanıldığını ve oluşturulan ilişkilerin meşruiyet kazanma, kıt kaynaklara erişimin, paylaşım ve işlem maliyetlerini en aza indirmek için bilgiye erişim ve teknik yenilik gibi hedeflere dayandığını teorik olarak ortaya koymuşlardır. Bireyler ve topluluklar (ağ yapıları/tanıdığınız kişiler) arasındaki bağlantılara ve bu bağlantılar aracılığıyla kaynaklara erişimlerine vurgu yapan sosyal ağ teorisinde sosyal sermayeye olan ilgi her geçen gün artmakta olduğunu göstermişlerdir. Konunun doğasının kurumsal

teori, kaynak bağımlılığı teorisi ve doğal sonucu, güç mücadelesi ve işlem maliyeti teorisi ile şaşırtıcı ilişkisi ve entegrasyonu özellikle dikkat çekmişlerdir. Sonuç olarak sosyal ağların hangi amaçlarla oluşturulduğu kavramsal olarak ortaya çıkarılmış ve teorik öneriler sunmuşlardır.

Savcı, (2018), çalışmasında, küresel rekabet içerisinde şirketlerin sürdürülebilir kar elde edebilmesi ve finansal açıdan başarılı olabilmesi, maliyet-fiyat-tüketici tercihleri ile değer yaratma arasındaki ilişkinin dikkate alınmasına bağlı olduğunu savunmaktadır. Maliyet körlüğü, şirkette maliyetlere yeterince ağırlık verilmemesi, şeklinde ifade edilebilir ki davranışlarını anlayamazlar ve maliyetlerle ilgili gerçeği göremezler. Firmaların maliyet kaynaklı finansal başarısızlıklarında maliyet körlüğünün etkisi önemli olduğunu bu durumun Kârın azalmasına ve finansal başarısızlığa yol açtığı noktası üzerine dikkat çekmiştir. Bu durumun sadece şirketleri değil, ülke ekonomisini de olumsuz etkilediğini savunmuştur. Şirketlerin kaynaklarını verimli kullanabilmeleri ve faaliyetlerini kesintisiz sürdürebilmeleri için işlem maliyeti ilkesine uymaları gerekmekte olduğunu ve İşlem maliyeti yaklaşımına göre şirketlerin, fırsatları rasyonel bir şekilde değerlendirmeye, ürün ve hizmet maliyetlerini istenilen kaliteden ödün vermeden düşürmeye ve kaynakları etkin kullanmaya odaklanması gerektiğini önermiştir.

Alp, (2023) çalışmasında işlem maliyeti teorisinin sağlık sektöründe hangi amaçlarla kullanıldığını ortaya incelemiştir. PICOS araştırma sorusu stratejisi, PRISMA protokolü ilkeleri ve akış şeması (Takip Diyagramı) ile yürütülen çalışmada, belirtilen arama formülü (farklı anahtar kelime kombinasyonu) ile 12.4.2022 ve 12.5.2022 tarihinde 3 farklı veri tabanı tarayarak sonuçlar almıştır. Sonuçlara göre işlem maliyeti teorisinin sağlık sektöründe çeşitli amaçlarla kullanıldığı tespit etmiştir. Sağlık sektöründe işlem maliyeti; ekonomik olayların belirlenmesinde (örneğin performans), stratejik adımların atılmasında (piyasadaki varlık faaliyetleri), sözleşmelerin anlaşılmasında, kuruluşlar arasında güven oluşturulmasında, arama, izleme ve uyarılma maliyetlerinin belirlenmesinde, çeşitli işlemlerde (örneğin teknolojik belirsizlik, bilgi paylaşımında) gibi birçok alanda kullanıldığını göstermiştir. İşlem maliyetlerini en aza indirmek sağlık hizmeti kullanıcılarının tedavi arama davranışlarını anlamak için kullanıldığı tespit edilmiştir. Firmaları dış kaynak kullanımı, kurumsal teori ve beklenmedik durum teorisi gibi

teorileri kullanmaya yönlendiren faktörlerin daha iyi anlaşılması için işlem maliyetlerinin kullanılması önerilmektedir.

Kılıçarslan ve Sucu, (2021), ELÜS'ün lisanslı deposunda gerçekleştirilen etkinlikler ile borsanın sergi salonlarında gerçekleştirilen işlemler arasında, sübvansiyon ve teşviklerden kaynaklanan işlem maliyetlerindeki farklılıklar üzerinde bir analiz ve anket çalışması yapmışlardır. Maliyetlerdeki bu farklılığı vurgulamak amacıyla onaylı depolama sisteminde faaliyet gösteren kişilere verilen destek ve teşvikler örnek bir uygulama ile göstermişler, emtia satış salonunda yapılan işlemlerin işlem maliyetleri karşılaştırmışlardır. Her iki işlemde de tarafların aynı gün spot satışta ve 45 günlük depolama veya geleneksel yöntemlerle satıştan sonra aldıkları tutarı ortaya çıkarmaya yöneliktir. Lisanslı depolama sistemine yönelik devlet teşviklerinin yanı sıra düşük işlem maliyetleri ve piyasalar arası fiyat farklılıklarının, emtia ve mal borsalarında aynı gün cezalı satışlarda işlem maliyeti avantajı sağlayan temel faktörler olduğunu bulmuşlardır. Lisanslı depoculuğa yönelik devlet teşvikleri, 45 günlük backlog ürününün özel borsada satılmasında işlem maliyetleri açısından temel etken olsa da geleneksel depoculukta israf ve kayıpların arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca belirli özelliklere sahip ürünlerin yetkili depolarda ayrı ayrı bulundurulmamasının, ürünlerin piyasa fiyatları nedeniyle ticaret borsasının showroomlarını satıcı açısından daha cazip hale getirdiği sonucuna varılmışlardır. Temel olarak çalışmada sunulan uygulama sonuçları zamanlı olup, ilgili borsalarda işlem yapan piyasa katılımcılarının maliyetleri analitik olarak görebilmelerine olanak sağlamaktadır.

Edwards vd., (2007), ABD sektörü kurumsal tahvillerindeki işlemlerin, Ocak 2003 – Ocak 2005 aralığındaki dokuz seferden fazla işlem gören her bir tahvilin ticaret büyüklüğünün bir işlevi olarak ortalama işlem maliyetlerini tahmin etmişlerdir. İşlem boyutu arttıkça işlem maliyetlerinin önemli ölçüde azaldığını yapmış oldukları analizde göstermişlerdir. Daha kaliteli tahviller, yeni ihraç edilen tahviller ve vadeye yakın tahvillerin işlem maliyetleri diğer tahvillere göre daha düşük bulmuşlardır. Borsada işlem gören fiyatlara sahip tahvillerin maliyetleri daha düşük olduğunu ve TRACE sistemi fiyatlarını kamuoyuna yaymaya başladıkça azalacağını önermişlerdir. Sonuçlar, halka açık tüccarların fiyat şeffaflığından önemli ölçüde yararlandığını göstermektedir.

Williamson'ın Piyasalar ve Hiyerarşiler kitabının yayınlanmasından sonra birçok makale işlem maliyeti teorisinin ilkelerini araştırdı. Geyskens vd., (2006), Meta-analitik teknikleri kullanarak, kurumsal sınır kararlarına (yapma, satın alma veya birleştirme) ilişkin işlem maliyetine dayalı ampirik çalışmaları sentezleyerek ve niceliksel olarak değerlendirmişlerdir. Hem satın alma yanlısı hem de sendika satın alma karşıtı kararlarda teoriye güçlü bir destek bulmuşlardır. Ancak varlık spesifikasyonunun belirsizlikten daha güçlü tahmin gücüne sahip olduğuna dair hiçbir kanıt bulamamışlardır. Olay boyutlarıyla düzgün şekilde eşleşen hiyerarşik ve ilişkisel kontrol, performansı artırdığı soncuna varmışlar ve Meta-analizlerine dayanarak daha ileri araştırmalara yön verebileceklerini makalelerinde önermişlerdir.

Dyer ve Chu, (2003), çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Kore'deki 344 tedarikçi-otomobil üreticisi değişim ilişkisi örneğine dayanarak, tedarikçinin alıcıya olan güveni ile işlem maliyetleri ve bilgi alışverişi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuçlara göre, güvenilirliğin işlem maliyetlerini düşürdüğünü ve tedarikçi-alıcı ilişkilerinde daha iyi bilgi paylaşımıyla ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca bulgular, iskonto işlemlerinin değerinin önemli olabileceğini önermektedir. Özellikle, en az güvenilen otomobil üreticisinin, sözleşme yapmak ve pazarlık yapmak için tedarikçilerle en güvenilir otomobil üreticisine göre çok daha fazla yüz yüze iletişim kullandığını gördüklerini makalelerinde analiz etmişlerdir. Son olarak, güvenin bir yönetim mekanizması olarak benzersiz olduğunu, çünkü yalnızca işlem maliyetlerini en aza indirmekle kalmayıp aynı zamanda bilgi paylaşımıyla karşılıklı nedensel bir ilişkiye sahip olduğunu ve bunun da değiş-tokuş ilişkisinde değer yarattığını savunmuşlardır. Diğer yönetim mekanizmaları (örneğin sözleşmeler, rehineler) fırsatçı faaliyetleri önlemek için katlanılan gerekli maliyetlerdir ancak işlem maliyetlerini en aza indirmenin ötesinde değer yaratmadığını yazmışlardır. Sonuçlar, güvenilirliğin işlem maliyetlerini azalttığına ve önemli bir rekabet avantajı odağı olabileceğine dair ampirik kanıtlar sunmaktadır.

Jagwe, (2011), makalesinde işlem maliyetlerinin Orta Afrika Göller Bölgesi'ndeki muz piyasasına küçük çiftçilerin ve aracılarn katılımı üzerindeki etkisini kapsamlı bir şekilde araştırmıştır. Çalışma, kaynak kısıtlı fayda maksimizasyon fonksiyonu olarak sabit ve göreceli işlem maliyetlerini içeren sabit bir hane halkı modelini benimsemiştir. Çiftçilerin satış noktası tercihlerini sıradan en

küçük kareler yöntemini kullanmıştır. Bilgi toplama, müzakere, anlaşma, izleme ve sözleşmenin uygulanmasıyla ilişkili işlem maliyetlerini açıklayan değişkenleri analiz etmiştir. Analiz verilerini göre Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Ruanda'daki 2666 tarım çiftliği ve 494 tüccardan elde etmiştir. Sonuçlar, sabit ve göreceli işlem maliyetlerinin küçük işletmelerin pazar payını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Çiftçi gruplarına üyelik, bilgi alışverişini kolaylaştıran uygulamalar kullanırlırsa, sabit işlem maliyetlerini azaltır ve böylece çiftçilerin piyasaya katılma olasılığını artırır. Hane halkı büyüklüğü, pazara uzaklık ve işlem maliyetlerine göre araç sahipliği, çiftçilerin pazara katılımının kapsamını etkilemekte olduğunu belirtmiştir. İşlem maliyetlerinin küçük çiftçilerin pazar payı üzerindeki etkisi, muz analizinde fasulyeye göre daha belirgin olduğunu, Tüccar katılımı, müzakere becerileri, ticaret ağları ve birim başına nakliye maliyetleriyle ilişkili olan cinsiyet, ticaret deneyimi ve teslimat mesafesinden önemli ölçüde etkilendiği sonuçlarını vermiştir. Çiftçi birliklerini desteklemeye yönelik tedbirler bilgi alışverişini kolaylaştırabileceğini, müzakere ve sözleşme becerilerini geliştirebileceğini, böylece işlem maliyetlerini azaltabilir olacağını önermiştir. Kırsal altyapı erişim yolu ağlarına ve pazarlarına yatırımı desteklemeyi amaçlayan politikalar, işlem maliyetlerinin düşmesine ve dolayısıyla çiftçiler ve tüccarlar için pazar payının artmasına yol açabileceğini makalesinde sunmuştur.

Erdoğan, (2019), çalışmasında İşlem maliyeti teorisi değişkenlerini, havayolu sektöründe havayolları ile yer hizmetleri şirketleri arasındaki sözleşme süreleri arasındaki farklılıkların nedenlerini açıklamak için kullanılmıştır. Sözleşme süresi, alıcı-satıcı ilişkisinde mevcut artan hizmetin faydaları ile bunun sonucunda ortaya çıkan maliyetler arasında bir dengeye ulaşılan bir optimizasyon süreci olarak görülmektedir. İşlem maliyeti teorisine göre sözleşme süresi, karşı tarafın fırsatçı davranışlarına karşı tarafları koruyan bir kontrol mekanizmasıdır. Teoriye göre, işlemsel veya ilişki bazlı yatırımların varlık özgüllüğü arttığında iş sözleşmesinin süresi uzar, belirsizlik arttığında ise kısalmır. Bu amaçla 41 adet toprak arıtma sözleşmesine ilişkin ampirik bir çalışma yapmıştır. Araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler kısmi en küçük kareler yöntemi kullanılarak test edilmiş ve analizler Smartpls 3 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Edinilen varlıklar, bir varlık türü ve sözleşme süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışma, talep belirsizliği ile sözleşme süresi arasında negatif bir

ilişki öngörmüştür. Ancak talep belirsizliği arttıkça sözleşme süresi de uzadığı sonucuna ulaşmıştır. Çevresel belirsizlik ile sözleşme süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma modelinin analizi sonucunda işlem maliyeti teorisindeki değişkenlerin arazi yönetim sözleşmelerinin sürelerindeki farklılıkları açıklamada açıklayıcı gücünü sınırladığı ortaya çıkmıştır.

Zajac ve Olsen, (1993) makalesinde organizasyonlar arası stratejileri işlem maliyeti perspektifinden farklı olarak işlem değeri perspektifinden incelemişlerdir. İşlem maliyeti perspektifinin, organizasyonlar arası stratejilerin analizinde en az iki önemli sınırlamaya sahip olduğunu savunmuşlardır: (1) ortak değer arayışında değişim ortaklarının birbirine bağımlılığını göz ardı eden tek taraflı, maliyeti en aza indiren bir yaklaşım ve (2) yapısal olan önemli süreç sorunlarını göz ardı eden, gereksiz bir vurgu özelliğine sahip, organizasyonlar arası değişime yönelik bir yaklaşım. Bunun yerine, (1) ortak değer maksimizasyonu ve (2) değişim ortaklarının değer yaratıp talep ettiği süreçleri ele alan organizasyonlar arası stratejileri analiz etmek için işlemsel bir değer çerçevesi önermişlerdir. Mevcut yaklaşımın örgütler arası stratejiler ve işlem maliyeti perspektifi çalışmalarına yönelik sonuçlarını tartışmışlardır.

Robertson ve Gatignon, (1998) Teknolojik ittifaklar son on yılda inovasyon geliştirmenin önemli bir biçimi haline geldiğini ve çalışmalarında, firmaların bu tür teknolojik ittifaklara girip girmediğini veya firmaların daha geleneksel iç araştırma ve geliştirme faaliyetlerine katılıp katılmadığını açıklayan faktörleri değerlendirmişlerdir. Hipotezler işlem maliyetleri kavramına dayanmaktadır. Sonuçlar, teknoloji ittifakı arayan firmaların ürün kategorisine özgü varlıklara daha az bağlı olabileceğini, daha büyük teknolojik belirsizlikle karşı karşıya kalabileceğini, inovasyon performansını ölçmede daha becerikli olabileceğini, teknoloji ittifaklarında daha başarılı deneyimlere sahip olabileceğini ve daha yavaş büyüyen ürünlerle rekabet edebileceğini göstermiştir.

3.5.1. Açıklık ile ilgili yapılan çalışmalar

Şeffaflık, açıklık erişilebilirliği ve hesap verebilirliği sağlayan bir süreçtir. Hükümetin kararlarını, politikalarını ve eylemlerini kamuoyuna açıklayarak halkın güvenini ve katılımını artırmayı amaçlamaktadır. Yönetim şeffaflığını artırmaya yönelik genel strateji ve uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Kamuyu bilgilendirme yasaları ve kamu erişim hakları ve bun bilgilerin dijitalleştirilmesi: Kanun ve yönetmelikler aracılığıyla halkın kamuya ait bilgilere erişimini düzenlenerek kolaylaştırılması gerekmektedir. Halkın bilgiye erişimi desteklenerek, hükümet faaliyetlerine katılmasına ve bunları izlemesine olanak tanınması şeffaflığı artıracaktır. Devlet operasyonlarının, bütçelerin, harcamaların ve diğer önemli bilgilerin dijitalleştirilmesi ve çevrimiçi olarak kullanıma sunulması şeffaflığı artıracaktır. Bu bilgilerin açık bir formatta sunulması, kamuoyunun bu bilgilere kolaylıkla erişmesini ve analiz etmesini sağlar.
- 2- Bütçe isteklerini açılması: Bütçe süreçlerini ve harcamalarını şeffaf bir şekilde sunmak halkın katılımını ve bütçe kararlarındaki önemini artırmayı sağlar. Halkı bütçe konusunda bilgilendirir ve katılımı teşvik ederek geri bildirim almanın yollarını oluşturur.
- 3- Kamu alımları ve sözleşme süreçlerinin şeffaflığı: Kamu ihale ve sözleşme süreçlerinin şeffaf hale getirilmesi, ihale ve ihalelerin ne zaman, nasıl ve neden yapıldığı, kime verildiği gibi bilgileri kamuoyuyla paylaşarak şeffaflığı sağlayabilir.
- 4- Lobi ve çıkar grubu kuralları: Lobcilik faaliyetlerini düzenleyerek lobi gruplarının ve çıkar gruplarının hükümet üzerindeki etkisini sınırlandırılarak, lobcilik ve finansman konusunda şeffaf raporlama ve kurallar oluşturulabilir.
- 5- Halkın katılımı ve istişare: Kamuoyunun kamusal karar alma süreçlerine katılımını sağlamak için katılımcı ve istişare süreçleri düzenleyip, kamuoyunun fikirlerini, önerilerini ve endişelerini dinleyerek politikaların daha adil ve etkili olmasını sağlayabilir.
- 6- Medya ve basın özgürlüğü: Basın özgürlüğünü ve medya bağımsızlığını desteklenerek, medya için bilginin özgürce sunulmasını ve hükümet gözetimini destekleyen bir ortam yaratılabilir.

Yolsuzluğun ülkeler üzerinde sosyal, ekonomik ve politik yapısı üzerinde zayıflatıcı etkileri vardır. Bilgi dağıtımını kolaylaştıracak işlemlerle ilgili belirsizliği azaltarak, halka ulaşımın sağlamak gerekmektedir. Halka sunulan bilginin güvenliği, anlaşılabilirliği ülkelerin sermaye piyasalarına yatırım için önemli bir unsurdur.

Her yıl Uluslararası Şeffaflık Örgütü (www.transparency.org) tarafından yayımlanan Yolsuzluk Algı Endeksi ile ülkelere 0 ile 100 arasında bir puan verilir. 0 ile yolsuzluğun en yüksek olduğu, 100 ile yolsuzluğun en düşük olduğu yer olarak açıklanmaktadır.

Yolsuzluğun ölçülmesinde kullanılan yöntemlerin başında “Yolsuzluk Algı Endeksi” gelmektedir. Yolsuzluk Algılama Endeksi, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 1995 yılından bu yana her yıl yayınladığı bir rapordur. Ayrıca; "Küresel Yolsuzluk Barometresi" ve "Yolsuzluk Kontrolü" uygulamaları aynı zamanda ülkelerin yolsuzluklarını da test ediyor. Yolsuzluk ile ilgili literatürde birçok tanım bulunmakla beraber, farklı yolsuzluk türleri de açıklanmaktadır. Devletlerin üst seviyelerine kadar ulaşan yolsuzluklara büyük yolsuzluk, küçük boyutlarda paranın bahsi geçtiği türlere Cüzi, doğrudan rüşvet ya da para teklif edilerek yapılan yolsuzluklara Aktif yolsuzluk olarak adlandırılmaktadır. (Ilıman ve Tekeli, 2016).

Yolsuzluk; Toplumun temel organlarının işleyişini bozan, toplumun kültürel, politik ve ekonomik çerçevesini bozan bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Uluslararası Şeffaflık Örgütü, yolsuzluğun iyi hükümetleri devirebileceğini, özellikle kamu politikalarını bozabileceğini, kaynakların kötü dağılımına yol açabileceğini, özel sektöre zarar verebileceğini ve yoksullara büyük zarar verebileceğini öne sürerek, yolsuzluğu bugün dünyanın karşı karşıya olduğu en ciddi sorunlardan biri olarak değerlendirdi. (Amundsen, 1999).

Yolsuzluk çeşitler farklı kategorilerde sınıflandırılabilir ve şekillerde olabilmektedir. Örnek verecek olursak;

- Bürokratik ve politik yolsuzluk;
- Para kullanarak veya kullanmayarak yapılan merkezi ve yerel yolsuzluklar,
- Keyfi rüşvet ile iş birliğine bulaşma;

Yolsuzluk; Toplumun temel organlarının işleyişini bozan, toplumun kültürel, politik ve ekonomik çerçevesini bozan bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Uluslararası Şeffaflık Örgütü, yolsuzluğun iyi hükümetleri devirebileceğini, özellikle kamu politikalarını bozabileceğini, kaynakların kötü dağılımına yol açabileceğini, özel sektöre zarar verebileceğini ve yoksullara büyük zarar verebileceğini öne sürerek, yolsuzluğu bugün dünyanın karşı karşıya olduğu en ciddi sorunlardan biri olarak değerlendirdi. (Tanzi, 1998).

Ilıman ve Tekeli (2016), 2002 ve 2014 yılları arasında tek başına lider olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin görevde olduğu dönemlerde Türkiye'nin yolsuzluk algı endeksinin nasıl değişim gösterdiğini araştırmışlardır. Sonuçta Adalet ve Kalkınma Partisinin lider olduğu yıllarda yolsuzluk algı endeksi ile Ak partini

kazanmış olduğu oy oranları arasında paralel olarak bir değişim olduğunu bulmuşlardır.

Buz ve Erul (2018), sosyo-ekonomik gelişmişliğin yolsuzluk algısı endeksini etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. 120 ülkeye ait 2007-2016 yılları arasındaki yolsuzluk algı endekslerini alarak panel veri analizi uygulamışlardır. Ülkeleri düşük, orta ve yüksek gelirli sınıflar altında toplayarak ekonomik gelişmişlik, eğitim düzeyi, sosyal sermaye endekslerini kullanarak yapmış olduğu analiz sonucunda toplum düzenini belirleyen sosyoekonomik noktaların yolsuzluk algısı endeksi üzerinde büyük ölçüde etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Liu T. Vd. 2006-2019 yılları arasında çoğunluğu gelişmekte olan 143 adet ülkeden 150 bin firma için yolsuzluk engellerinin mali raporlama uygulamaları üzerindeki etkisini incelemiştir. İş ortamında rekabet peşinde koşanların rüşvet isteklerini yerine getirmek için sağlam finansal verileri kullandıklarını savunmuşlardır. Mali tabloların oluşturulması ve yolsuzluk arasında eş güdümlü bir etki olduğunu anket yaparak desteklemiştir. (Liu vd. 2021)

Prasad ve Şivarajan çalışmalarında, devlet işlemleriyle ilgili olan belirsizlikler ve varlık özgüllüğü bürokratların fırsatçı davranarak rüşvet talep etmesine izin vererek yolsuzluğun artmasını teşvik edildiğini savunmuşlardır. Bu sebeple, belirsizliklerin ve yolsuzluk algılarının azalabilmesi için her türlü devlet hizmetlerinin bilgisayarlaştırılması gerektiğini öne sürmüşler. Çalışmalarında hipotezlerini ispat edebilmek için Hindistan'daki yerli ve çok uluslu işletmelerden 101 tanesinin yöneticisiyle bir anket yapmışlar. Ayrıca Hindistan devlet kurumlarının web siteleri ile Avrupa hükümet web sitelerini şeffaflık ve etkileşim açısından karşılaştırmışlardır. Sonuç olarak Hindistan web sitelerinin Avrupa'dakiler kadar şeffaflık ve etkileşim sağlamadığını çalışmalarında göstererek, bu yolsuzluğu azaltmak için teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmanın önemini çok büyük olduğunu öne sürmüşler. (Prasad ve Şivarajan 2015)

Zhang A. Çalışmasında Yolsuzluğun piyasa işlem maliyetlerini artırmada ve hiyerarşiye dayalı işlem yönetim yapılarının seçimini kolaylaştırmada etkili bir faktör olup olmadığını araştırmışlardır. Veri olarak 2006 yılına ait toplam 154 ülkenin Yolsuzluk algı endeksi ve dünya gelişmişlik endeksini kullanmışlar. Yolsuzluk algı endeksi ile işlem yönetim yapıları arasındaki ilişkiyi gösterebilmek için regresyon

analizini kullanılmıştır. Yolsuzluk ile işlem yönetim yapıları arasında güçlü bir korelasyon olduğu sonucunu elde etmişlerdir. (Zhang A. 2009)

Nguven T. Ho B.D. Le C. Nguven A. çalışmalarında firmaların yolsuzluk içinde olduğunda maliyet, fayda ve zarar açısından neler olabileceğini araştırmışlardır. Kurumsal temelli, rant arayışı ve kaynak temelli olmak üzere üç teorik bakış açısı geliştirerek nitel görüşmelerle desteklenen anketlerden faydalanmışlardır. Genel İstatistik Ofisinin 2009, 2010 ve 2011 Vietnamlı firmaların anketlerini kullanarak yolsuzluğun farklı maliyet ve faydalarını analiz etmişlerdir. Sonuçlar, öncelik olarak firmaların yolsuzluk faaliyetinde bulduklarını göstermiştir. Yolsuzluğun bir şirketin stratejik yetenekleri üzerinde zararlı bir etkiye sahip olduğu, dürüstlük kültürünü yok ettiği, yeniliği cesaretlendirdiği ve şirketin itibarını tehdit ettiği sonucunu göstermiş ve bu olumsuz etkilerin genellikle gizli ve şirketler tarafından pek bilinmediğini çalışmalarında açıklamışlardır. (NGuven vd.).

Barasa L. (2018) Afrika'da yolsuzluğun işlem maliyetleri ve inovasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Afrika'daki gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluğun inovasyonla pozitif yönde ilişkilenebileceği ve ayrıca bu ilişkinin fiziksel ve insani varlık özgüllüğü aracılığı ile desteklendiği hipotezini öne sürmüştür. Veri seti olarak 2013 Dünya Bankası işletme anketi ve 2013 İnovasyon İzleme Anketini kullanmıştır. Elde ettikleri sonuçlara göre; yolsuzluğun inovasyonla fiziksel varlık özgüllüğü tarafından aracılık edilerek pozitif bir şekilde ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Yolsuzluk ve inovasyon arasında pozitif ilişki tespit ederek, yolsuzluğun Afrika'da inovasyonun "tekerlekleri yağladığı" hipotezini desteklemişlerdir. (Barasa L. 2018).

Staats ve Biglaiser (2012), çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımları çekmede otoriter rejimlerin mi yoksa demokratik rejimlerin mi daha iyi olduğu üzerine araştırma yapmışlardır. Araştırmalarında ABD'de bulunan firma verileri üzerinde Panel data analizi ve bu firmalar için anket kullanmışlardır. Sonuç olarak, Panel veri analizine ve ABD firmaları üzerine yapılan araştırma ve anket verilerine dayanarak, yargı gücünün ve hukukun üstünlüğünün Latin Amerika'daki doğrudan yabancı yatırımın önemli belirleyicileri olduğunu bulmuşlardır.

Tan ve Çekinmez, (2018) etik yargıların, sosyal değerlerin ve ahlaki kodların giderek umursanmaz bir hal alması nedeni ile birçok yerde soysuzlaşma görülmektedir. Teknoloji ve medya unsurlarının tesiri ile açık bir hale gelen dünyada

bu yozlaşmalar resmi olan ya da olmayan birçok kuruluşlarda da kendisini aleni bir biçimde gösterdiğini çalışmalarında ifade etmişlerdir. Bu kamusal problemlerin en önde gelenlerinden bir yolsuzluk, kurnazca yayılan zehirli bir atık şeklinde camianın huzurunu bozarak devlet görevlileri ve devlete karşı ciddi bir güvensizlik ortamı oluşturmasından dolayı makalenin amacını, Türkiye’de yolsuzluk algısı olarak seçilmişlerdir. Bu gaye doğrultusunda 2016 SELDI’nin (Kalkınma ve Entegrasyon için Güneydoğu Avrupa Liderliği) bilgileri ve 2017 Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) verileri üstünde veri analizi yöntemi kullanmışlardır. Analiz değerlendirmelerine göre, yolsuzluk algısının, devletin hukuksal ilkeleri ve anlayışı, basın özgürlüğü, sivil toplum örgütlerinin gücü, örgütlenme ve anlatım özgürlüğü şeklinde mevzularla ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Karahan, (2019) günümüzde yolsuzluk tüm dünya ülkelerinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan hemen hemen her ülkede yaygın olan ve toplumun tüm alanlarına, işleyişine zarar veren küresel bir sorun olarak önümüze çıktığını belirtmiştir. Genel olarak yolsuzluk, bir kişinin gücünün hem mali hem de mali olmayan özel kazanç veya resmi olmayan amaçlar için kötüye kullanılması anlamına gelmektedir. Özellikle Enron, WorldCom, Adelphia ve Xerox skandallarından sonra dolandırıcılık ve yolsuzluğun tespiti, ifşa edilmesi ve tekrarının önlenmesine yönelik tedbirler önemli bir konu haline geldiğini çalışmasında incelemiştir. Temel olarak yolsuzluk doğrudan kontrolle ilgili bir kavramdır. Güçlü denetim ve muhasebe standartları, yöneticilerin paydaş beklentilerine aykırı davranmasını zorlaştırmaktadır. Öyle ki muhasebe standartlarının amacı bir organizasyonun (kurumun) mali işlemlerini şeffaf hale getirmektir. Kontrol, üçüncü tarafların şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlamasını sağlar. Kavramsal olarak bir araştırma makalesi olarak tasarlanan bu çalışmasının amacı, yolsuzlukla mücadelede denetimin rolünü incelemektir. Bu amaçla öncelikle yolsuzluğun kavramsal çerçevesi ve yolsuzluk türleri makalesinde sunmuştur. Daha sonra denetim ve denetim türleri kavramsal olarak açıklamış ve son olarak denetim ve yolsuzluk arasındaki bağlantı ve dolayısıyla yolsuzlukla mücadelede denetimin rolünü incelemiştir.

Gönülaçar (2012), çalışmasında, yolsuzluğu en düşük düzeyde yani örgütsel açıdan araştırma yapıp inceleyerek literatürdeki açığı ve eksikliği kapatmayı amaçlamıştır. Yolsuzlukla mücadelede sistem üzerinden konuşmak ve düzgün işleyen bir yapı oluşturmaya çalışmak önemli olduğunu, Türk kamu yönetimi bir geçiş

sürecinden geçmiş ve 1990 sonrasında yeni bir dönem doğduğunu ifade etmiştir. Sistemin hayata geçirilmesi isteği var ama sürecin yavaş, geçişin gecikmesi kamu hizmetlerinde aksamalara neden olduğunu, Türkiye uluslararası yolsuzluk endekslerinde alt sıralarda yer aldığını yazmıştır. Güncelliğini yitirmiş kontrol bloklarının değiştirilmesi, her şeyden önce memurların gereksiz konumsal savaşları nedeniyle engellenmektedir. İnsanlık bir sıçramayla karşı karşıyadır; eski düşünme biçimleri, eski formüller ve ideolojiler, geçmişte ne kadar değerli ve yararlı olursa olsun artık gerçekliğe, yeni değerlere ve ideolojilere karşılık gelmemektedir. Teknolojilerin, yeni yaşam biçimlerinin ve iletişim araçlarının çarpışmasından ortaya çıkan dünya, tamamen yeni fikir ve benzetmelere, sınıflandırmalara ve kavramlara ihtiyaç duymaktadır.

Serra, (2006), literatürde yapılan önceki çalışmalarda birçok değişkenin yolsuzluğun önemli belirleyicileri olduğunu göstermiştir. Bu makalesinde bunların yolsuzluk üzerindeki tahmini etkisinin veri setindeki değişikliklere karşı dayanıklı olup olmadığını araştırmıştır. Leamerand'ın Extreme Frontier analizine dayanan "küresel duyarlılık analizi" kullanmıştır. Demokratik kurumların uzun süredir korunduğu ve nüfusun çoğunluğunun Protestan olduğu zengin ülkelerde yolsuzluğun daha az olduğunu ve siyasi istikrarsızlığın büyük bir sorun olduğu yerlerde yolsuzluğu büyümeye devam ettiğini ve son olarak da, ülkenin sömürge mirası mevcut yolsuzlukta önemli bir faktör gibi görüldüğünü çalışmasının sonuçlarında belirtmiştir.

Saha ve Su (2012), ekonomik özgürlük ve demokrasinin yolsuzluk kontrolü üzerindeki etkileşimli etkilerini 100 ülkede niceliksel regresyon tekniği kullanarak incelemişlerdir. Ayrıca yolsuzluğun ülkeler arasındaki koşullu dağılımı arasındaki etkileşim etkilerini araştırmışlardır. Sonuçlar literatürdeki bazı bulguları doğrulasa da yeni bulgular da sunmaktadır. Sonuçlar, özellikle yolsuzluğun en yüksek olduğu ülkelerde yolsuzluğun azaltılmasında daha güçlü ve anlamlı bir etkileşim olduğunu gösteriyor. Ancak yolsuzluğun en fazla olduğu ülkelerde demokratik ve ekonomik özgürlükler tek başına yolsuzlukla etkili bir şekilde baş edemeyebilir. Güçlü demokratik reform, ancak ekonomik özgürlüğün eşik düzeyine ulaşıldığında yolsuzluğu önemli ölçüde ortadan kaldırayabileceğini önermişlerdir. Ekonomik hürriyet ve demokrasinin yolsuzluğu ülkeler arasındaki koşullu dağılımının her iki ucunda da nasıl etkilediğini çözümlenme çalışmışlardır. Derinlemesine kısmi tesir kantil analizi,

demokrasi ve ekonomik özgürlüğün etkilerinin dağılım süresince aynı olmadığını ortaya koymaktadır. Ekonomik hürriyet, herhangi bir siyasal düzeyde yolsuzluğu mühim seviyede azalttığını, sadece daha yüksek hürriyet seviyelerinde faaliyet arttığını belirtmişlerdir. Ayrıca ekonomik özgürlüğün yolsuzluk üstündeki tesirinin değişik düzeylerde tamamen benzeşik olmadığını da tespit etmişlerdir. Buna karşılık, demokrasi ise ekonomik özgürlüğün düşük düzeyde olduğu durumlarda (herhangi bir düzeyde yolsuzluğun olduğu ülkeler için) yolsuzlukla mücadelede etken olmayabilir. Yani sadece demokrasi, yolsuzlukla mücadelede etken olmayabilir. Ekonomik hürriyet düzeyinin yüksek olduğu, yolsuzluğun daha fazla olduğu ülkelerde yolsuzluğun iyileştirilmesinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Politikanın anlamı, yolsuzluğu azaltmak için demokratikleşmenin yüksek ekonomik özgürlüklerin olduğu bir ortamda yapılmasının mühim olduğu politik olarak anlamlı bulmuşlardır.

Nedenselliği belirlemeye çalışan modellerin uzun bir geçmişi vardır ancak ampirik analiz zor olan yolsuzluk soruşturmaları her geçen yıl gittikçe artmaktadır. Elde edilmesinin zor olması ve genellikle yalnızca birkaç ülke ve birkaç yıl için geçerli olmasının yanı sıra, bu tür tahminler doğası gereği daha karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Frechette, (2001), bürokratik yolsuzluğun belirleyicilerini daha iyi belirlemek için panel veri tekniklerinin kullanımına odaklanmıştır. Ayrıca bu makale, yolsuzluğun nedenlerinin analizinde ortaya çıkan içsellik sorununu tespit etmekte ve bu sorunun çözümü için yeni bir araçsal değişken önermiştir. Çalışmada, 16 yıllık bir dönem boyunca 135'e kadar ülke hakkında bilgi sağlayan, daha önce kullanılmamış bir veri seti kullanarak analiz gerçekleştirmiştir. Sonuçlarda, içsellik probleminin göz ardı edilmesinin ciddi derecede taraflı sonuçlara yol açtığını göstermiştir. Panel veri tekniklerinin kullanılması, kiraların bulunabilirliğinin yolsuzluğun önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir ve önceki çalışmalar, kiraların yolsuzluk üzerindeki ekonomik önemini hafife almış olabileceğini ayrıca sonuçlarda belirtmiştir

Billger ve Goel (2009), Yaklaşık yüz ülkeden alınan güncel kesitsel verileri kullanarak yolsuzluğun altında yatan faktörleri incelemişlerdir. Yolsuzluğun nedenleri son yıllarda ekonomistlerin dikkatini çekmiş olsa da asıl katkıları farklı ülkelerde yolsuzluğun koşullu dağılımında yolsuzluğun belirleyicilerini incelemek olmuştur. Yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde, yolsuzluğun az olduğu ülkelere oranla karşılaştırılırsa yolsuzluğun farklı nedenleri olabileceğini analiz etmişlerdir.

Örneğin, daha fazla demokrasinin ve daha fazla ekonomik özgürlüğün, en çok ve en az yolsuzluk yapanlar arasındaki yolsuzluğu tutarlı bir şekilde azaltıp azaltmadığını incelemişlerdir. Araştırma ve incelemelere ilişkin sonuçlar, literatürdeki bazı bulguları desteklerken aynı zamanda yeni sonuçlar da sunmaktadır. Çoğu durumda, kantil regresyon tahminleri OLS regresyonlarından çok farklı sonuçlar vermiştir. Yolsuzluğun en fazla olduğu ülkeler arasında, daha büyük hükümetler ve daha fazla ekonomik özgürlük yolsuzluğu azaltmıyor gibi görünse de ancak daha fazla demokrasinin azalttığını belirtmişlerdir. Sonuçlar ise özellikle yolsuzluğun en fazla olduğu ve en az olduğu ülkeler için mevcut bazı yolsuzlukla mücadele politikalarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermişlerdir.

Yolsuzluk, ülkelerin ekonomisini, toplumun refah düzeyini ve adalet anlayışını etkileyen temel ve yaygın bir sorundur. Gül vd. (2021), Türk cumhuriyetlerindeki yolsuzluk durumunu araştırmak, gelişimini ve sorunlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu anlamda öncelikle söz konusu ülkelerin sosyo-ekonomik durumu değerlendirmişlerdir. Ardından yolsuzlukla mücadele konusunda dünya deneyimi ve diğer ülkelerin uygulamalarını gözden geçirerek örnek bilgiler toplamışlardır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün yayınladığı Yolsuzluk Algılama Endeksi, Türk cumhuriyetlerinin durumunu ortaya koymak için kullanılmıştır. Çalışma Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan olmak üzere 6 ülkeyi ve 2012-2017 altı yıllık dönemi kapsayan veriler üzerinde analiz yapmışlardır. Yolsuzlukla mücadelede Türk cumhuriyetlerinin durumunun belirlenmesi gelişmelerin ve sorunların tartışılması bu konunun bundan sonraki işleyişi açısından önem taşımaktadır. Çalışma sonuçlarının ilgili ülkelerdeki yolsuzlukla mücadele eden kurum ve kuruluşlara önemli bilgiler sağlayacağına inanılmaktadır. Sonuç olarak, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın yolsuzlukla mücadele konusunda diğer Türk cumhuriyetlerine göre daha fazla çaba göstermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Genel bir değerlendirme yapılırsa Yolsuzlukta söz konusu ülkelerin ekonomik ve siyasi durumu ile sosyo-kültürel özellikleri önemlidir. Araştırma sonuçlarına göre, Türki Cumhuriyetlerde öncelikle ekonomik ve siyasi irade güçlendirilerek, ardından yolsuzlukla mücadele politikası oluşturulmalı, yolsuzlukla mücadelede bağımsız ve özel eylemler yapılandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Yolsuzlukla mücadele ofislerinin kurulması gerekliliği ve en önemlisi

yolsuzlukla mücadele sisteminin hukuk çerçevesinde tarafsız bir şekilde desteklenmesi zorunluluğunu da ayrıca çalışmalarında önermişlerdir.

Sandholtz ve Taagepera. (2005) makalelerinde belirledikleri değerlerin iki boyutuyla ölçülen kültürel faktörler, komünist olmayan ülkeler içinde Algılanan Yolsuzluk Endeksi'ndeki farklılığın %75'ini açıklamışlardır. Güçlü bir 'ölüm kalım' yönelimi, daha yüksek düzeydeki yolsuzluğa kuvvetli bir 'geleneksel' yönelimden iki kat daha çok katkıda bulunduğunu gösterebilmek için kültürel farklılıkları komünizm önce ve sonrası gerekli verileri toplayarak analiz yapmışlardır. Test ederken kültürel değişkenler, komünizm ve komünizm sonrası, hem direkt bununla beraber ölüm kalım değerlerine daha çok vurgu yapılmasına katkıda bulunarak yolsuzluk seviyelerini daha da arttırdığını belirtmişlerdir. Komünizm, yozlaşmış davranışlara girişmek için yapısal teşvikler yarattı ve bu, o denli yaygın bir ömür hakikati halini aldı ki, bu toplumlardaki kültüre, kısaca komünist toplumlarda yargı devam eden toplumsal normlara ve uygulamalara kök saldı. Demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçiş hemen hemen bu yolsuzluk kültürünü ortadan kaldıramadığını, ayrıca özelleştirme periyodunun kendisi de yolsuzluk için sayısız fırsat yarattığını sonuç olarak ifade etmişlerdir. Etkiler, beş kültürel bölgede komünist olmayan ve (post-)komünist ülkelerdeki yolsuzluk karşılaştırmalarında açıkça görülmektedir.

Yolsuzluk demokratik yönetim ve bununla birlikte piyasa ekonomileri için temel boyutlarda zorluklar yaratsa da politika bilimi araştırmaları yolsuzluk ile karşılaştırmalı olarak ele almaya yeni başlamıştır. Sandholtz ve Taagepera. (2000) Bu makalede, elli ülkede algılanan yolsuzluk düzeyindeki (devlet görevinin hususi hasılat için kötüye kullanılması olarak tanımlanan) farklılıkları açıklamışlardır. Yolsuzluk seviyelerindeki değişimi mahalli siyasi-ekonomik yapı, demokratik normlar, internasyonal ekonomiye entegrasyon ve Protestan dini bağlılığı açısından inceleyen bir takım hipotez önermişlerdir.

(a) yaklaşık gelir düzeyi ne kadar düşükse,

(b) iktisat üstündeki devlet kontrolünün kapsamı o denli büyükse

(c) demokratik normlar ve kurumlar o denli zayıfsa,

(d) dünya ekonomisine entegrasyon derecesi o denli düşükse ve

(e) Protestan dini personeli olan nüfusun oranı o denli düşükse, bu da Yolsuzluk düzeylerinin daha yüksek bulunduğunu göstermekte olduğuna dair

hipotezler sunmuşlardır. Veri analizi, tahminleri büyük seviyede doğrulamıştır ve fazlaca değişkenli regresyonda, bağımsız değişkenlerin her biri beklenen yönde anlamlı olarak çıkarmışlardır.

Ekonomik hürriyet, bir toplumdaki bireylerin ekonomik çıkarları ve faaliyetleriyle alakalı olarak karar verme ve seçim yapma özgürlüğünü anlatım eder. Bu bağlamda, ekonomik özgürlüklerin ölçülebilmesinin, ülkelerin ve toplumların ekonomik yapısının anlaşılması ve mukayese yapılabilmesi açısından son aşama mühim olduğu söylenebilir. Ülkeler açısından bir başka mühim kavramda yolsuzluk kavramıdır. Yolsuzluk, kamudaki sorumlu ve yetkili kişilerin bu konumunu kendi çıkarları doğrultusunda kötüye kullanımı gibi tanımlanabilir. Yolsuzluk geçmişte olduğu şeklinde günümüzde de hala hem gelişmiş bununla birlikte gelişmekte olan ülkeler açısından fazlaca mühim bir sorundur. Küresel boyutta yolsuzluğun ölçülmesinde kullanılan mühim bir araçta Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafınca 1995'ten itibaren her sene gösterilen Yolsuzluk Algı Endeksidir. Her ne kadar birtakım açılardan eleştirilse de ekonomik özgürlüklerle ve yolsuzluklarla alakalı kriterler günümüzde ülkelerin karşılaştırılmasında ve sınıflandırılmasında son derecede önemli kabul görmektedir. Büyüme aslına bakarsak pek oldukça unsurdan etkilenen bir dönüşüm sürecidir. Bir ülkedeki ekonomik özgürlüklerin (yahut bunu ölçen endeksteeki değişkenlerin) ve yolsuzlukların düzeyi de büyümenin düzeyi ve karşılaştırılmasında kullanılan tesir unsurları içinde sayılabilir. Usanmaz, (2022), Türkiye'de Ekonomik Özgürlükler ve Yolsuzluk Algı Endeksiyle Ekonomik gelişme arasındaki ilişki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından karşılaştırmalı verilere dayanan betimsel istatistik kanalıyla incelenmeye çalışmıştır.

Ekonomik gelişme, bütün ülkeler açısından tarihsel süreçle birlikte günümüzde en mühim ekonomik sorunlardan birisi olmuştur. Dünyada daha düşük seviyede kısıtlama ve sınırlama yapan ülkelerde doğal olarak daha yüksek düzeyde ekonomik gelişme eğiliminde olduğu söylenebilir. Ekonomik Özgürlükler Endeksinde üst sıralarda yer edinen ülkelerle alt sıralarda yer edinen ülkeler içinde gelişme ve ekonomik huzur düzeyi açısından ciddi farklılıkların olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2021 yılı Ekonomik Özgürlükler Endeksinde 64.0 puanla 76. sırada kısaca Orta Derecede (Kısmen) Özgür gurubunda yer almaktadır. Türkiye, Avrupa bölgesindeki 45 ülke içinde 37. sırada yer almakta, toplam puanı bölge averajının altındadır. Türkiye'nin konumunun hem ekonomik Özgürlükler ve hem de

bununla birlikte Yolsuzluk Algı Endeksinde bu kadar aşağılarda olması ve gelişmiş ülkelerinin peşinde kalmasının zorlu bir vaziyet olduğu söylenebilir. Çünkü bu ve buna benzer endekslerde yer edinen kriterler küresel düzeyde internasyonal kuruluşların ve yatırımcıların takip ettiği, sonuçlanırken dikkate almış olduğu etkenlerdir. Buradaki olumsuzluklar ülke riskini arttırmakta ve itimat yitirilmesine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla bu da beklentilerin negatif yönde değişmesine yol açar. Böyle bir durumda internasyonal finansal kuruluşlar ve yabancı yatırımcılar Türkiye'ye karşı duyarsız kalacaktır. Sonuç olarak, Türkiye'nin önemli ekonomik sıkıntılarla karşılaşması (kurlarda artış, enflasyonda artış, üretim oranlarında artış vb. şeklinde) normal karşılanmaktadır. Böylece Türkiye'de hem milli hem de bununla birlikte küresel açıdan herhangi bir ilerlemenin olabilmesi için sistemin şeffaflığını ve verimliliğini arttıracak etraflı bir düzeltim yapılması gerektiği söylenebilir. Aksi takdirde küresel düzeyde daha büyük sıkıntılarla yüz yüze kalınması kaçınılmazdır. Özgürlük, herhangi bir kısıtlama, sınırlama yahut baskı olmaksızın, bireyin istediği şekilde düşünme, düşündüğünü anlatım edebilme ve hareket etme gücüne haiz olmasıdır. Tarihsel süreçte değişik hürriyet kavramlarının olduğu görülmektedir.

Fokuoh Ampratwum, (2008), yolsuzlukla mücadeleye ilişkin güncel akademik ve siyasi tartışmaları ve çeşitli uluslararası girişimlerin gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde sosyal ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini gözden geçirmeyi amaçlamıştır. Makale, yolsuzluk ve kalkınma üzerine teorik ve pratik araştırmalar sunan bir dizi yayınlanmış makaleyi (1967-2005) incelemektedir. Yolsuzluğun kavramsallaştırılması, yolsuzluğun nedenleri, yolsuzluğun etkileri, yolsuzluğun algılanması ve ölçülmesi, yardım ve yolsuzluk, yolsuzlukla mücadeleye yönelik uluslararası girişimler tartışmıştır. Gözlemlerine göre, her yazarın yolsuzluk, yardım ve kalkınma konusundaki bakış açıları hakkında bilgi sağlamıştır. Gazetelerin genel olarak yolsuzluğun israfını kabul ettiğini ile ilgili bilgilendirme yaptığını yazısında bahsetmiştir. Yolsuzluk hem bağışçı kuruluşlarda hem de alıcı ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına yönelik ortak hedeflere ulaşılmasını doğrudan engellemekte olduğunu ve pratik sonuçlar olarak Yolsuzluk ve toplumu bunun etkilerinden kurtarma çabalarına ilişkin iyi araştırılmış makalelere dayanan çok yararlı bir bilgi kaynaklarından yararlanılması gerektiğini önermiştir. Rapor ile politika yapıcılara gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerindeki yolsuzlukla mücadeleye yönelik mevcut uluslararası araçları yeniden değerlendirmeleri

konusunda objektif bir teşvik sağlamıştır. Makale, yolsuzluğa yönelik neoliberal yaklaşımdan uzaklaşma ve yolsuzluk kavramına ve dolayısıyla (hem hükümet hem de sivil toplum kuruluşlarının) yolsuzlukla daha ayrıntılı ve kurumsal bir şekilde mücadele etme çabalarına bakma yönünde belirlenen ihtiyaca yanıt vermektedir. Yolsuzluğun israf ettiğini ve kaynakları toplumsal açıdan en faydalı projelerden rüşvet ve yolsuzluk yapan yetkililere fayda sağlayan projelere yönlendirdiğini kabul eden makale, yolsuzluğa yönelik kusurlu yaklaşımların yalnızca kalkınmayı ve geçiş ekonomilerini engelleyen daha fazla darboğaz yarattığını savunmaktadır.

Güvel ve Ata (2009), ekonomik birimler arasındaki bilgi açığı, finansal işlemlerde bir birimin diğerine göre daha fazla bilgiye sahip olmasına neden olduğunu ve ortaya çıkan asimetrik bilgi durumu, yolsuzluk gibi piyasa bozukluklarına yol açtığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda bilgi asimetrisinin varlığı ekonomik aktivitede fırsatçılığa ve işlem maliyetlerine yol açtığını ve bu durumda yolsuzluğa uygun bir ortam yaratarak, finansörlerin bilgi avantajlarını kişisel çıkarları doğrultusunda kendi avantajlarına çevirebilme ihtimallerini araştırmalarında analiz etmişlerdir. Bu çalışma asimetrik bilginin ekonomik hayattaki yolsuzluk olgusuna etkisini incelemektedir. Bu bağlamda asimetrik bilginin yolsuzluk olgusu üzerindeki etkisi mikroekonomik analizin iki temel yöntemi kullanılarak incelenmektedir; Bu durum “ana etmen (asıl-vekil) modeli” ve “oyun teorisi” çerçevesinde açıklanmaktadır. Bilgi asimetrisi var ise orada işlem maliyeti ve fırsatçılıkta bulunacağını bu da taraflardan birinin bilgi sahibi olup diğer tarafın olmaması yolsuzluğa neden olacağını, bu durumun ise bir takım yolsuz davranışlara yönlendireceğini belirtmiştir. Bireylerin, firmaların bilgi sahibi olma avantajını kendi çıkarları doğrultusunda kullanacağı için, toplumun yozlaşmasına bir temel oluşturacağı sonuçlarına eklemiştir.

Yolsuzluğun ekonomik performans üzerindeki etkilerine ilişkin literatüre bakıldığında teorik bir fikir birliğinin olmadığı açıktır. Yolsuzluğun ekonomik aktivite üzerindeki etki mekanizmasına ilişkin bu görüş farklılığının bir sonucu olarak, Eren ve Künü, (2018) çalışmalarında, E7 (Gelişen Yedi) ülkesinde (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Rusya) yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Endonezya ve Türkiye için analiz edilmiştir). 2002'den 2016'ya kadar olan verilerle yürütülen çalışmada, Ortak Korelasyon Etkisi (CCE) modeli kullanılarak değişkenler arasındaki uzun vadeli parametreler tahmin

edilmiştir. Değerlendirmenin bulgularına göre, yolsuzluk algılarındaki iyileşmenin büyüme üzerindeki etkisinin Brezilya ve Çin'de olumlu, Hindistan ve Rusya'da ise olumsuz olduğunu göstermiştir. Modele dahil edilen diğer ülkeler için değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu görmüşlerdir.

Birçok ülkede mevcut ve iktisat açısından sıkıntı teşkil eden bir olgu olan yolsuzluk toplumsal etiğin üzerinde olumsuz bir etki yarattığı için, son yıllarda ekonomistler ve muhtelif araştırmacılar, yolsuzluk olgusunu ve bunun ekonomik gelişme üstündeki tesirini incelemeye artan bir alaka göstermişlerdir. Birçok araştırmacı, yazar, analiz yaklaşımların yanında resmi yaklaşımları da kullanarak, yolsuzluğun yatırımcıların ve firmaların dikkatini çektiğini, kamu harcamalarının verimliliğini oldukça azalttığını, kaynak tahsisini bozduğunu ve bunda dolayı ekonomik büyümeyi azalttığını göstermişlerdir. Ayrıca, yolsuzluk, hükümet harcamalarının kompozisyonunu saptırmakta olduğunu ve düşük ekonomik gelişme oranının nedeni olduğunu belirtmişlerdir. Grabova (2012) çalışmasında, 2001-2012 süreci için 22 gelişmekte olan ülkede yolsuzluğun ekonomik gelişme üstündeki tesirini çözümlenme yapmıştır. Ampirik çerçeveye dayalı olarak meydana getirilen açık oturum veri analizleri, yolsuzluk ile ekonomik gelişme içinde istatistiksel olarak anlamlı olumsuz bir birlikteliğin bulunduğunu ortaya koymaktadır. İlişki, ekonomik büyümenin öteki belirleyicilerinin dahil edilmesiyle direkt ilişkilidir.

Nwabuzor, (2005) yolsuzluğun, günümüzde dünyanın gelişmekte olan birçok ekonomisinde önemli bir sorun olduğunu belirtmiştir. Dünya Bankası'nın yaptığı bir araştırma, rüşvetin yılda 12 trilyon dolardan fazla bir rakama tekabül ettiğini ortaya koymuş; bu da Nijerya, Kenya ve Venezüella gibi ülkelerin GSYİH 'sının yarısına denk gelmiştir. Yolsuzluk uzun yıllardır göz ardı edilmesine rağmen, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da son dönemde yaşanan şirket skandalları yolsuzluğa olan küresel ilgiyi yeniden canlandırmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yolsuzluğa neden olan birçok faktörün olduğu söylemiştir. Kitlesele yoksulluk, yolsuzluğu kolaylaştıran bir koşul olarak gösterilmiş ve maden gelirlerindeki artışın kontrol edilememesi, Nijerya ve Venezuela gibi ülkelere resmi yolsuzluğun ve kamu alımlarının artmasına yol açmıştır. Ciddi yolsuzluk sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamı, aynı zamanda çok sınırlı ekonomik özgürlüğe ve hukukun üstünlüğüne bağlılığa da çok zayıf bir şekilde sahiptir. Bu tür ülkelere yolsuzluk, yoksullara ağır bir yük getiren azalan oranlı vergilendirmeyi temsil

etmektedir. Bu, gelişmeyi yavaşlatır ve daha düşük malların ortaya çıkmasına neden olabilir, çünkü şirketler masa altı ödemelerle başa çıkmanın yollarını bulurlar. Son olarak yolsuzluk, gelişmekte olan ülkelerdeki bazı hükümetlerin meşruiyetine yönelik tehlikeli bir tehdittir. Gelişmekte olan ekonomilerde yolsuzluk tehditleriyle mücadele için acilen yeni girişimlere ihtiyaç duyulduğu ileri sürülmüştür. Bunlar arasında, hükümeti imalat sektöründen çekerek ve gereksiz derecede sert ticaret kısıtlamalarını kaldırarak bu ülkelerin ekonomilerinin açıklığının artırılması yer alıyor. Bu ülkelerde hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi gerekiyor ve Nijerya ve Venezüella gibi ülkelerin egemenlik kaygılarını göz ardı etmesi ve petrol zenginliklerini yönetmek için dış yardım araması gerekiyor. Son olarak, çokuluslu şirketler, gelişmekte olan ülkelerde yaptıkları tüm ödemeleri, Uluslararası Ticaret Odası veya Uluslararası Şeffaflık Örgütü gibi ilgili tüm tarafların görebileceği kuruluşlara açıklamalıdır.

Yolsuzluk sadece kamu sektörüyle sınırlı olmayıp, özel sektörün kamu kurumlarıyla ilişkilerinde, ortak operasyonlarında ve iç operasyonlarında da büyük bir tehdit olarak görülüyor. Bu durum mali tabloların güvenilirliğini ve şeffaflığını engellemektedir. Mali tabloların güvenilirliğini etkileyen olası yolsuzluk, hata ve hilelerin tespiti ve önlenmesi ancak suiistimallere ilişkin risk faktörlerinin etkin bir denetimle değerlendirilmesiyle mümkün olabilir. Bu nedenle bağımsız denetimin genişletilmesi ve güçlendirilmesi ülkelerin yolsuzlukla mücadele politikalarında önemli rol oynamaktadır. Yani bağımsız bir incelemeyle Yolsuzluk algı düzeyi arasında bir ilişki olduğu varsayılmaktadır. Bu konuda başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok ülke farklı eşikler oluşturmuş ve bunları karşılayan şirketlerin bağımsız denetimine izin vermiştir. Erdem, (2020) çalışmasında, Avrupa ülkeleri tarafından belirlenen bağımsız denetimlerin yayınlanmasına ilişkin eşiklerin yolsuzluk algısı düzeyini etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; Bağımsız denetimlerin yayımlanmasına ilişkin eşik değerler ile ülkelerin yolsuzluk endeksleri arasında bir ilişki bulunmadığını gözlemlemiştir.

Ekonomik teori ve ampirik kanıtlar, ekonomik büyüme ile yolsuzluk arasında doğrudan etkileşimli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yolsuzluk, yerli ve yabancı yatırımları engelleyerek ekonomik büyümeyi engellemekte, kamu altyapısının kalitesini düşürmekte, vergi gelirlerini azaltmakta ve kamu harcamalarının yapısını bozmaktadır. Ayrıca yolsuzluk ekonomik büyümeyi sınırlıyor ve gelir farklılıklarını

artırıyor. Yolsuzluk ekonomiyi, hukuki ve siyasi düzeni bozar çünkü bazılarında diğerlerinden daha fazla fayda sağlar ve kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin adil olmayan bir şekilde dağıtılmasına neden olur. Sonuç olarak yolsuzluk yoksulluğu artırır ve yoksulluğu yaratır. Ancak hem kamu sektöründe hem de özel sektörde iş etiği ve etik yönetim sadece yolsuzluğu değil aynı zamanda yoksulluğu da azaltıyor. Gültekin, (2015) araştırmasında, etik liderlik, yolsuzluk ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi literatüre ve uluslararası kuruluşların raporlarına dayanarak açıklamaya çalışmıştır. Zengin ve fakir ülkelerin Yolsuzluk Algılama Endeksi ve İnsani Gelişme Endeksi'ne göre karşılaştırılması, etik liderlik ile yolsuzluk ve yoksulluk arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu endekslerin en üst sıralarında yer alan zengin ülkeler (Danimarka, Finlandiya, Yeni Zelanda ve Singapur) ile en alt sıralarda yer alan yoksul ülkeler (Somali, Myanmar, Irak ve Haiti) karşılaştırıldığında, etik liderlik ile yolsuzluk arasında bir bağlantı olduğu tespit edilmiştir. Yolsuzluğun düşük düzeyde olduğu ülkeler yüksek düzeyde insani gelişmeye sahipken, yüksek düzeyde yolsuzluğun olduğu ülkeler düşük düzeyde insani gelişmeye sahip olduğu sonucunu araştırma sonunda belirtmiştir.

3.5.2. Eşitlik ile ilgili yapılan çalışmalar

Eşitlik, fırsatların ve kaynakların adil bir şekilde dağılımı anlamına gelir. Bu da farklı gruplar arasında ekonomik, sosyal ve politik açıdan farklılıkların azaltılması ve herkes için eşit fırsatların sağlanmasına yardımcı olabilir. Eşitliğin işlem maliyetleri üzerindeki etkilerini aşağıdaki şekilde maddeler halinde sıralanabilir;

- 1- Piyasada daha adil rekabet: Eşitlik pazar rekabetini daha adil hale getirerek yoksul ve küçük işletmelerin büyük işletmelerle rekabet edebilmeleri için eşit fırsatlar ve kaynaklar sağlayarak, pazar çeşitliliğini artırabilir ve rekabeti teşvik edebilir.
- 2- Daha iyi sosyal barış ve güven: Eşitlik toplumdaki barış ve güvenlik duygusunu artırabilir. Fırsat eşitliği ve adalet duygusu, toplumsal dengesizliklerin azaltılmasına ve toplumsal barışın artırılmasına yardımcı olarak, toplum daha istikrarlı ve uyumlu olabilir.
- 3- Daha az sosyal hizmet ve sorun çözümü: Eşitlik, sosyal hizmetlere ve düzeltmelere olan ihtiyacı azaltabilir. Daha eşit bir toplumda yoksulluk, eğitimsizlik ve sağlıksızlık gibi sorunlar bu alanlardaki maliyetlerin azaltılmasıyla indirgenebilir.
- 4- Daha fazla topluluk katılımı: Eşitlikçi bir toplumda insanların siyasi, ekonomik ve

sosyal süreçlere katılması muhtemeldir. Bu, demokratik katılımı artırmaya ve karar alma süreçlerini daha kapsayıcı ve etkili hale getirmeye olanak tanır. Ancak eşitliği sağlamak ve sürdürmek de önemli bir görevdir ve zorluklara yol açabilir. Bir eşitlik politikasının tasarlanması ve uygulanması toplumsal kabul ve işbirliğini gerektirir ve uzun vadeli bir süreçtir.

Literatürde eşitliğin işlem maliyetlerini etkilemesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Fırsat eşitliğinin işlem maliyetlerine etkisi; kadınların eğitim oranları ele alınarak araştırılmıştır.

Eşitlik, herkesin hayatında karşılaştığı fırsat, kaynak ve fırsatların eşit ve adil dağılımını ifade eder. Bu kavram, tüm başlangıç noktalarının aynı olması ve herkesin aynı fırsatlara sahip olması gerektiği ilkesine dayanmaktadır. Fırsat eşitliği, bir kişinin veya bir grup insanın yaşamdaki fırsatlarının doğum, cinsiyet, etnik köken, sosyal sınıf veya diğer özelliklerle sınırlı olmamasını gerektirir. İnsanların çabaları, yetenekleri ve çalışmaları ile elde edebilecekleri fırsatların eşit olması önemlidir. Bu kavram, eğitim, istihdam, sağlık hizmetleri, hukuk sistemi ve sosyal hizmetler gibi alanlarda herkes için eşit fırsatlara sahip olmayı desteklemektedir. Fırsat eşitliği tüm sosyal grupların potansiyellerini geliştirmeleri için önemlidir ve sosyal adaletin bir parçası olarak kabul edilir. Ancak fırsat eşitliğini sağlamak ve sürdürmek bazen zor olabilir çünkü toplumda yapısal, kültürel ve ekonomik engeller olabilir. Bu nedenle siyasi düzeyde fırsat eşitliğini teşvik edecek tedbirlerin alınması, eğitime ve kaynaklara erişimin artırılmasına çalışılması, ayrımcılığın önlenmesine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılması önemlidir.

Toplum, birbirinden çok farklı niteliklere ve ihtiyaçlara sahip bireylerden meydana gelmektedir. Hedefleri, gereksinimleri birbirinden farklı olan bu gruplar arasında tam olarak bir eşitlikten bahsedilemeyebilir. Bir dezavantaj olan eşit olamama vaziyeti, çeşitli toplumsal grupların ya da bireylerin yaşam şartları arasındaki fark olarak ifade edilebilir. (Çoban Kaynak, 2017).

Toplumun tüm bireylerinin ayrımcılığa uğramadan, becerilerini en uygun şekilde geliştirebilmeleri için eğitim hizmetlerinden eşit fırsatlara sahip olmaları eğitimde fırsat eşitliği olarak tanımlanabilmektedir. Her ne kadar yasal bir engel olmasa da insanların fırsatları eşit olmadığı için eğitimden eşit şekilde faydalanamadıkları görülmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği sağlamak için insanların

kanun önünde eşit eğitim hakkına sahip olması yeterli değildir. Ayrıca bu hakkı kullanma fırsatına sahip olmaları gerekir.

Milli Eğitim Anayasası'nın 8. maddesinde şöyle deniyor: "Kadın ve erkek herkese eğitimde fırsat eşitliği garanti edilir. Maddi imkânı olmayan başarılı öğrencilerin en üst düzeyde eğitim görebilmeleri için ücretsiz uçak bileti, burs, kredi ve diğer imkanlarla gerekli yardımlar yapılır. " Özel eğitim ve koruma için ihtiyaç sahibi çocukların yetiştirilmesine yönelik özel tedbirler uygulanıyor." denilerek eğitimde fırsat eşitliği vurgusu yapılmaktadır. (www.sosyoloji.gen.tr).

Eğitimde fırsat eşitliğini etkileyen etkenleri ekonomik, coğrafi, toplumsal, siyasal ve bireysel etmenler olarak gruplandırılmaktadır. Ferreira ve Gignoux (2010), Türkiye'deki eğitimde fırsat eşitliğini analiz etmişlerdir. Yaşa bağlı kayıt, cinsiyet, bölge ve aile yapısına bağlı olarak büyük oranda farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Özellikle kırsal bölgelerde bu farkın daha belirgin olduğunu göstermişlerdir. Kırsal kesimler ve doğu illerinde yaşayan yoksul ve geniş ailelerde kız ve erkek çocuk okuma oranlarının hangi koşullara bağlı olarak değiştiğini ayrıca belirmişlerdir. Çalışmalarında TNSA (Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerini kullanmışlardır. Özellikle doğu bölgelerde yaşayan kız çocuklarının erkek çocuklarına göre okula kayıt oranlarının ve 15 yaş sütün kız çocuklarının kayıt oranlarının daha düşük olduğunu yapmış oldukları araştırmada grafiklendirmişlerdir.

Tabak 2019 çalışmasında, Türk eğitim sisteminin eşitlik bağlamında sunduğu fırsatları teorik olarak değerlendirmiştir. Amaç çerçevesinde eşitlik, fırsat eşitliği ve eğitimde fırsat eşitliği kavramlarının temel özellikleri ortaya konulmuş ve kavramların ayrıştırılması sonucunda mümkün olduğu kadar çok olması gerektiği yönünde teorik bir sonuca ulaşılmıştır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının temel ekonomik nedeni eğitimin bir parçası olan aile olduğunu ve ailenin eğitim masraflarını karşılayabilmesi, fırsat yaratan eğitim sistemindeki tarafların rol ve sorumluluklarına bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle kamu harcamaları Devletin uyguladığı ve ekonomik fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik uygulanan sosyal politikaların yanı sıra, toplumsal farkındalığı artırıcı bir eğitim politikasının geliştirilmesinin gerekliliği sonucuna varmıştır.

Tomul (2007), çalışmasında çocukların eğitime katılım oranının aile gelirinin etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Sonuçlara göre gelir düzeyi yüksek çocukların

eğitimden aldığı payın da yüksek olduğunu, erkekler ve kadınlar için eğitim katılımında bölgesel ve gelir düzeyi farklılıkları bulunduğunu, tüm bölgelerde ve tüm gelir gruplarında erkeklerin eğitime katılım oranları kadınlara göre daha yüksek olduğunu analiz sonuçlarında göstermiştir. Gelir artışının eğitim üzerine etkisi bölgeye ve cinsiyete göre değişmekte olduğunu, İç Anadolu ve ege Bölgesi'nde gelir artışı 18-23 yaş arası kadın nüfusunun katılımına en büyük etkiyi gösterdiğini fakat Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise kadınların eğitime katılımı oranı üzerinde etkisinin olmadığı sonucunu çıkarmıştır.

Yılancı ve Aydın (2018) Türkiye'deki kadın eğitimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1971-2015 yılları arasında yükseköğretimde kayıtlı kadın öğrenci sayısı, gayri safi yurtiçi hasıla verilerini kullanarak RALS-EG ve Engle-Granger eş bütünleşme analizi yaparak incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre kadın eğitimindeki oranın artmasının gayri safi yurt için hasıla oranını pozitif olarak etkilediğini göstermişlerdir. Türkiye'de kadın eğitiminin desteklenmesinin, ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu için, bunu destekleyecek politikaların artırılması gerektiğini önermişlerdir.

Eğitim düzeyi çalışma yaşamına katılımın belirleyici faktörlerinden biri olmakla beraber eğitim ve eğitimde cinsiyet eşitsizliği, özellikle kadınların işgücüne katılımını, üretkenliğini ve dolayısıyla ekonomik büyümeye katkısını belirlediği için önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim düzeyi çalışma yaşamına katılımın belirleyici faktörlerinden biridir. Eğitim seviyesi arttıkça işgücünün payı da artıyor. Eğitime yapılan yatırımın geri dönüşünü araştıran birçok çalışmaya göre eğitim seviyesi arttıkça eğitimin getirisi de artmaktadır. Eğitim, kadınların ücretlerini yükselten ve dolayısıyla eğitimin ve ücretlerin fırsat maliyetini hesaplarken onları evde kalmak yerine dışarıda çalışmayı tercih etmeye zorlayan bir faktördür. Günsoy ve Özsoy (2012) çalışmalarında 2005-2011 arası Türkiye'de kadınların eğitim oranı ve kadınların işgücüne katılım oranını ekonomik büyüme etkisini VAR modeli kullanarak araştırmışlardır. Kadınların işgücüne katılım oranının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etki olduğu sonucuna varmışlardır.

Küçükali (2014) Erzurum'da kadınların iş gücüne katılımlarını etkileyen sosyal, ekonomik ve kültürel yapıyı araştırmıştır. Eğitimli kadın sayısının artması istihdamı, sosyal refahı artırmakta olduğu ve bunun aksine göçü azaltarak ekonomiyi canlandırdığını, bu sebeple de bölgede uygulanan kadınlara yönelik sosyal

politikaların başarıya ulaşmasını sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Bölge fırsat eşitliğini sağlayacak hukuki altyapıya sahip olmasına rağmen bu hakların kullanılmadığını ve kullanımı için gerekli kurumsal ve eğitimsel altyapının yeterince gelişmediği araştırma sonucunda bildirmiştir. Kadınların çalışma hayatına istenilen düzeyde katılamamaları nedeniyle sosyo-kültürel yapıdaki eksiklikler dikkat çektiği ve bu alanda çalışan kadınlar bazı toplumsal baskılara maruz kalabildiği yorumunu yapmıştır. Bölgedeki kadınların çalışabilmesi için cinsiyetçi ve ayrımcı yaklaşımların değiştirilmesi, kadınlara yönelik eşit politikalar üretilip uygulanması gerektiğini ve çalışma hayatına aktarılması temel amaç olarak ele alınmasını önermiştir.

Kadınların işgücü piyasasındaki durumu hem çalışma koşulları hem de çalışma hayatına katılım açısından ayrı bir araştırma gerektirmektedir. Sanayi Devrimi'nden bu yana kadın işgücü ucuz iş gücü olarak kabul edilse de her zaman var olmuştur. Dolayısıyla ekonomik krizler kadınların çalışma hayatına katılımını artırmış ancak çalışma koşullarına pozitif yönde bir etkisi olmamıştır. Kadınların işgücü piyasasına katılımını çalışırken karşılaştığı zorluklar, engelleyen faktörler arasındadır. Bu faktörler ise Ekonomik ve sosyal olmak üzere iki gruba ayrılabilirler. Ekonomik faktörler: düşük ücretler, sosyal güvenlik kaybı olarak değerlendirilebilir. Sosyal faktörler düşük eğitim, cinsiyet anlayışı ve geleneksel zihniyet olarak özetlenebilir. Ayrıca kadınların iş hayatında ilerlemesini engelleyen bir cam tavan da var. Önder (2013) Araştırmasında bu sorulara değerlendirmiştir. Çalışmasında 2004 yılı itibariyle Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının artmaya başladığını fakat öncesine bu katılım oranının bir düşüş içinde olduğunu bildirmiştir. 2004 yılından önce İşgücüne katılım oranı verileri toplanırken çiftçilik alanında ücretsiz çalışan kadınların işgücüne katılım oranı olarak değerlendirildiğini fakat 2004 yılından sonra kentsel bölgelerdeki kadın işgücüne katılım oranında bir artış eğilimi olarak değerlendirildiğini çalışmasında göstermiştir. (Önder, 2013).

Bir ülkede sürdürülebilir kalkınma ve büyümeyi sağlamak için teknolojik sermayenin artırılması, az olan kaynakları etkili kullanabilmek temel faktördür. Ekonomik kalkınmayı yükseltmek ve sürdürebilmek içinde insana yatırım yapılması gerekmektedir. İnsani ekonomik kalkınmada önemli bir unsur olduğuna göre kadın olmadan kalkınmayı sağlamak mümkün olmamaktadır. İşgücüne katılımı oranını arttırmak için kadınların eğitim oranını arttırmak gerekmektedir.

Tutar ve Yetişen (2009) çalışmalarında kadın iş gücüne katılım oranının eğitim açısından önemini ve emek piyasasındaki önemini araştırmış tablolar halinde açıklamaya çalışmıştır. Sonuç olarak ülkeler kadının ekonomik yaşamdaki konumunu artırmak için çalışmalara devam etse de özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kadın-erkek arasındaki eşitsizlik devam etmekte olduğunu ve toplumların yapısı hâlâ erkek egemen olarak sürdürdüklerini göstermiştir.

Ayvaz Kızılgöl (2012) çalışmasında 2002-2008 yılları arasında Türkiye'nin farklı yerlerinde kentlerde ve kırsalda yaşayan evli ve bekar kadınların işgücüne katılımını etkileyen etmenleri araştırmış ve kadınların çalışma kararlarını etkileyen faktörleri incelemiştir. 2002-2008 hane halkı bütçe araştırmalarından elde edilen veriler toplanmış ve birleştirilmiş veriler üzerinde Logit model analizleri kullanarak yapmıştır. Analiz sonuçlarına göre eğitim düzeyi, hane geliri, bağımlı ilişkiler ve ev sahipliğinin evli ve evli olmayan kadınların işgücüne katılım kararlarına etkisi ve kadının yaşı en önemli faktörler olarak çıkmıştır. Ayrıca çocuk sayısı kentsel kesimde işgücünün payını azaltırken, kırsal kesimde artırmakta olduğunu çalışmasında belirtmiştir.

Dücan ve Polat (2017) çalışmalarında OECD ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranlarının GSYİH üzerinde bir etkisi olup olmadığını Panel veri analizi kullanarak araştırmışlardır. Sonuçlara göre kadın işgücüne katılım oranındaki yükseliş GSYİH artışı ile negatif bir etki gösterdiğini, bu etkinin G7 devletleri için daha yüksek olduğunu çıkarmışlardır.

Uyanık ve Yeşilkaya (2021) çalışmalarında 27 ülkedeki kadınların eğitim düzeyleri ile gelir eşitsizliği, istihdam oranı arasındaki panel data analizi ile ilişkiyi incelemiştir. Kadınların lise mezunu ve yükseköğretim mezunu olanların istihdamı gelir eşitsizliğini azalttığını, seçmiş oldukları ülkelerde lise öncesi mezunu olan kadınların istihdamı ile gelir eşitsizliği arasında herhangi bir ilişki olmadığını sonucunu elde etmişlerdir.

Tekin ve Aktakas (2017) makalelerinde Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kadın istihdamı arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. 2004-2012 arası doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve kadın istihdam oranları yıllık veriler üzerinde panel data analizi yapmıştır. Analiz sonuçlarında, Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

oranlarına etkisi pozitif iken kadın istihdam oranı üzerindeki etkisinin negatif olduğunu çıkarmışlardır.

Braunstein ve Brenner (2007) çalışmalarında, Çin'de doğrudan yabancı yatırımın (DYY) cinsiyete dayalı ücretler üzerindeki değişen etkilerini incelemiştir. 1995 ve 2002 yıllarına ait hane halkı anketi verilerini il makro verileriyle birleştiren makale, yatırımlarda doğrudan yabancı yatırımın payının, her iki yılda da hem erkek hem de kadın ücretleri üzerinde anlamlı ve istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. 1995'te kadınlar doğrudan yabancı yatırımlardan erkeklerden daha fazla kazandığını, ancak bu cinsiyet avantajları 2002'de tersine döndüğünü; erkeklere kadınlara göre doğrudan yabancı yatırımlardan daha fazla ödeme yapıldığını makalelerinde analiz sonucunda tablolamışlardır. Makale, bu sonuçların, yabancı yatırımda daha yüksek üretkenliğe ve daha fazla yerli üretime doğru bir değişimi yansıttığını, erkek egemen sektörlerde kadın egemen sektörlerde göre daha fazla fayda sağlamak için cinsiyete dayalı istihdam ayrımcılığıyla etkileşime giren bir değişimi yansıttığını ileri sürmektedir. Bu bulgular ile doğrudan yabancı yatırımların ekonomi üzerinde bireysel çalışanların ve yabancı yatırımcılarla bağlantılı firmaların ötesine uzanan önemli yapısal etkileri olabileceğini göstermektedirler.

Braunstein (2006) makalesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi literatürdeki veriler aracılığıyla araştırmıştır. Makale, doğrudan yabancı yatırımların yatırım, ticaret, istihdam, maaşlar ve çalışma koşulları üzerindeki etkileri üzerindeki araştırmaları incelemekte ve bir kalkınma aracı olarak doğrudan yabancı yatırımların faydalarının bazı sonuçlarını özetlemektedir. Pek çok açık soruya ve görünürdeki çelişkilere rağmen iki ortak tema ortaya çıkarmıştır. İlk olarak, doğrudan yabancı yatırımların dinamik etkileri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmamasıdır. DYY ile yatırım, istihdam veya maaşlar arasında pozitif korelasyonlar ortaya çıktığında bile, etkinin devam edip etmediğine ve bunun DYY'nin kalkınma sürecini ve gidişatını ne ölçüde (ve nasıl) etki ettiği az sayıda analiz bulunmaktadır. İkincisi, üzerinde fikir birliğine varılan araştırmalar, doğrudan yabancı yatırımların son etkisinin belirlenmesinde ekonomik ve siyasi önemiyle ilgilidir. Kadınlar ve doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili olarak, emek yoğun ve çoğunlukla ihracata yönelik sektörlerdeki yabancı yatırımların kadınların istihdamı ve gelişimi ve eğitimine pozitif bir etkiye sahip olduğu açıktır.

Yarı sanayileşmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırım ile kadın istihdamı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır fakat endüstri geliştikçe, kadınlar ya işlerini eğitimli erkeklere kaptırıyor ya da rekabetin firmaları sürekli olarak maliyetleri düşürmeye zorlaması nedeniyle üretim zincirindeki işleri dış kaynak olarak kullanmak zorunda kalıyor. Doğrudan yatırım arttıkça kadınların kazancının kısa vadede bir miktar iyileşmesi muhtemeldir, ancak kadınlar için uzun vadeli ücret eğilimi daha az umut vericidir. Cinsiyetler arası maaş farkıyla ilgili olarak, doğrudan yabancı yatırım çalışmaları, ticaretin cinsiyetler arası ücret farkını azaltmadığını gösteren diğer bulgularla tutarlıdır. Cinsiyet ayrımcılığının doğası ve kadınların son derece rekabetçi iş sektörlerinde yoğunlaştığı endüstriyel bölünme ve uluslararası sermayenin yüksek hareketliliği, cinsiyetler arası maaş farkının boyutuna katkıda bulunmaktadır. Yabancı yatırım kadınların ücretlerinde bir artışa yol açsa da cinsiyetler arası maaş farkının daralmasına yol açma ihtimali daha düşük görünmekte olduğu sonucunu vermektedir.

Kyander, (2020) makalesinde ticaretin serbestleştirilmesinin Hindistan imalat sektöründe kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisini incelemektedir. Makale, 1987 ve 2000 yılları arasında artan imalat ithalatının etkisini tahmin etmek için Hindistan İstihdam ve İşsizlik Araştırması Hindistan eyaletlerindeki heterojen endüstriyel yoğunlaşmayı kullanmıştır. İthalatın potansiyel içselliği OLS tahminlerine ek olarak araçsal bir değişkenle kontrol edilmektedir. Makale, ithalata maruz kalmanın sanayide, özellikle de çok sayıda kadın işçinin bulunduğu ihracata yönelik sektörlerde daha yüksek kadın istihdam oranlarıyla pozitif ilişkili olduğunu belirtiyor. Temel tanımda, ithalat riskindeki dönemdeki ortalama artış, kadın istihdamında yüzde 3 puanlık bir artışa karşılık geliyor. Etki, eğitim düzeyine göre büyük ölçüde değişiklik göstermektedir ve hiç okula gitmemiş veya çok az eğitim almış kadınlar arasında en güçlüsüdür. İthalatla rekabet eden sanayi sektörlerinde, artan ithalat rekabetinin etkisi hala olumludur, ancak ortaöğretim veya ortaöğretim sonrası eğitime sahip kadınlar arasında büyüklük olarak daha küçük ve en büyük etki olduğunu göstermiştir.

Küresel entegrasyonun artması birey gruplarını farklı şekillerde etkilemekte olup Korinek (2005), makalesinde ticaret yoluyla entegrasyonun kadınları ve erkekleri nasıl farklı şekilde etkilediğini ve bunun ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini incelemektedir. Makaleye göre iş dünyası ihracata yönelik sektörlerde

kadınlara istihdam yaratıyor. Daha fazla hane kaynağını kadınların kontrolü altına alan işletmeler, gelecek nesillerin sağlık ve eğitime daha fazla yatırım yapılmasına gerektirmektedir. Her ne kadar resmi olarak her zamankinden daha fazla kadın çalışıyor olsa da, kadın ve erkek arasındaki ücret farkı tüm ülkelerde devam etmekte olup kadınların üretken kaynaklara, zamana ve eğitime erişimi özellikle gelişmekte olan birçok ülkede çok daha az olduğunu tespit etmiştir. OECD ülkeleri de dahil olmak üzere, profesyonel kadınlara istihdam ve terfi konularında ayrımcılığa uğramaya devam edilmektedir. Ticaretin serbestleştirilmesinin kadınlar üzerindeki etkisi, yalnızca nüfusun yarısından fazlasını temsil etmeleri nedeniyle değil, aynı zamanda ticaretten yararlanma fırsatlarını azaltan kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaları sebebiyle de önemli olduğunu belirtmiştir. Farklı etkiler belirlendikten sonra, iyi tasarlanmış politika müdahaleleri kadınların daha fazla ticari açıklıktan faydalanmasına yardımcı olabileceğini makale sonuçlarında belirtmiştir.

Ghosh (2019) çalışmasında, zaman serisi gözlemlerini kullanarak 1971'den 2014'e kadar Japonya'nın ekonomik büyümesinde doğrudan yabancı yatırımın, sermaye oluşumunun ve kadınların eğitiminin genişlemesinin etkisini incelemektedir. Çalışma aynı zamanda doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Asya'daki ikinci büyük OECD ekonomisi olan Güney Kore ile karşılaştırmaktadır. Çalışmada ARDL (otoregresif dağıtılmış gecikme) kullanılarak değişkenlerin uzun zamanda nedenselliği incelenmiştir. Günümüzde sosyal ve kurumsal politik konular devamlılığı olan ekonomik kalkınma için önemlidir. Makale böyle bir sosyal konuyu, yani cinsiyet ve ekonomik refahı incelemektedir. Makalede doğrudan yabancı sermaye yatırımının, ekonomik büyüme ve farklı cinsiyet dağılımında anlamlı bir yönde önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Çalışma aynı zamanda iki ekonomideki önemli yapısal çalkantıları ve bunun ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini analiz sonuçlarında göstermektedir.

Pantelopoulos (2022) çalışmasında, işgücünün eğitim düzeyi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. OECD ülkelerinin arasındaki eğitim istatistiklerinin ve göstergelerinin uluslararası kabul görmüş tanımlara dayalı olarak karşılaştırarak analiz yapmıştır. Sonuçlar, eğitilmiş bir işgücünün doğrudan yabancı yatırım üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Fakat analiz sonuçlarına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımı üzerinde yüksek öğrenimin en büyük etkiye sahip olduğunu, kadınların işgücüne katılım düzeyi, doğrudan yabancı

yatırımları çekmek için hayati önem taşıdığı göstermiştir. Bu sebeple hükümetlerin, kadınları güçlendirecek politikalar benimsemesi gerektiğini önermiştir.

Dolar ve Gatti (1999), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadınların eğitim oranlarının ekonomiye olan etkisini araştırmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların göreceli konumu gelişmiş ülkelere göre daha zayıftır. Kişi başına düşen gelirdeki artış, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin çeşitli ölçütlerde iyileşmeye yol açtığını savunmuşlardır. Bu durumun ise gelişmekte olan ülkelerde kız çocuklarına yatırım yapılmasını engelleyen sektör başarısızlıklarının olabileceğini ve büyüme ilerledikçe bunların çoğunlukla aşılabileceğine işaret ettiğini belirtmişlerdir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinde cinsiyet eşitsizliği aynı zamanda dini tercihler, bölgesel faktörler ve sivil özgürlüklerle de önemli ölçüde açıklanmakta olduğunu ve cinsiyet farkının bu sistematik kalıpları, kadınlara yatırım yapmanın verimli bir ekonomik tercih olmadığını gösteriyor ve eğitimdeki cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik büyümeye zarar verdiğini göstermişlerdir. Bu nedenle kızlara yatırım yapmak istemeyen toplumlar, bunun bedelini kalkınmanın azalması ve gelirlerin düşmesiyle ödemekte olduğunu savunmuşlardır.

İnce, (2011) kadınların eğitiminin ekonomik kalkınmayı etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğunu, hiçbir ülke bu eğitimi ihmal ederek ekonomik zarara yol açmaması gerekliliğini açıklamıştır. Eğitim, bireylerin bireysel veya toplumsal olarak refah ve yaşam koşullarını iyileştirir ve toplumsal fayda üretir ve ayrıca insan becerilerini, yeteneklerini, yaratıcılığını, üretkenliğini, hayal gücünü, bilgisini ve teknolojik gelişimini ilerletmektedir. Tüm bu kritik noktaların sonucunda kadınların eğitimi, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik kalkınmasında, toplumun refah düzeyinin yükseltilmesinde, gerçekleştirilen birçok eğitim reformunda ve toplumun gelişmesi için gerekli özellik ve sorunların oluşmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu araştırmasında analiz etmiştir. Ayrıca araştırmasında, insan sermayesi teorisi alanına kısa bir genel bakış niteliğindedir. Aynı zamanda ekonomik büyümenin, GSYİH, okuryazarlık, doğum oranı ve işgücündeki kadınların eğitim oranı üzerindeki rolünü de dikkate alarak inceleme yapmıştır. Literatürün eleştirel bir incelemesi, kadınların eğitiminin insan sermayesinin belirleyicisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmalarında Türkiye'de gerçekleştirilen birçok eğitim reformu, eğitimin gelişmesinde arzu edilen özellikler ve kadınların sorunlarını ele almıştır. Beşerî sermaye teorisinin yanı sıra ekonomik kalkınma, GSYİH, okuryazarlık, doğurganlık

ve işgücüne katılımı eğitim rolünü vurgulamıştır. Zaman serisi değişkenleri kullanılarak eğitimin beşerî sermayenin belirleyicisi olduğu açıklanmıştır. Burada özellikle insan sermayesi olarak eğitimin bir Türk toplumu olarak yaşam standartlarını ve ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğine ilişkin teorik ve ampirik literatür ele alınmıştır. Analiz sonucunda kadınların eğitim düzeyi arttıkça doğum oranının azaldığı ve ekonomik büyümenin hızlandığı ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için Türkiye'de kadınların eğitimine önem verilmesi gerekmekte olduğunu önermiştir.

Kasa ve Alptekin, (2015) 2000-2013 yılları arasındaki eğitim düzeyine göre kadınların işgücüne katılımının Türkiye'nin ekonomik büyümesine etkisi araştırmışlardır. Kadınlar ve erkekler arasındaki derin sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin ve eşitsizliğin insani gelişme ve elbette gayri safi yurtiçi hasılanın büyümesi üzerindeki olumsuz etkisi göz ardı edilemeyeceğini ve sosyal Güvenlik İşgücünü etkileyen cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve mevcut istihdam sorunundan etkilenen kadın işgücünün çalışma hayatına dahil edilmesi toplumsal kalkınma açısından önemli bir faktör olduğunu araştırmalarında belirtmişlerdir. Dolayısıyla günümüzde kadın işgücünün yapısı ve Kadın istihdamının önemi arttığı yapmış olduğu çalışmalarında geniş bir literatür taraması neticesinde göstermişlerdir. Daha sonra 2000-2013 eğitim düzeyine göre kadınların işgücüne katılımının Türkiye'nin ekonomik büyümesine etkisi VAR modeli kullanarak araştırmışlardır. Ayrıca istatistiki veriler çerçevesinde Türkiye'de kadın istihdamı her yönüyle incelenerek kadınların çalışma hayatına katılımını etkileyen faktörler değerlendirmişlerdir. Kadınların işgücü piyasasındaki eğitimin etkinliği, eğitimin faydalarını arttıran bir faktör olduğu bilindiğine göre orta ve uzun vadede politika ve projelerle eğitime yapılan yatırımların artırılması gerektiği tartışılmaz bir gerçektir. Sürdürülebilir büyüme ancak eğitimin yaygınlaştırılması ve bu sayede insanlara nitelik kazandırılması ve çalışma hayatında cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Bunun ancak beşerî sermaye birikiminin güçlendirilmesiyle mümkün olabileceği asla unutulmamasını belirtmişlerdir. Sonuç olarak fabrika, tarım sektörü, hizmet sektörü vb. kurum ve kuruluşlarda çalışan eğitimsiz kadınların yanı sıra daha sonra mesleki eğitim alıp işgücü piyasasına katılan kadınların da düzeyi ne olursa olsun büyümeye katkısı göz ardı edilemeyeceğini göstermişlerdir.

Turgut, (2019), kaynak ve gelirlerin eşit dağıtılamaması dünyadaki tüm ülkelerin ortak problemi olan yoksulluğa sebep olmakta bu da gelir eşitsizliği temellerini atmakta olduğunu ve Gelir eşitsizliği ise en fazlaca hâkim ataerkil sosyal cinsiyet rollerinin tesiri altında bırakılan, tahsil seviyesinin ve işgücüne katılımlarının düşük olduğu kadınları ve eğitimini negatif etkilediğini literatür araştırması olarak hazırlamıştır. Gelir dağılımı eşitsizliği kadınların eğitime ve işgücüne katılımlarını düşürmektedir. Literatür tarama modeline dayalı olarak geliştirilen bu çalışmada sosyal cinsiyete, kadın istihdamına ve kadın yoksulluğuna yönelik istatistikler gelir eşitsizliği bağlamında yorumlamıştır. Kadınların sosyal cinsiyet açısından genel durumu değerlendirildiğinde kadınların erkeklere oranla daha azca kazandığı, daha güvencesiz koşullarda ve daha çok kayıt dışı çalıştığı, mevcudiyet ve etkinlik gelirlerini daha azca elinde bulundurduğu ve gelir eşitsizliğinin toplumsal, ekonomik ve ruhsal açıdan daha hassas bir grubunu oluşturduğunu yapmış olduğu araştırmada göstermiştir. Kadının emek verme yaşamının haricinde bırakılması ile kadınların gelir eşitsizliğinin azaltılmasında büyük bir role haiz olan etkinlik gelirleri elde etmesine mâni olunmakta ve kadınlar toplumsal transferlere bağımlı yaşam sürmek zorunda bırakılmaktadır. Oysaki kadınların erkeklerle eşit olanaklarla işgücüne katılmış olduğu aksi durumlarda ulusal gelirin arttığına ve gelir eşitsizliğinin azaldığı bulgusunu veren araştırmalar mevcuttur. Dolayısıyla kadınların emek verme yaşamının haricinde bırakılmasının en fazlaca kimlerin işine yarayacağı sorusuna verilecek yanıt mevcut gelir eşitsizliğinin sürdürülmesini açıklayabileceğini sonuçlarında belirtmiştir.

Bu tezin amacı, 1995-2012 yılları arasında 113 ülkenin, küresel entegrasyonun kadın istihdamı üzerinde olan etkisini panel data analizi kullanarak incelemiştir. Analizde alınan ülkeler ise OECD ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler olmak suretiyle iki değişik kategoriye ayrılmıştır. Kadın istihdamını belirleyen faktörler, doğurganlık, bağımlılık payı, erkek işsizlik payı, enflasyon, ekonomik gelişme olarak belirlenmiştir. Küreselleşme değişkeni olarak ise dış ticaret, direkt yabancı yatırımlar ve KOF endeksi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda dört temel karar bulmuşlardır. İlk olarak OECD ülkeleri için açılan modelde küreselleşme değişkenlerinin tamamının kadın istihdamı üstünde olumlu yönde etkiye sahip olduğunu, İkinci olarak direkt yabancı yatırımlar hem OECD vatanlarında bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamını olumlu yönde yönde

etkilemekte, Üçüncü olarak gelişmekte olan ülkelerde dışa sarahat payı ve ithalat kadın istihdamını olumsuz etkilerken ihracatın herhangi bir tesiri bulunmadığını bulmuştur. Son olarak gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve toplumsal küreselleşme endeksleri kadın istihdamı üstünde herhangi bir etkiye sahip olmadığını analizlerinde belirtmişlerdir.

Atay Polat, (2021) sürdürülebilir kalkınma hedefi çerçevesinde dünyada ülkeler çevresel kaliteyi iyileştirmek maksadıyla çevresel duyarlılığı geliştirecek uygulamalara yönelmekte olduğunu belirterek, çalışmasında geliri yüksek ülkelerde çevresel kirliliği artırarak çevresel kaliteyi düşüren karbon emisyonu ve ekonomik büyüme, yenilenebilir enerji tüketimi, cinsiyete bağlı tahsil düzeyi, direkt yabancı kapital yatırımları arasındaki ilişki açık oturum VAR yöntemi ile araştırmıştır. Analizlerden elde edilmiş sonuçlara göre çevresel kaliteyi iyileştirmede eğitimin ve yenilenebilir enerjinin mühim bir rolünün bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca, nedensellik ilişkisi bulgularına bakılırsa yüksek gelirli ülkelerin çevresel kirlilik göstergesi üstüne kadınların eğitim düzeylerinin, yenilenebilir enerji tüketiminin, direkt yabancı kapital yatırımlarının ve GSYİH'nin değişiminde önemli bir etkisi olduğunu da bildirmiştir. VAR analizinden elde edilmiş regresyon sonuçlarına bakılırsa GSYİH, yenilenebilir enerji tüketimi ve kadınların tahsil düzeyi CO2 emisyonunu azaltmasına rağmen, kadınların eğitim düzeyi ve direkt yabancı kapital yatırımları CO2 emisyonunu artırmıştır. Panel Granger nedensellik bulguları ise CO2 emisyonu ile GSYİH, erkeklerin tahsil düzeyi, kadınların tahsil düzeyi, yenilenebilir enerji tüketimi içinde; GSYİH ile erkeklerin tahsil düzeyi, kadınların tahsil düzeyi, yenilenebilir enerji tüketimi, direkt yabancı kapital yatırımları içinde; yenilenebilir enerji tüketimi ile direkt yabancı kapital yatırımları ve adamların tahsil düzeyi ile kadınların tahsil düzeyi içinde çift yönlü nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur. Etki reaksiyon analiz neticeleri yenilenebilir enerji tüketimi, adamların tahsil düzeyi ve GSYİH şoklarının CO2 emisyonunu düşürdüğünü; direkt yabancı kapital yatırımları ve kadınların tahsil düzeyi şoklarının CO2 emisyonunu yükselttiğini ortaya koymuş sadece bu etkilerin uzun dönemde ortadan kalktığı görülmüştür.

Busse ve Nunnemkamp, (2009) yapmış olduğu araştırmasında cinsiyet eşitsizliğinin doğrudan yabancı yatırımları nasıl etkilediği hususunda eksiklik olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma, direkt yabancı yatırımın bir belirleyicisi olarak eğitimde sosyal cinsiyet eşitsizliğinin önemini değerlendirerek bu boşluğun

doldurulmasına katkıda bulunmaktadır. Yazar, değişik ölçümlerde yapılan analizlerde eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin, tahsil değişkenleri tarafınca artırılan ikili DYY akışlarına ait standart bir yerçekimi modeli tahmin etmiştir. Analiz, benzeri görülmemiş sayıda direkt yabancı yatırıma ev sahipliği meydana getiren ve kaynak olan ülkeleri kapsamakta olup, örneklem tarzı yanlılığı sebebiyle sonuçların deformasyona uğramış riskini azaltmıştır. Sonuçlar, yabancı yatırımcıların eğitimle alakalı cinsiyet eşitsizliklerinin minik olduğu bölgeleri tercih etme olasılığının daha yoğun olduğu görüşünü desteklemektedir. Bununla birlikte, cinsiyet eşitsizliğinin DYY üstündeki cesaret kırıcı etkileri, orta gelirli (düşük gelirli değil) gelişmekte olan ev sahibi ülkeler ve gelişmiş (gelişmekte olandan ziyade) ülkelerden gelen yatırımcılarla sınırlı kaldığı, yabancı yatırımcıların eğitimle alakalı cinsiyet eşitsizliklerinin maliyet pozitif yanları sağlayabileceği bölgeleri tercih etmiş olduğu görüşünü açıkça reddetmiştir. Aksine, cinsiyet eşitsizliğinin DYY girişlerini caydırdığını açıkça görünmekte olduğunu ve bununla birlikte, bu birlikteliğin gücü, orta ve yüksek öğretime bakılırsa en bariz olan tahsil düzeyine bağlı olduğunu yazısında belirtmiştir. İlave olarak yapılan analiz sonuçlarına göre, cinsiyet eşitsizliğinin cesaret kırıcı etkisinin, yalnızca düşük gelirli ev sahibi ülkeler ve gelişmekte olan kaynak ülkeler dikkate alındığında istatistiksel olarak anlamsız hale geldiğini ortaya koymuştur.

Lee ve Shin, (2020) çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerde cinsiyetin direkt yabancı yatırım (DYY) ile alakalı bireysel tercihleri etkileyip etkilemediğini incelemişlerdir. Yapılan bazı araştırmalar kadınların özgür ticarete erkeklerden daha çok karşı çıktığını gösterse de literatürdeki diğer araştırmalar ekonomik küreselleşmenin kadınları güçlendirdiğini göstermiştir. Bu zıtlık dikkate alındığında, kadınların DYY'yi erkeklerden daha çok küçümsemediğini, bundan dolayı oldukça uluslu şirketlerin kadınlara daha çok iş getirdiğini, mahalli firmalardan daha iyi emek harcama koşulları ve daha yüksek ücretler sağladığını ve cinsiyet eşitliğini destekleyen ölçü ve değerleri yaydığını varsaymaktadır. Dahası, bu cinsiyet farkı daha küreselleşmiş ülkelerde daha geniş olmakla beraber, bundan dolayı kadınlar çok uluslu firmaların bu tür faydalarını gözlemlenebilmiştir. Değişkenlerin kontrolü için 2007 Pew Küresel Tutumlar Projesi'nden anket verilerini kullanmışlardır. Genel olarak, kadınlar DYY'yi erkeklerden daha olumlu yönde görüyor ve bu etkiye ekonomik olarak daha küreselleşmiş ülkelerde ve tarıma daha azca bağımlı olan

ülkelerde daha güçlü olduğu analiz sonuçlarında belirmişlerdir. Kadınların DYY mevzusunda ticaretten değişik bir görüşü var olduğunu yapmış olduğu anket sonuçlarında net bir şekilde açıklamışlardır.

Yao, Chen ve Zhang, (2022) doğrudan yabancı yatırımın (DYY) öğrenim kazanımı üstündeki nedensel tesirini, Çin'deki cinsiyet ayrımcılığı alanında incelemişlerdir. 1985-2014 süreci içine alan kapsamlı bir veri seti kullanarak ve içselliği test ederek, daha bariz bir DYY varlığının, bilhassa kadınlar açısından daha yüksek öğrenim kazanımına ihtiyaç olduğunu araştırmışlardır. Buna ek olarak, cinsiyete özgü ayrılmış bu nedensel etkinin değişik tahminler, ölçümler ve spesifikasyonlar için sağlam kaldığını göstermişlerdir. Genel olarak, literatürde hiçbir vakit dizgesel olarak araştırılmamış olan DYY'nin mühim bir toplumsal dışsallığını ortaya çıkarmışlar, yani, DYY, ev sahibi ülkede kadınların öğrenim kazanımı üstünde müspet yayımlar yarattığını belirtmişlerdir. Bu nedensel etkinin son yıllarda kuvvetlendiğini ve DYY, kadınların öğrenim kazanımını teşvik ederek toplumsal eşitliği arttırdığını araştırmalarında göstermişlerdir. Sonuçlar siyaset yapıcılar için üç çıkarım taşıdığını belirtmişlerdir. İlk olarak, DYY-öğrenim bağına tam olarak içselleştirmek için siyaset yapıcılar, aleni ve saydam bir DYY rejimini güvence ederek öğrenim yatırımlarını teşvik edebilirler. İkincisi, kadınlar için daha kuvvetli nedensel etki, siyaset yapıcıların DYY'yi kıyıda iç yerlere çekerek sosyal cinsiyet eğitimi açığındaki yöresel uçurumu azaltabileceğini göstermektedir. Üçüncüsü, yabancı yatırımcılar çoğu zaman küresel maaş yapısını benimsediğinden, siyaset yapıcılar bu sürece karışmamalı ve öğrenim yatırımları için katalizör olarak yabancı ücret primine güvenmelidir.

Kadınların eğitim fırsatları ve politik olarak güçlenmesi birçok olumlu sonuçla ilişkilendirilirken, ekonomik hakların da bir ülkenin küresel ekonomideki rekabet gücüne karışık etkileri var. Bu konuları daha iyi anlamak için, doğrudan yabancı yatırımı ülkeye çekmede kadın haklarının rolüne odaklanmışlardır. Her ne kadar yabancı sermaye birçok ülkenin kalkınma politikalarında merkezi bir rol oynasa ve doğrudan yabancı yatırım büyümesinin birçok alanı ağırlıklı olarak kadın eğitimine, emeğine dayansa da doğrudan yabancı yatırımın belirleyicilerine ilişkin mevcut literatür cinsiyet araştırmaları hususunda eksiklik tespit etmişlerdir. Bu konulara dair daha net bilgi kazanmak için, kadınların siyasi, ekonomik ve eğitimsel haklarının, gelişmekte olan ABD'de dört farklı ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım

türü üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Kadın eğitimleri ile doğrudan yabancı yatırım arasında sektöre göre değişen karışık bir ilişki analiz etmişlerdir. Yani, cinsiyet eğitimi farkının daraltılmasının, önemli dikey yatırımlar içeren düşük vasıflı endüstrilere artan yatırımla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bu, mobil ve verimlilik arayışındaki yabancı sermayenin, toplumsal cinsiyet eşitliğinin diğer yönlerini olmasa bile, eğitilmiş kadın işgücüne sahip yatırım amaçlı konut arayışında olduğunu göstermektedir.

3.5.3. Adalet ile ilgili yapılan çalışmalar

Günümüzde hukuk, kalkınma tartışmalarının ve uygulamalarının merkezinde yer almaktadır. Hukuk sisteminin ekonomik büyüme için gerekli olduğu fikri artık kalkınma teorisindeki geleneksel anlayışın bir parçası haline geldi. Bu fikrin en yaygın ifadesi "hukukun üstünlüğü"dür. Hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisinin gelişimi için gerekli olan öngörülebilir, uygulanabilir ve etkili kurallardan oluşan bir hukuk düzeni anlamına gelmektedir. Bir kalkınma stratejisi olarak hukuk reformuna duyulan ilgi 1990'larda patladı ve hukuk sistemlerinde reform yapmaya yönelik kaynaklar her yerde hızla arttı ve artmaya devam etmektedir. (Santos, 2012).

Hukukun üstünlüğü, hukukun herkese eşit şekilde uygulanması, herkes tarafından bilinmesi, hukukun üstün olması ve herkes tarafından uyulması gerektiği anlamına gelir. Hukukun üstünlüğü işlem maliyetlerini şu şekillerde etkileyebilir:

- 1- Yasal koruma ve olay koruması: Hukukun üstünlüğü iş güvenliğini artırabilir. Şirketler ve bireyler, yasaların sıkı ve adil bir şekilde uygulandığı bir ortamda iş yapma konusunda daha fazla güvene sahip olabilirler. Bu, belirsizlik azaldığı için işlem maliyetlerini azaltabilir.
- 2- Yasal çatışmaları azaltın: Hukukun üstünlüğü açık ve net kanunları teşvik eder. Bu, işletmelerin ve bireylerin uyumluluğu daha iyi anlamalarına ve çatışmaları azaltmalarına yardımcı olabilir. Yasal belirsizliğin ve anlaşmazlıkların azaltılması işlem maliyetlerini azaltabilir.
- 3- Eşit haklara erişim: Hukukun üstünlüğü herkesin yasal haklara eşit erişimini teşvik eder. Bu, bireylerin ve işletmelerin işlem maliyetlerini etkileyebilecek hukuki süreçlere adil ve eşitlikçi bir şekilde katılabilmelerini sağlar.
- 4- Daha hızlı ve daha verimli hukuki süreçler: Hukukun üstünlüğü adil ve etkili yargılamayı destekler. Bu, davalının haklarını korumasına ve anlaşmazlıkları daha

hızlı çözüme yardımcı olabilir. Hızlı ve etkili dava, işlem maliyetlerini azaltabilir.

- 5- Düzenleyici istikrar ve uyumluluk: Hukukun üstünlüğü, düzenleyici ortamın daha istikrarlı ve öngörülebilir olmasını sağlayabilir. Daha kesin ve uygulanabilir yasalar, işlem maliyetlerini kontrol altında tutan kurumsal uyumluluğu düzenleyebilir. Ancak hukukun üstünlüğünü sağlamak ve sürdürmek de önemlidir. Hukukun üstünlüğü ilkelerine bağlı kalmak ve bunu sürdürmek, etkili hukuk düzenlerini, güçlü hukuk kurumlarını ve toplumda hukuki güvenin yaratılmasını gerektirir. Aksi takdirde hukuki belirsizlik, yolsuzluk ve kötü uygulamalar gibi faktörler işlem maliyetlerini artırabilmektedir.

Barış ve Bekteş (2021) çalışmalarında 2002-2017 arası Avrupa Birliği devletleri verilerini kullanarak hukukun üstünlük derecesinin doğrudan yabancı sermaye yatırımına etkisi panel veri analizi ile araştırma yapmıştır. Yapmış oldukları analiz sonuçlarına göre, politik istikrar, şiddetsizlik ve düzenlemelerin kalitesi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu, ancak ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik ile doğrudan yabancı yatırım arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki bulmuşlardır. Sonuçlar, doğrudan yabancı yatırım çekmek isteyen ülkelerin siyasi istikrara, şiddet içermeyen ve düzenleyici kaliteye dikkat etmesi gerektiğini önermişlerdir.

Nur ve Dilber (2017) çalışmalarında küreselleşme sürecinde ortaya çıkan en önemli olgulardan biri ülkelere orta ve uzun vadeli sermaye ve teknoloji getiren doğrudan yabancı yatırımları etkileyen hukuk, yolsuzluk, şeffaflık endeksleri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Makalelerinde gelişmekte olan ülkelere doğrudan yatırımı çeken faktörleri açıklamışlardır. Doğrudan yatırım kavramı üzerinde durulmuş ve doğrudan yatırımın temel faktörleri incelemişlerdir. 1996 ile 2014 arası döneme ait, gelişmekte olan 18 ülkede doğrudan yabancı yatırımları etkilediğini düşündükleri 12 farklı değişken, panel veri yöntemi kullanılarak analiz etmişlerdir. Çalışmada, yolsuzluk kontrolü, şeffaflık, teknoloji, toplam işgücü ve hukukun üstünlüğü değişkenlerinin doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde olumlu etkisi olduğu, borç stoku, toplam sabit sermaye ve altyapı değişkenlerinin ise olumsuz etkisi olduğu sonucuna varılmışlardır.

Karpuz ve Sayılır (2021) çalışmalarında 21. yüzyılın küresel ve liberal ekonomisinde, doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ekonomik refahının ve rekabet gücünün artırılmasında önemli bir rol oynadığını savunarak, doğrudan

yabancı yatırımın önemini anlayan gelişmekte olan ekonomileri, yatırımları ülkelerine çekebilecek politikalar geliştirmeye ve reform yapmaya teşvik ettiği önerisinde bulunmuşlardır. Bu anlamda çalışmalarında, Dünya Bankası tarafından belirlenen yönetim göstergelerinin, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 20 orta gelirli ülkede 2002-2018 yılları arasında doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Çalışmalarında bağımlı değişken olarak gayri safi yurt içi hasıla içinde doğrudan yabancı yatırımın payı ve bağımsız değişkenler olarak, yolsuzluk yönetimi, hükümetin verimliliği ve politik, şiddetin yokluğu, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik endekslerini kullanmışlardır. Çalışmada yıllık veriler kullanılarak değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri panel veri analizi ile yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırım akışına ilişkin olumlu değişkenler; siyasi istikrar, hukukun üstünlük endeksi, şiddetin yokluğu ve düzenlemelerin kalitesi olarak çıkarken, Devlet verimliliği değişkeninin negatif etkisi olduğunu göstermişlerdir.

Bir ülkede bireylerin ve kurumların hukuki davranışları olarak tanımlanabilecek hukukun üstünlüğü kavramı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki, hukukun üstünlüğünün kalkınmayı desteklediği hipotezleri ile ilgili literatürde sıklıkla tartışılmıştır. Kara F. (2021) yapmış olduğu tezde, 1996-2019 yılları arasında seçilen 85 ülkenin verilerini kullanarak, panel veri analizi yöntemi ile hukukun üstünlüğü ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analizde kalkınma göstergeleri olarak "insani gelişme endeksi" ve "kişi başına düşen gelir düzeyi"ni kullanmıştır. Hukukun üstünlüğü endeksi, hukukun üstünlüğünün bir göstergesi olarak kullanmıştır. Hukukun üstünlüğü endeksi verileri Dünya Bankası veri tabanından elde etmiştir. Kontrol değişkenleri olarak ekonomik kalkınmayı etkilediği düşünülen kamu sektörü harcamaları, enflasyon, yatırımlar, işsizlik ve iş açıklık değişkenleri modele dahil etmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı veri tabanından İnsani Gelişme Endeksi verileri ve diğer tüm değişkenler Dünya Bankası veri tabanından elde etmiştir. Analiz sonucunda hukukun üstünlüğü değişkeninin, kalkınmanın göstergeleri olan insani gelişme endeksi ve kişi başına düşen gelir düzeyi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca yatırım düzeyinin, kamu harcamalarının ve ticari açıklığın gelişmişlik düzeyine olumlu etki ettiği, işsizlik ve enflasyonun ise gelişmişlik düzeyine olumsuz etki yaptığı gözlemlenmiştir.

Etkili bir kurumsal düzen, piyasa belirsizliğini ve asimetrik bilgi sorunlarını çözerek olumlu bir dış etki yaratabilir ve bu durum kaynakların verimli dağılımını sağlamakla kalmaz aynı zamanda ekonominin işleyişine olumlu etki yapar. Ancak sosyo-ekonomik kalkınmanın temeli öncelikle hukukun üstünlüğüdür. Yolsuzluğun önlenmesi ve ifade özgürlüğü gibi faktörlerin varlığında kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Özpolat vd. (2016), gelişmiş olan ülkelerde kurumsal verimliliğin ekonomik büyümeyi artırabildiği fakat gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin veya negatif etkisinin olmadığını gösteren birçok çalışmalar da mevcut olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bundan dolayı, çalışmada ticaret etkinliğinin gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Bu çalışmada iş verimliliğinin ekonomik büyümeye etkisi 2002-2015 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler grubunda analiz yapmışlardır. Bağımlı değişken olarak gayri safi yurt içi hasılayı, bağımsız değişkenler olarak yönetim, yolsuzlukla mücadele, söz hakkı ve hesap verebilirlik, hukukun üstünlük endeksini kullanmışlardır. Önceki sonuçlara dayanarak, hukukun üstünlüğünün, gelişmekte olan ülkelere farklı olarak gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu eklemiştir.

Soyyigit ve Doğan (2020), 2000-2017 yılları arasındaki bağımsız ülkeler topluluğunun, ihracat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı arasındaki ilişkiyi gayrisafi yurtiçi hasıla, hukukun üstünlük endeksi, siyasi istikrar verilerini kullanarak Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizi ile incelemiştir. Hukukun üstünlüğü ilkesinden ihracatın GSYİH içindeki payına ve siyasi istikrara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Aynı zamanda devletin verimlilik endeksi ile ihracatın GSYİH içindeki payı ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit etmişlerdir.

Hukukun üstünlüğü olmadan Ekonomik kalkınma olmayacağını genel olarak kabul edilmektedir. Ancak hukukun üstünlüğü, kişisel güvenlikten mülkiyet haklarına, devlet kontrolünden yolsuzluk kontrolüne kadar pek çok farklı bölümü kapsayan çok yönlü bir olgudur. Haggard ve Tiede (2011), hukukun üstünlüğünü ekonomik büyümeye bağlayan çeşitli nedensel mekanizmaların ardındaki teoriyi inceleyerek ve bazı dikkat çekici ölçüm konularını tanıtmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde hukukun üstünlüğünün farklı bileşenleri arasındaki korelasyonun sıkı

olmadığına ve mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin bazı çıkarımların haklı gösterilmeyebileceğini yapmış oldukları analizde sonuçlandırmışlardır.

Alexander, (2014) makalesinde gelişmekte olan ülkelerde hukukun üstünlük endeksi ile doğrudan yabancı yatırım arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını incelemişlerdir. Yapmış oldukları İstatistiksel analizleri Amerikalı yatırımcılara yönelik yapılan bir anket sonuçlarıyla birleştirerek yorumlamışlardır. Bu sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırım için fiziki bütünlük haklarının, sözleşmesel hakların ve mülkiyet haklarının korunmasının şart olduğunu vurgulamışlardır. Hukukun üstünlüğünün zayıf olduğu ülkelerde Doğrudan yabancı yatırımı çekmede devam etmesinin cevaplarını aramışlardır. Araştırma analizine göre, yatırımcılar, güçlü kişisel ilişkilerin hukukun üstünlüğünün zayıf olduğu bağlamlarda belirsizliği azaltma potansiyeli taşıdığını düşünmektedirler. Başka bir deyişle, yatırımcılar için kişisel ilişkilerin hukukun üstünlüğüne benzer garantiler sağlayabileceğine inanıyor olduğunu sonucunu vermişlerdir. Bu bulguları birleştirerek, burada tanımlanan iki mekanizma (güçlü hukukun üstünlüğü ve güçlü kişisel ilişkiler) gibi belirsizliği azaltan mekanizmaların, gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım düzeyini etkileyen önemli faktörler olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Hukukun üstünlüğü, son zamanlarda gelişmekte olan ülkelerde işleyen bir piyasa ekonomisini ve ekonomik büyümeyi desteklemek için bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. İyi kurulmuş bir hukuk sisteminin bireylere hukuku daha net anlamalarını sağladığı ve bu nedenle bireylerin kararları üzerinde daha fazla etkiye sahip olması gerektiği ileri sürülmektedir. Danner (2008) çalışmasında, hukukun üstünlük endeksinin, DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerindeki etkisini incelemiştir. Daha önce yapılan birçok çalışma, yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki doğrudan ilişkiyi analiz etmiştir. Ancak bu çalışmaların hiçbiri farklı düzeylerdeki yasal teşvikleri ve varlıkların korunmasını kontrol etmemiştir. İyi kurulmuş yargı kurumları, belirli bir ülkeye yatırım yapmayı yabancı şirketler için daha çekici hale getirecek türden bir istikrar sağlamaktadır. Ayrıca hukukun üstünlüğü ve doğrudan yabancı yatırım kombinasyonunun tahmini GSYİH büyüme oranını etkileyip etkilemediğini de test etmiştir. Bu iki etkinin birleşimi, DYY'nin köklü yasal kurumlara sahip ekonomilerde uygulandığında pozitif ekonomik büyüme yaratmakta olduğunu göstermiştir. Her ne kadar analiz, hukukun üstünlüğü ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki etkileşimin büyüme üzerindeki etkisini

sürdürmekte olduğunu, yapılan analiz, doğrudan yabancı yatırımın, yasal gelişimi zayıf olan ülkelerde ekonomik büyümeyi en etkili şekilde desteklediğini öne sürmüştür.

Altıntaş, (2021) çalışmasında ülkelerde hukukun üstünlüğünün işleyişinin arttırılmasından birçok ekonomik fayda elde edebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla çalışmanın amacı, G7 ülkelerinin 2020 yılında hukukun üstünlüğüne ilişkin kazanımlarının Hukukun Üstünlüğü Endeksi bileşenlerinin değerlerine dayalı olarak UTA yöntemiyle ölçme analizini gerçekleştirmiştir. Sonuçlara göre UTA yönteminin kapsadığı ülkelerin hukukun üstünlüğü ilkesini yerine getirme değerleri açısından sırasıyla Japonya, Kanada, ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'dır. Çalışma ayrıca Fransa ve İtalya'nın ortalamanın altında yasal performans değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, Fransa ve İtalya'nın hukukun üstünlüğü alanında diğer G7 ülkeleriyle aynı çizgide olmak için hukukun üstünlüğü uygulamalarını geliştirmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

Bhagat ve Wittry, (2020)1984 ile 2019 yılları arasında 134 ülkeye hukukun üstünlüğü (polis ve mahkemeler tarafından güvence altına alınan kanun ve düzen, özel haklara saygı) ile kişi başına düşen GSYİH verileri arasında önemli bir pozitif korelasyon tespit etmişlerdir. Bu olumlu ilişkinin zamanla güçlendiğini çalışmalarında göstermişlerdir. Bu olumlu ilişki, hukukun üstünlüğü tedbirlerine güçlü bir alternatif oluşturmaktadır. Ayrıca, siyasi sistemdeki yolsuzluğun azalmasının kişi başına düşen GSYİH'nın artmasıyla ilişkili olduğunu belgelendirmişlerdir. GSYİH ile ölçülen ulusal pastanın büyüklüğüne ek olarak, dünya genelindeki kilit karar vericiler ve medya, pastanın nasıl kesildiğiyle, yani gelir eşitsizliğiyle giderek daha fazla ilgilenmeye başladığını belirtmişlerdir. Hukukun üstünlüğüne daha fazla bağlı olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin daha düşük olduğunu ve ayrıca ekonomik büyümenin sağlanmasında ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasında hukukun üstünlüğünün önemini vurgulamaktadırlar.

Rigobon ve Rodrik (2005), ekonomik kurumlar, siyasi kurumlar, açıklık, hukukun üstünlüğü endeksi ve gelir düzeyleri verileri arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Araştırmalarında dört içsel değişken (gelir, demokrasi, hukukun üstünlüğü, açıklık) ve üç dışsal değişken (ekvatordan uzaklık, bölge, nüfus) kullanmışlardır. İncelemelerine göre demokrasi ve hukukun üstünlüğü ekonomik faaliyet için olumlu ancak hukukun üstünlüğü geliri çok daha fazla etkilediğini

belirtmişlerdir. Açıklığın (ticaret/GSYİH) gelir düzeyleri ve demokrasi üzerinde olumsuz etkisi olduğunu, ancak hukukun üstünlüğü üzerinde olumlu etkisi bulunduğunu göstermişlerdir. Bu, daha yüksek gelirlere, daha fazla şeffaflığa ve daha iyi kurumlara yol açar, ancak bu etkiler çok güçlü değildir. Hukukun üstünlüğü ve demokrasi genellikle birbirini güçlendirir. Sonuçlardan bazıları daha önce yayınlanmış bulguları doğrulamakta: En önemlisi, ekonomik kurumların (hukukun üstünlüğü) gelirler üzerinde güçlü bir nedensel etkisi olduğunu bulmuşlardır. Diğerleri ise en ilginç sonuçlardan biri ticari açıklığın demokrasi üzerindeki güçlü olumsuz etkisi olduğu olmuştur. Diğer sonuçlar, mevcut tartışmanın bir tarafına ağırlık verdiğini: örneğin, açıklığın kazançlar üzerindeki etkisine ilişkin bulgular, olumlu sonuçlara karşı olumsuz veya önemsiz sonuçlar bildirdiğini, bu sonucun makalelerden farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir.

Buba ve Ishak (2017) çalışmalarında, Bulgaristan'da gelir eşitsizliği ile hukukun üstünlüğünü arasındaki ilişkiye dair kanıtlar sunmuşlardır. Bulgaristan'da hukukun üstünlüğü son yirmi yıldır negatif bir endekste seyrettiğini bundan dolayı bu çalışma, hukukun üstünlüğü bağımlı değişkeni olmak üzere, bu iki değişken arasındaki eşbütünleşmeyi ve uzun vadeli ilişkiyi test etmek için otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modelini kullanarak analiz yapmışlardır. Sonuçlarında eş bütünleşme testi sonuçları değişkenlerin eş bütünleşik olduğunu göstermiş ancak uzun dönem katsayı sonuçları gelir eşitsizliği ile hukukun üstünlüğü arasında kısa dönemde dahil olmak üzere anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermişlerdir.

Sonora, (2019) 1995 ile 2014 yılları arasında 20 Latin Amerika ülkesinde hukukun üstünlüğü ile gelir eşitsizliği ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi dengesiz bir panel kullanarak incelemiştir. Daha sonra bu sonuçlar Latin Amerika dışındaki tahminlerle karşılaştırmıştır. Uygulamalı GLS Panelini kullanarak birçok durumda adalet sistemlerindeki iyileştirmelerin Latin Amerika'da eşitsizliği ve yoksulluğu azalttığını, dünyanın başka yerlerinde ise tam tersi etki yarattığını göstermiştir. Sonuçlar eşitsizliğin ve hukukun üstünlüğünün farklı tanımlarına uymakta olduğunu ve Latin Amerika ekonomilerinde mülkiyet haklarının korunması hukukun üstünlüğünün en önemli göstergesi olduğunu belirtmiştir.

Kim, (2017) yatırımcı-Devlet Anlaşmazlıkları vakaları son yıllarda önemli ölçüde arttığı ve yatırımcı-egemen anlaşmazlıklarını çözen yatırım tahkim kurumları modern yatırım sisteminin çekirdeğini oluşturduğunu ileri sürerek, çalışmasında

yabancı yatırımcıların ev sahibi hükümetlere uluslararası tahkim mahkemelerinde dava açmasının tehlikesini anlatmaya çalışmıştır. Böyle bir riskin, seçimler gibi bazı demokratik unsurların güçlü olduğu ancak hukukun üstünlüğünün zayıf kaldığı orta demokrasi düzeyinde en yüksek düzeyde olduğunu savunmuştur. Bu sistemlerde "düzenleme riski" otokratik rejimlere göre daha fazladır çünkü ev sahibi hükümetler kamuyu ilgilendiren konuları geniş çapta düzenleme konusunda daha fazla baskı altındadır. Aynı zamanda, hukukun üstünlüğünün zayıf olmasından kaynaklanan keyfi, ayrımcı ve suiistimal edici uygulamalara ilişkin daha geleneksel siyasi risk, demokrasinin bu düzeyinde önemli olmayı sürdürüyor ve daha önceki riski daha da artırmıştır. Yapmış olduğu ampirik analizde iddiayı iyi bir şekilde desteklemektedir. Teoride hukukun üstünlüğü ilkesinin moderatör değil, arabulucu görevi gördüğünü belirtmiştir. İkinci durumda demokrasinin etkileri hukukun üstünlüğü düzeyine göre değişmeli ve bu tür ilişkileri test etmek için her iki değişkene de demokrasi ile hukukun üstünlüğü arasındaki etkileşim teriminin eklenmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda böyle bir etkileşim teorisinin imkânsız olmadığını kabul edilse de burada önerilen ve test edilen şey bu değildir. Hukukun üstünlüğünün demokrasiyle nedensel olarak yakından ilişkili olduğunu ve çıkarların sonucunun demokrasinin yükselişi nedeniyle hukukun üstünlüğünde meydana gelen değişimden kısmen etkilendiğini savunmuştur.

2009 ile 2014 yılları arasında 45 ülkeden elde edilen verileri kullanmışlar ve hukukun üstünlüğü ile sermaye piyasasının gelişimi arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon olduğu iddiasını desteklemişlerdir. Bu amaca ulaşmak için Küresel Yönetişim Göstergelerinde sunulan hukukun üstünlüğü değişkeni dikkate almışlardır. İlişki, piyasa gelişiminin başlangıç seviyesi, ekonomik büyüme, piyasa likiditesi, yurt içi kredi ve azınlık yatırımcı koruması, sözleşmelerin uygulanması veya yasal hakların gücü dahil olmak üzere diğer yasal sistem değişkenleri gibi kontrol değişkenleriyle bile istikrarlı kalmıştır. Borç alanlar ve borç verenler, özel sektör ve doğrudan yabancı yatırımlar dikkate alınmıştır. 45 ülkeden oluşan bir veri seti ve 2009-2014 dönemi için bazı ampirik kanıtlar sunmuşlardır. Bu gözlemler nispeten tutarlı bir resim oluşturmuştur. Birincisi, hukukun üstünlüğü ilkesinin, birden fazla değerlendirme yöntemi ve modele özgü spesifikasyonlar karşısında sağlam olan piyasa değeri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Ancak hukuk sisteminin durumu ile piyasa değeri arasındaki ilişki, yasal ailenin türü, ekonomik

özgürlük, kültürel ve davranışsal değişkenler (post-materyalist görüşlerin yayılması gibi) veya genel ekonomik gibi çeşitli faktörlerden etkilendiğini analizlerinde belirtmişlerdir.

Peerenboom, (2009) Hukukun üstünlüğü son yıllarda çok geliştiğini ve ampirik literatür büyürken, hukukun üstünlüğü ile onun ekonomik büyüme, yoksulluğun azaltılması, demokratikleşme ve yasallık da dahil olmak üzere sürekli artan faydaları arasındaki ilişki ve çoğu zaman nedensellik konusunda hala ciddi şüpheler bulunmakta olduğunu belirterek araştırma yapmıştır. Hukukun üstünlüğü alanının nereye doğru ilerlediğini ve böyle alanın gelişimine potansiyel katkısını göz önünde bulundurarak, önceki kaygılara yanıt veren dört alana odaklanmıştır. İlk alan kavramsal veya teoriktir ve mutabakata dayalı tanım yapısının ötesine geçme ihtiyacını vurgular ve çoklu perspektifleri ve anlayışları tanıyan ve hukukun üstünlüğü arasındaki ilişkiyi test etmek için farklı tanımlara ve girişimlere dayanan daha pragmatik bir perspektif benimseme ihtiyacını vurgulamıştır. İkincisi ise metodolojiktir ve gittikçe daha kapsamlı ve kesin olan Avrupa-Amerikan kurumlarına, kurallara, gelenek ve normlara, hedef ülkelerin daha büyük rol ve sorumluluklarının tanınmasına ve kurumsal yeniliklere karşı daha açık ve hoşgörüyeye dayanan giderek daha zorlu bir düzenlemeden farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Bu, daha süreç odaklı bir yaklaşıma geçme ihtiyacını vurgulamaktadır. Üçüncüsü ampiriktir ve istenilen farklı sonuçları elde etmek için hukukun üstünlüğüne ilişkin mevcut geniş ampirik çalışmaların ötesine geçerek belirli kurumların, kuralların ve uygulamaların daha ayrıntılı bir incelemesine geçme ve hangi kalkınma düzeyinde neyin işe yaradığına daha fazla odaklanma ihtiyacını hangi sosyo-politik koşullar altında olduğunu vurgulamıştır. Dördüncüsü disiplindir; yasal reformların diğer reformlara yakınlığı ve politika yapıcılara daha etkili rehberlik sağlamak için akademisyenler ile hukukun üstünlüğü uygulayıcıları arasındaki boşluğu doldurma ihtiyacı göz önünde bulundurularak daha fazla disiplinler arası çalışmaya duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Dutz, Us ve Yılmaz (2003) makalelerinde, Türkiye'nin şu anda karşı karşıya olduğu başlıca doğrudan yabancı yatırım zorluklarını tartışmışlardır. Analizin çıkış noktası, doğrudan yabancı yatırımın prensipte bir ülkenin büyüme ve kalkınma perspektifi açısından çok faydalı olabildiği olmuştur. İlk bölümde bu argümanı Türkiye bağlamındaki mevcut araştırmalara dayanarak incelemişlerdir. Elde ettikleri

kanıtlar, doğrudan yabancı yatırımların bir bütün olarak Türk ekonomisi için çok verimli olduğunu ve imalat sektörünün verimliliğine doğrudan ve dolaylı önemli faydalar sağladığını göstermektedir. Makalenin en önemli katkısı, hukukun üstünlüğü ve yatırım rekabetinin önündeki engellerin ayrıntılı örnek olay incelemeleri yoluyla araştırılmasıdır. Birincil, ikincil imalat ve hizmet sektörlerine ilişkin üç örnek olaya dayanarak, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımın artmasının önündeki başlıca engellerin yönetim, hukukun üstünlüğü ve rekabetle ilgili kurumlar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Temel hukuki ve hukuki sınırlamalar, yeterince açık olunmaması ve hukukun üstünlüğü ilkelerine yeterince uyulmaması ile ilgilidir. Analiz edilen tüm vakalarda, kural koyucu olarak hükümet, altta yatan hukuki belirsizlikleri zamanında ortadan kaldırmadığından dolayı hukukun üstünlüğü ilkesindeki belirsizliğin kamu karar alıcılarını bilgilendirmeyi amaçlayıp amaçlamadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Siyasi açıdan uygun olduğu durumlarda özel muamele ve istisnalara izin vermek için gerekli olan özgürlük dereceleri, ne yazık ki tüm ülke için, ortaya çıkan öngörülemezlik, mevcut ve gelecekteki yatırımlardan büyük ölçüde vazgeçilmesine yol açtığını belirtmişlerdir. Rekabetin sınırlamaları ise tüm firmaların eşit şekilde rekabet edebileceği eşit şartlara sahip olmaması ile ilgili olduğu sonuçlarında irdelenmişlerdir. İncelenen iki vakada, ilgili düzenleyici otoritenin rekabet yanlısı bir kararı hızlı bir şekilde uygulayamadığı bu da bu uygulamadaki başarısızlık ise gelecekteki yatırımlar için olumsuz sinyaller göndereceğini önermişlerdir.

Tiede, (2018) yazmış olduğu kitap bölümünde, hukukun üstünlüğü ekonomik kalkınmayı etkiler mi ya da nasıl etkiler? sorusuna yanıt aramıştır. Her ne kadar akademisyenler bu soruyu yanıtlamak için benzersiz görüşler geliştirmiş olsalar da çoğu çalışma sınırlı yanıtlar sağlıyor çünkü bilim adamları hukukun üstünlüğünü sınırlı bir şekilde tanımlıyor ve bu çok yönlü kavramın yalnızca birkaç yönüne odaklanmışlardır. Buna ek olarak, pek çok çalışma, analiz için seçilen belirli ülkeler ve zaman dilimlerinin yanı sıra ampirik çalışmalarda hukukun üstünlüğüne örnek olarak kullanılan ölçümlerle sınırlı kalmıştır. Bu bölüm, araştırmacıların terimi daha geniş bir şekilde tanımlamaları ve nedensellik kurmak için daha fazla çalışma yapmaları gerektiğini savunmuştur.

Schwöbel-Patel, (2018), bu bölüm sizi bir pazarlama aracı olarak uluslararası hukukun üstünlüğü hakkında okumaya davet ediyor. Retorik alışverişin, küresel

hukuk sektörü de dahil olmak üzere son derece rekabetçi bir alanda kaynakları çekmek için kullanılan markalaşma için verimli bir zemin oluşturduğu gösterilmiştir. Diyorum Bu alanda rakip kurumlardan biri olan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin uygulaması, uluslararası hukukun üstünlüğü ilkesinin satılabilir haliyle küresel adalet markasını güçlendirecek bir araç olarak kullanılmasının bir örneğidir. Uluslararası hukukun üstünlüğünün bu şekilde yorumlanması, piyasalar ile hukukun kesişimini oluşturan ve yeniden tesis eden neoliberalizm bağlamında yer almaktadır.

Cravo, (2018) hukukun üstünlüğü kavramı avukatların, politikacıların ve parlamentonun ideolojilerinde yaygın bir şekilde yer almaktadır. Aslında, hukukun üstünlüğünün altın çağının, özellikle artık hem hukukta hem de hukuk doktrininde tanındığı, kanunlaştırılmamış anayasanın son kalesi olan Britanya'da başladığı iddia edilebilir. Bu iddiaların arkasında farklı alanlarda farklı nedenler olabilir, ancak bir neden elbette belirsizlik karşısında kesinlik ihtiyacıdır ve en büyük belirsizliklerden biri de terördür. Bu bağlamda hem hukuki bir ilke hem de siyasi bir ideoloji olarak işleyen hukukun üstünlüğü ilkesinin öne çıktığı ve dolayısıyla bu bölümün ana kısmının hukukun doktrinsel kullanımının incelenmesi olduğu sonucu çıkmaktadır. Hukukun üstünlüğünün üç anlamı rakip versiyonlardan daha fazla yankı uyandırmaya devam etmiştir. Birincisi, kanunilik olarak hukukun üstünlüğüdür; ikincisi eşitlik olarak hukukun üstünlüğü, Üçüncüsü ise hukukun üstünlüğünün bireyin temel haklarını güvence altına alması ve baskıya karşı mücadele etmeye çalışması gerektiği düşüncesidir. Bu üç ideal, terörizm ve terörle mücadele bağlamında bu bölümün yapısını oluşturmuştur. Aynı zamanda departman numunelerini ağırlıklı olarak Büyük Britanya'dan alıyor. Çalışma, hukukun üstünlüğü alanında büyük yasal ilerleme kaydedildiğine dair bu bölümde sunulan delillere rağmen, hukukun üstünlüğüne uyulmadığına dair neredeyse aynı miktarda delil bulunduğunu göstermiştir.

Prado, (2018) tarihsel olarak hukukun üstünlüğü, geleneksel hukuki ekonomik analizde (hukuk ve ekonomi olarak da bilinir) merkezi veya açık bir tema olmamasıyla ilgilenen araştırmacılar üç zorlukla yüzleşmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu zorluklardan birincisi hukukun üstünlüğü ilkelerini tanımlamak, ikincisi Hukukun üstünlüğünün insanların davranışlarını ve dolayısıyla ekonomik sonuçları etkilemedeki rolünü değerlendirmek ve üçüncüsü ise bu sonuçları analiz etmektir. Prado, (2018) yazmış olduğu kitap bölümünde gösterdiği gibi, bu zorluklara

verilen yanıtlar önemli ölçüde farklılık göstermiş ve bazen çok az örtüşmüştür. Ancak tüm bu analizlerden ortak bir tema ortaya çıkarmıştır: Genelde hukukun, özelde ise hukukun üstünlüğünün ekonomik kalkınmayı destekleyip desteklemediği ve nasıl desteklediğine dair endişe. Bu nedenle hukukun üstünlüğü ve Hukuk ve ekonomi. Bu perspektif, hukuk ve kalkınma literatüründeki ekonomik analiz ile özellikle yeni kurumsal ekonomi arasındaki çizgileri bulanıklaştırmıştır.

Rishmawi, (2018) bölümünde, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün ilgili temel gelişiminin izini sürmüştür. Ancak nasıl çerçevelerseniz çerçeveleyin, hukukun üstünlüğü uygulanmadığında insan hakları ihlalleri meydana gelmediğini ve insan hakları olmadan adalet olmadığını, yalnızca hukukun üstünlüğü olduğunda insan hakları olduğunu belirtmiştir. Yasallık, eşitlik, katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik dahil olmak üzere her iki kavramı birbirine bağlayan bir dizi temel ilke belirlenmiştir. Bu iki ideali ölçmek için mevcut mekanizmalar da araştırılmıştır. Hukukun üstünlüğü yardımının etkisi, insan haklarının kanunlar tarafından ne ölçüde kapsandığına bağlıdır. Bazıları yalnızca ceza hukukunun ve genel hukukun dahil edilmesi gerektiğini savunmuş ve diğerleri ise tüm medeni, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal hakların hukukun üstünlüğü çerçevesinde desteklenmesi gerektiğini vurgulamış olsa da her durumda, hukukun üstünlüğü insan haklarından ayrıldığında adaletsizliğin ortaya çıkması muhtemeldir.

Pierre, (2015) çalışmasında kurumsallaşmış hükümet yolsuzluğu ortamında yerleşik iki firmayı modelleyerek analiz etmiştir. Bazı Şirketlerin doğrudan yabancı yatırım alma fırsatı olmasına rağmen, ancak bu fırsat ekonomide hukukun üstünlüğünün kalitesiyle sınırlı olduğunu belirtmiştir. Bu modeli, mevcut ekonomi literatüründe yer alan doğrudan yabancı yatırımların yolsuzluğu azaltıp azaltmadığı sorusunu araştırmak için kullanmıştır. Doğrudan yabancı yatırım ile hukukun üstünlüğü arasındaki etkileşime bağlı olarak yolsuzluğun artabileceğini veya azalabileceğini yapmış olduğu analiz sonuçlarına göre göstermiştir. Ayrıca belirli koşullar altında yozlaşmış bir hükümet bürokrasisinin adaletin kalitesini artırarak yolsuzluk gelirlerini artırabileceğini de belirtmiştir.

Ohnesorge, (2002) yazmış olduğu kitap bölümünde Japonya, Güney Kore ve Tayvan olarak tanımlanan 2. Dünya Savaşı anlatılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Kuzeydoğu Asya bağlamında hukukun üstünlüğünün bazı ekonomik taleplerini değerlendirmiştir. 1960'lar ve 1970'ler gibi onlarca yıllık güçlü ekonomik

büyüme, 1960'lar ve 1970'lerdeki kalkınma dönemiyle karakterize edilmiştir. Adını aldığı dönemde bu ülkelerin ekonomik yönetimine odaklanılmaktadır. Böyle bir uygulamanın gerekli başlangıç noktası hukukun üstünlüğü kavramının kavram olarak anlaşılması olup bu bölümde bu terimin hukukun üstünlüğü ve ekonomik kalkınma literatüründe nasıl kullanıldığını incelenmiştir. Kuzeydoğu Asya'daki Gelişmekte Olan Ülkelerde Hukukun Üstünlüğü' Ne kadar iyi çalıştığını araştırarak, evrenselci teorileri yalnızca hukuk ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkide değil, aynı zamanda genel olarak sosyal bilimlerde de test etmek için Kuzeydoğu Asya'dan daha fazla ampirik veri kullanma çağrısıyla sona erdirmiştir.

Loretoni, (2018) yazısında toplumsal cinsiyet konusunun çeşitli bölümlerde gündeme getirilmesi, araştırma yollarının ve kavramların ana hatlarının sökülüp dönüştürülmesi açısından oldukça verimli olmuştur. Bu bölüm, hukukun üstünlüğü tanımı da dahil olmak üzere, liberal düşüncenin karakteristik özelliği olan ve onun teorik paradigmalara derinden kök salmış bir fikir olan evrensellik ve tarafsızlık fikrine eleştirel bir bakışla başlamıştır. Feminizm, hukuki alanda teorik kategorilerin tarafsızlığı izlenimini veren ve aslında bireyin belirli bir sosyal ve politik modeline örtülü bir bağlılık gerektiren bir biçim olarak tanımlanmıştır. Bu bölümde aynı zamanda öznel kimliğe yönelik feminist yaklaşım, evrenselciliğin reddi ve bireyleri belirli toplumsal ilişkiler bağlamında inceleyen yaklaşım da analiz edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında iki ana başlığın altı çizilmiştir. Birincisi, malların eşit dağılımı olarak adalet kavramı olup yazarın görüşüne göre haklar mal veya mülkiyet olarak değerlendirilmemelidir. Haklar ilişkilerdir ve kurumsal olarak tanımlanmış kurallardır, nesnel değildir; kişinin maddi varlıklarıyla ilgili değildir. Bu nedenle bölüm, adaletsizliği, özgürlüğün sınırlandırılmasını ve bu tanımı tanımlayan esas olarak maddi olmayan faktörleri içerir ve sadece mallardan mahrum bırakma değil, insan onurunun ihlali olarak uygulanabilirliği de dahil olmak üzere bir tanım sunmuştur. Aynı perspektiften, bu bölüm son olarak hakların dili ile kapasite yaklaşımı arasındaki karşılaştırmaya ilişkin başka bir soru önermektedir.

Cutler, (2018) kitap bölümünde, yerel toplumların hukukun üstünlüğüyle görünüşe göre çok az ortak yanı olan küresel hukukun üstünlüğü konusunu ele almıştır. Hukukun üstünlüğünün küreselleşmesi açıkça yeni yasallık ve yasallık biçimleri yaratıyor. Her iki biçim de devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi değiştirerek, devlet ile hukukun tarihsel birliğini önemli ölçüde bozduğunu belirtmiştir. Yatırımcı-

devlet sisteminin işleyişinde açıkça görülen uluslararası hukukun üstünlüğü, hukukun üstünlüğü kavramını alt üst ederek geleneksel hukuk devleti anlayışlarına meydan okumuştur. Bu sistem, toplumu aşırı hükümet gücünden korumak yerine, aslında hükümet gücünün kullanımını sınırlandırıyor ve toplumları, yabancı yatırımcıları koruyan yatırım disiplinine tabi tutmuştur. Uluslararası hukukun üstünlüğü, hukuk ile devleti önemli ölçüde birbirinden ayırarak, çok uluslu şirket elitlerinin çıkarlarını, çoğu zaman içinde faaliyet gösterdikleri toplumların zararına, savunmuştur. Bu nedenle uluslararası hukukun üstünlüğü, hukukun dünyada ilerici bir toplumsal güç olabileceğine ve olması gerektiğine inanan herkesi ilgilendirmektedir.

McCarthy, (2018) hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi her zaman Burma ve (Myanmar)'da en önemli konulardan biri olarak kabul edildiğini, ancak 50 yıllık askeri yönetimin ardından bunun önemi oldukça tartışmalı bir durum aldığını belirtmiştir. Bu makale, askeri yönetim ve hükümet geliştirme politikalarının mirasının, 2011'den bu yana Burma'nın siyasi geçiş sürecinde hukukun üstünlüğü ilkesini nasıl etkilediğini incelemiştir. Thein Sein hükümetinin hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim yasaları, ülke çapındaki küçük çiftçiler üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Bazı yasalar özellikle çiftçileri ve arazilerini hedef alırken, diğerleri çiftçilerin kullandığı arazilere özel yatırımı teşvik etmiştir. Bu kanunlar sonucunda önceki hükümet döneminde geliştirilen arazi gaspı modeli resmleştirilmiş ve arazi spekülasyonu teşvik edilmiştir. Ayrıca hızlandırılmış usul hukukunun nasıl çelişkiler yarattığını ve adaletsizliği artırdığını göstermiştir. Maddi adalete ve daha demokratik bir hukukun üstünlüğüne yönelik her türlü ilerleme, ülkenin sınırlı idari ve hukuki kapasitesinin gelişmesiyle el ele gitmeli ve Ülke bu dönemki hükümetin altında yaşarken, Burma'nın zayıf veya usule ilişkin hukuk kurallarının ötesine geçip geçemeyeceği ve ne kadar gelişip ilerleyemeyeceği test edilmiştir.

3.6. Metodoloji

3.6.1. Araştırmanın amacı

Örgüt, grup veya bireyler, kolektif olarak hareket eden, birbirleriyle etkileşim halinde olan ve üretim sürecinde bir miktar değer üreten yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bu üretim sürecinde farklı değişimler, farklı olaylar yaşanmaktadır. Ürün oluşturma sürecinde meydana gelen değişiklikler işlem maliyetlerini temsil etmektedir. Üretim süreci boyunca gerçekleştirilen faaliyetlerin

temel amacı, faaliyet sürecindeki ilişkilerin belirli bir sistem içerisinde, bu sisteme uygun olarak düzenlenmesi, faaliyetlerin birbirleriyle uyumlaştırılması ve çatışmaların giderilmesidir. Değişim sırasında bu işlevlerle yapılan işlemler süreci standartlaştırır ve güvenilir hale getirir. (Demirhan ve Sadioğlu, 2016).

İşlem maliyetleri, ülkeye içine ve dışına yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımını farklı yollardan etkileyebilmektedir. Araştırmanın amacı OECD ülkelerinin işlem maliyetlerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımına etkisinin panel data analizi kullanarak incelemektir. 25 OECD ülkesinin İşlem maliyetleri olarak eşitlik, açıklık ve adalet ele alınmıştır. İşlem maliyetlerinde eşitlik olarak kadınların eğitim düzeyi, Açıklık olarak Şeffaflık endeksi, Adalet olarak ise hukukun üstünlük derecesi alınmıştır. OECD ülkelerinden verilerine tam olarak ulaşılabilen 25 ülke için analiz yapılması amaçlanmıştır.

3.6.2. Araştırmanın önemi

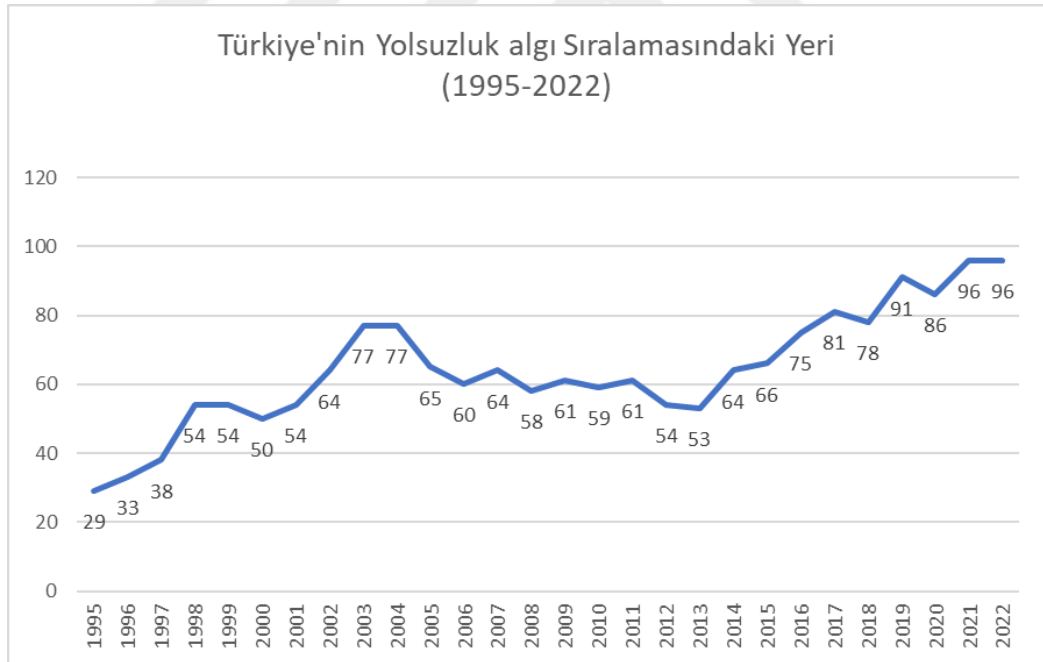
Doğrudan yabancı sermaye yatırımını etkileyen faktörler ve İşlem maliyetleri üzerine literatürde birçok çalışma yapılmıştır. İşlem maliyetlerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımını nasıl etkilediği konusunda yapılan çalışmalar belli ülkeler üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmada işlem maliyetleri üç farklı birleşim olarak ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda işlem maliyetlerinin eşitlik, açıklık ve adalet olarak birlikte incelenmemiş olduğu, bu alanda literatürde bir eksiklik görülmüştür. Eşitlik açısından çalışmamızda kullanılan kadınların ülkelerdeki eğitim oranının doğrudan yabancı sermaye yatırımına etkisi çeşitli analizler yapılarak yorumlanmıştır. Ancak bu analizler OECD ülkeleri üzerinde yapılmamıştır. İşlem maliyetlerinden açıklık olarak ele aldığımız şeffaflık derecesi (Yolsuzluk algı endeksi) ve adalet açısından değerlendirilen hukukun üstünlük endeksinin doğrudan yabancı sermaye yatırımına etkisi literatürde birlikte incelenerek analiz yapılmadığı bu alanda bir açıklık olduğu tespit edilmiştir. İşlem maliyetlerinin açıklık, eşitlik ve adalet belirleyici ölçütleri ele alınarak belirlenen OECD ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımına etkisinin araştırılması literatürde önemli ölçüde açıklığı kapatabileceği düşünülmektedir.

3.6.3. Veri seti (Verilerin toplanması ve çözümlenmesi)

İşlem maliyetlerinde için açıklık olarak ele alınan yolsuzluk algı endeksi veri setleri her yıl Uluslararası şeffaflık örgütü tarafında ülkelerin yıllık verileri yayınlanmaktadır. Ülkelerin hukukun üstünlük dereceleri The World Justice Project

(WJP) tarafından yayınlanmakta olup, Kadınların eğitim oranı verileri her ülke için kendi devlet resmi sayfalarında yayınlanmaktadır. Veri setleri OECD, The Global Economy, The World Justice Project, Worldbank web sitelerinden indirilerek excel programında düzenlenmiştir. Veriler ekte çizelge halinde listelenmektedir.

Uluslararası şeffaflık örgütünün her yıl yayınladığı yolsuzluk algı endeksine örnek olarak Türkiye'nin 1995-2022 arası verilerine dayanarak kaçıncı sırada olduğu çizelgede yer almaktadır. Yolsuzluk algı endeksi 0 ile 100 puan arasında yayınlanmaktadır. Yolsuzluk Algılama Endeksi 2021 sonuçlarına göre Türkiye, 2013'ten bu yana 12 puan kaybederek 43 sıra geriledi. Kaybedilen puanlara göre Türkiye, son 10 yılda en çok puan kaybeden ülkelerin başında geliyor. Türkiye yolsuzluk algısında 1995 yılında 29. sırada yer alırken, 2021 yılında 67 sıra gerileyerek 96. sıraya geriledi. Türkiye'nin başkanlık sistemine geçtiği 2018'den bu yana ülkenin toplam 18 seviye kaybettiği görülüyor. Türkiye, OECD ülkeleri arasında ise sondan ikinci sırada yer almaktadır. G20 ülkeleri arasında Türkiye sondan üçüncü olmuştur.



Şekil 3.2: Türkiye'nin Yolsuzluk Algı Sıralamasındaki Yeri

Hukukun üstünlüğü endeksi 0-1 arasında puanlanmıştır. 1'e yaklaştıkça ülkenin hukukun üstünlüğe olan bağlılığı artmakta, tersi durumda ise azalmaktadır.

Çizelge 3.2: 2022 Yılına Ait Ülkelerin Hukukun Üstünlük Endeksleri

Ülke	Hukukun Üstünlük Endeksi	Ülke	Hukukun Üstünlük Endeksi
Denmark	0.90	Rwanda	0.63
Norway	0.89	St. Vincent and the Grenadines	0.63
Finland	0.87	St. Lucia	0.62
Sweden	0.85	Namibia	0.61
Germany	0.83	Croatia	0.61
Luxembourg	0.83	Mauritius	0.61
Netherlands	0.83	Greece	0.61
New Zealand	0.83	Georgia	0.60
Estonia	0.82	Grenada	0.60
Ireland	0.81	The Bahamas	0.59
Austria	0.80	Botswana	0.59
Canada	0.80	Kuwait	0.58
Australia	0.80	Dominica	0.58
Japan	0.79	Jamaica	0.57
United Kingdom	0.78	Malaysia	0.57
Belgium	0.78	South Africa	0.57
Singapore	0.78	Montenegro	0.56
Lithuania	0.77	Kosovo	0.56
Korea, Rep.	0.74	Bulgaria	0.56
Czechia	0.73	Senegal	0.55
France	0.73	Ghana	0.55
Latvia	0.73	Jordan	0.55
Hong Kong SAR, China	0.73	Argentina	0.55
Spain	0.72	Mongolia	0.53
Uruguay	0.72	Kazakhstan	0.53
United States	0.70	Indonesia	0.53
Slovenia	0.69	North Macedonia	0.53
Portugal	0.68	Moldova	0.53
Costa Rica	0.68	Malawi	0.52
Malta	0.68	Trinidad and Tobago	0.52
Cyprus	0.68	Nepal	0.52
Italy	0.67	Tunisia	0.52
Chile	0.66	Hungary	0.51
Slovak Republic	0.66	Panama	0.51
Barbados	0.66	Bosnia and Herzegovina	0.51
Poland	0.64	Guyana	0.50
United Arab Emirates	0.64	Sri Lanka	0.50
Antigua and Barbuda	0.63	Uzbekistan	0.50
St. Kitts and Nevis	0.63	India	0.49
Romania	0.63	Belize	0.49

Kaynak: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>

Çizelge 3.3: 2022 Yılına Ait Ülkelerin Hukukun Üstünlük Endeksleri

Ülke	Hukukun Üstünlük Endeksi	Ülke	Hukukun Üstünlük Endeksi
Suriname	0.49	Liberia	0.44
Thailand	0.49	Russian Federation	0.44
Brazil	0.49	Madagascar	0.43
Algeria	0.49	Angola	0.43
The Gambia	0.49	Mexico	0.42
Dominican Republic	0.49	Türkiye	0.41
Vietnam	0.49	Guinea	0.41
Peru	0.49	Honduras	0.41
Ukraine	0.49	Nigeria	0.41
Benin	0.48	Mali	0.40
Albania	0.48	Congo, Rep.	0.40
Morocco	0.48	Zimbabwe	0.40
Serbia	0.48	Gabon	0.39
Colombia	0.48	Uganda	0.39
Burkina Faso	0.47	Iran, Islamic Rep.	0.39
Ecuador	0.47	Bangladesh	0.38
China	0.47	Mozambique	0.38
Tanzania	0.47	Ethiopia	0.38
Paraguay	0.46	Pakistan	0.38
Philippines	0.46	Bolivia	0.37
Kenya	0.46	Sudan	0.36
Togo	0.45	Mauritania	0.36
Kyrgyz Republic	0.45	Cameroon	0.35
Belarus	0.45	Myanmar	0.35
Zambia	0.45	Egypt, Arab Rep.	0.35
Cote d'Ivoire	0.45	Nicaragua	0.35
Lebanon	0.45	Congo, Dem. Rep.	0.34
El Salvador	0.45	Haiti	0.34
Niger	0.44	Afghanistan	0.32
Sierra Leone	0.44	Cambodia	0.31
Guatemala	0.44	Venezuela, RB	0.26

Kaynak: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>

3.6.4. Yöntem

Ekonometrik teknikler kullanarak incelenmek istenen bir tez, bitirme tezi veya araştırma makalesi var ise ve konu dış ticaret hacminin, istihdam oranlarının veya faiz oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini açıklamak gerektiğinde panel veri analizi kullanılmaktadır. Bu bağlamda farklı birimlerden farklı zamanlarda toplanan 50 veri olduğunu göz önünde bulundurursak ve farklı birimlerden farklı zamanlarda toplanan bu binlerce veri arasındaki ilişkiyi incelemek istenirse, bu tür

çalışmalarda kullanılan ekonometrik analiz panel veridir analizidir. Panel veri analizi, farklı kurumlardan farklı dönemlerde toplanan veriler üzerinde yapılan ekonometrik analize panel veri analizi adı verilmektedir. Panel veri analizi, tezlerde, yüksek lisans derecelerinde ve araştırma makalelerinde zaman içinde birden fazla birimden gelen verileri incelemek için sıklıkla kullanılan bir ekonometrik tekniktir. Panel veri analizi en karmaşık olanıdır ve ekonometrik analiz tekniklerinde en fazla uzmanlığı gerektirir. Panel veri analizinde yaygın olarak kullanılan ekonometrik birçok model bulunmaktadır.

Ekonometrik bir araştırmada ilk aşama, değişkenlere ait verilerin toplanarak kullanılacak modele uygun bir hale dönüştürülmesi gerekmektedir. Ekonometrik analizlerde; zaman verisi, yatay kesit veri ve panel veri olmak üzere üç çeşit veri bulunmaktadır.

Zaman Serisi Verisi: kullanılacak değişkenlerin gün, ay, yıl gibi zaman birimlerine göre değişen veriler topluluğudur. Örneğin yıllık vergi sistemi, aylık öğrenci devamsızlık sayısı, günlük hisse senedi verileri gibi.

Yatay Kesit Verisi: Zamanın belli bir dönüm anında farklı birimlerden toplanan verilerdir. Burada birim diye bahsedilen, ülke, firma, öğrenci gibi ekonometrik birimler olabilir. Örneğin: 2022 yılında temmuz ayında, Türkiye’de bölgelere göre öğrenci sayısı.

Panel Verisi: bireyler, ülkeler gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerin, belli bir dönemde toplanmasına panel veri denilmektedir. Panel veri N sayıda birim ve her birine karşılık gelen T sayıda gözlemden oluşmaktadır. Örneğin, 1999-2022 yılları arasında OECD ülkelerindeki kadınların eğitim oranları gibi. (Tatoğlu, 2021).

Veriler üzerinde Panel Data analizi kullanılarak araştırma yapılmıştır.

Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit}X_{it} + u_{it}$$

$$i=1,\dots,N; t=1,\dots,T$$

şeklinde yazılabilmektedir. Burada Y bağımlı değişken, X bağımsız değişkendir. α Sabit parametre, β ise eğim parametreleri, u ise hata terimidir. İ alt indis birimleri (kişi, şirket, şehir gibi), t indisi ise zamanı (gün, ay, yıl) göstermektedir. Değişken ve hata teriminin i ve t alt indislerini taşımaları panel veri

seti olduğunu göstermektedir. Modelin hem birimlere hem de zamana göre değer aldıklarını ifade etmektedir.

Panel verilerde, her bir birim tüm zamanlar boyunca gözlenmişse “dengeli panel”; bazı birimler için bazı zamanlara ait veriler mevcut değilse “dengesiz panel” olmaktadır.

Panel verileri analiz ederken bir seride belirli bir şok oluştuğunda, bu şokun panel verinin tüm yatay kesit birimlerini aynı şekilde etkileyip etkilemediğinin araştırılması gerekir. Bu çalışmaya kesitsel bağımlılık çalışması adı verilmektedir. Bu önemli olmakla beraber Yatay kesit bağımlılığının olup olmamasına göre analiz edilecek test türü seçilir.

3.6.4.1. Panel veri analizi

Ekonometrik araştırmanın en önemli adımlarından biri değişkenlere ilişkin veri toplamaktır. Verilerin güvenilir kaynaklardan ve doğru bir şekilde toplanmasının yanı sıra, verilerin kullanılan modele göre toplanması da ekonometrik tahminlerin güvenilirliğini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu noktada ekonometrik analizlerde kullanılan üç tip veriden bahsetmek gerekir bunları da zaman serisi, yatay kesit ve panel veri olarak sınıflandırılırlar.

Panel verinin yaygın kullanımının iki önemli nedeninden ilki, araştırma birimleri içindeki mikro düzeydeki değişiklikler hakkında bilgi yakalama yeteneğidir. Değişim, çalışmadaki diğer değişkenlerin etkisine bağlı olarak ortaya çıkar. Panel verileri kullanmak, araştırmacıların zaman içinde tek bir nokta yerine zaman içindeki ilişkileri gözlemlemelerine olanak tanır. İkincisi veri toplamanın maliyetiyle ilgilidir. Zaman içinde beş noktadan oluşan bir panel veri çalışması, beş ayrı kesitsel çalışma yürütmekten çok daha ucuzdur. Panel veri toplamak, ardışık kesitsel verilerden sürekli yeni ve rastgele bir örnek almaktan daha ucuz ve zaman açısından daha verimlidir.

Veri analizinde ve özellikle geleceği tahmin etmede sıklıkla kullanılan iki önemli istatistiksel yöntem regresyon analizi ve zaman serisi analizidir. Regresyon analizi geleneksel olarak yatay kesit birimlerinden elde edilen verilerle ilgilenirken, zaman serisi analizi ilgilenilen bir veya daha fazla değişkenin zaman içindeki değerlerine bakar ve analiz eder. Panel veri analizi, regresyon ve zaman serisi analizinin bir kombinasyonu olarak düşünülebilir. Bu analiz tekrarlanan varyans ve

kovaryans modellerine dayanmaktadır çünkü kesit birimleri zaman içinde tekrar tekrar gözlemlenmektedir.

Panel veri analizi notasyonu, iki alt simge kullanılması nedeniyle regresyon ve zaman serisi analizi notasyonundan farklıdır. Kullanılan tahsisler sayesinde hangi yatay birimin, hangi saatin kastedildiğini ayırt etmek mümkündür. Bir panel veri setinin tüm kesit birimlerinde aynı zaman noktalarında ve sayısal olarak paralel gözlemler yapıldığında buna dengeli panel veri denir. Kesitsel bir ögenin zaman gözlemi yoksa buna Dengesiz Panel Veri denir.

Panel Verinin Avantajları ve Sınırlılıkları:

Durağan olmayan zaman serileri ile çalışırken, en küçük kareler ve maksimum olabilirlik tahminlerinin geniş örnekleme dağılımları normal şekilde dağılmaz. Panel veri analizinde, yatay kesit gözlemleri bağımsız olduğunda, yordayıcılar merkezi limit teoremine göre asimptotik olarak normal bir dağılım izlemektedir. Bu nedenle durağan olmayan zaman serileri panel veri analizi kullanılarak analiz edilebilmektedir. Panel veri analizi için ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesi, aynı birimlerin zaman içinde gözlemlenmesinin getirdiği maliyetler ve birimlere ulaşmanın zorluğu (örneğin, bulamamak, taşımak, kapatmak vb.) nedeniyle oldukça zordur. Aşağıdaki bölümlerde panel veri analizi iki kategoride ele alınmaktadır: statik ve dinamik. Dinamik panel modelleri bağımlı (açıklayıcı) değişkenin gecikmeli değerlerini bağımsız (açıklayıcı) değişkenler olarak kullanırken, statik paneller bağımlı değişkenin geçmiş, gelecek veya mevcut değerini açıklayıcı değişken olarak kullanmaz. Statik panel veri modelleri, bir kovaryans tahmincisi (veri seti), bir sabit etki tahmincisi ve bir rastgele etki tahmincisi kullanır. Toplu panel veri analizi, yatay kesit birimlerinin kendine has özelliklere sahip olmadığı durumlarda kullanılır; homojen olduklarında. Birim veya zaman etkileri için modele sabit etkiler modeli adı verilir ve bunların tahmin edilmesi gereken sabit etkiler olduğu varsayılır. Rastgele etkili modellerde bu etkiler hata teriminin bir bileşeni olarak modele dahil edilir.

Panel verileri araştırmacıya daha fazla veri noktası (gözlem), daha fazla serbestlik derecesi verir ve açıklayıcı değişkenler arasındaki doğrusal ilişkiyi azaltır. Böylece ekonometrik tahminlerin etkinliği büyüyor Kurulan ekonometrik modellerde açıklayıcı değişkenlerle ilişkili olan ancak modelde yer almayan değişkenler

olduğunda doğru sonuçlar elde edilmektedir. Bu mümkün olmayabilir. Panel veri analizinde modelde yer almayan değişkenlerin kontrol edilmesi mümkündür. Kesitsel veriler zaman içinde gözlemlendiğinden ve zamana özgü, ölçülmemiş veya modellenmiş dinamikler içerdiğinden İlgili değişkenlerin etkisi kontrol edilebilir. Ekonomik olaylar zamana bağlı dinamiklerdir. Ekonometrik olarak modellenen ilişkiler de dinamik bir yapıya sahiptir. Panel veri analizinde bağımsız değişkenler, verinin yapısından kaynaklanan zaman ve kesit gözlemlerine sahiptir. Bu nedenle zaman serisi analizinde ortaya çıkan yüksek düzeyli korelasyon ve çoklu bağlantı sorunları panel veri analizinde daha az görülür ve dinamik ilişkiler belirlenebilir. Panel veri analizi, zaman içinde kesitsel gözlemleri kullanarak, tek başına kesitsel veya zaman serisi analizine göre daha fazla bilgilendirici veri, değişkenler arasında daha az doğrusal ilişki ve daha fazla serbestlik derecesi ve verimlilik sağlar.

Panel veri analizinde zaman içinde veya yatay kesitte durağan olan değişkenlerin kontrol edilmesi mümkündür. Panel veri kullanmanın, yalnızca yatay kesit veri veya zaman serisi kullanmaya göre birçok avantajı vardır. Dinamik ilişkilerin ortaya çıkarılması ve birimler arasındaki farklılıkların (heterojenliğin) modellenmesi bunlardan ikisidir. Karşılaşılabilecek temel sorunlardan biri, birimlerin veri toplama çalışmasını tamamlamadan örneklemden çıkması anlamına gelen "yıpranma" olarak bilinen sorunu en aza indirmeye uygun bir örnekleme çerçevesi oluşturmanın zorluğudur. Bireysel yatay kesit kümeleri veya aynı birimlerin gözlemlenmediği yatay kesit kümeleri üzerinde panel verilerle çalışmanın temel avantajı, yatay kesit kümeleriyle çalışırken yapılan varsayımları gevşetmesidir. Ortak analizde kesitsel ve kesitsel gözlemlerin kullanılması, verilerin niceliğini ve kalitesini arttırır ve analistlere bu yöntemlerin ayrı ayrı kullanıldığı zamana göre daha fazla esneklik kazandırır. Panel veri analizinde yatay kesit birimlerinin aynı olmadığı (homojen) ve birimlerin değişkenliğinin (heterojenliğinin) kontrol edilebildiği kabul edilmektedir. Yalnızca zaman serisi veya kesit verileriyle yapılan analizler, heterojenlik kontrol edilmediğinden taraflı sonuç riski taşır. (Taş, 2012).

3.6.5 Araştırmanın modeli ve hipotezleri

Örgütsel ekonomi olarak tanımlanan işlem maliyetlerinde açıklık, eşitlik ve adalet olguları OECD ülkeleri üzerinde araştırılarak, elde edilen sonuçların OECD ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırıma etkisi analiz edilmiştir. Analiz Eviews

programını kullanarak Panel data analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (FDI), bağımsız değişken olarak, eşitlik, adalet ve açıklık kullanılmıştır. (Güriş, 2018).

$$FDI=f(o,e,j)$$

$$\text{Doğrudan Yabancı Yatırım}=f(\text{Açıklık},\text{Eşitlik},\text{Adalet})$$

Açıklık: Yolsuzluk algısı endeksi.

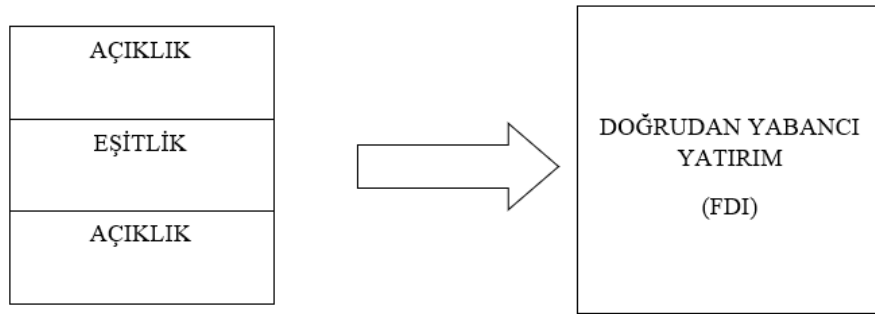
Eşitlik: Kadınların eğitim oranı.

Adalet: Hukukun üstünlük endeksi.

Hipotez 1: İşlem kurallarının açıklık derecesi işlem maliyetlerini azaltıp, doğrudan yabancı yatırımı artırabilir.

Hipotez 2: İşlem kurallarının eşitlik işlem maliyetlerini azaltıp, doğrudan yabancı yatırımı artırabilir.

Hipotez 3: İşlem kurallarının adalet derecesi işlem maliyetlerini azaltıp, doğrudan yabancı yatırımı artırabilir.



Şekil 3.3: Teorik Model

Bu çalışma da Şekil 3.1'de gösterilen araştırmamızın teorik model ile aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H1: İşlem maliyetlerinden açıklık (ülkelerin şeffaflık derecesi-yolsuzluk algı endeksi) doğrudan yabancı sermaye yatırımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: İşlem maliyetlerinden adalet (hukukun üstünlüğü derecesi) doğrudan yabancı sermaye yatırımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: İşlem maliyetlerinden eşitlik (fırsat eşitliği) doğrudan yabancı sermaye yatırımı arasından anlamlı bir ilişki vardır.

İşlem maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırıma etkisi olup olmadığı bağımsız değişken olarak kullanılan yolsuzluk algı endeksi, kadınların eğitim oranı ve hukukun üstünlük endeksi ile hipotezlerimiz test edilmiştir.

3.7. Bulgular

Çalışma kapsamında öncelikle çalışmada kullanılan temel regresyon modeli tanımlanmıştır. Tanımlanan regresyon modeli;

$$\text{Model 1: } \text{GFDI(Inward)}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{Equality}_{it} + \alpha_2 \text{Justice}_{it} + \alpha_3 \text{Openness}_{it} + \mu_{it}$$

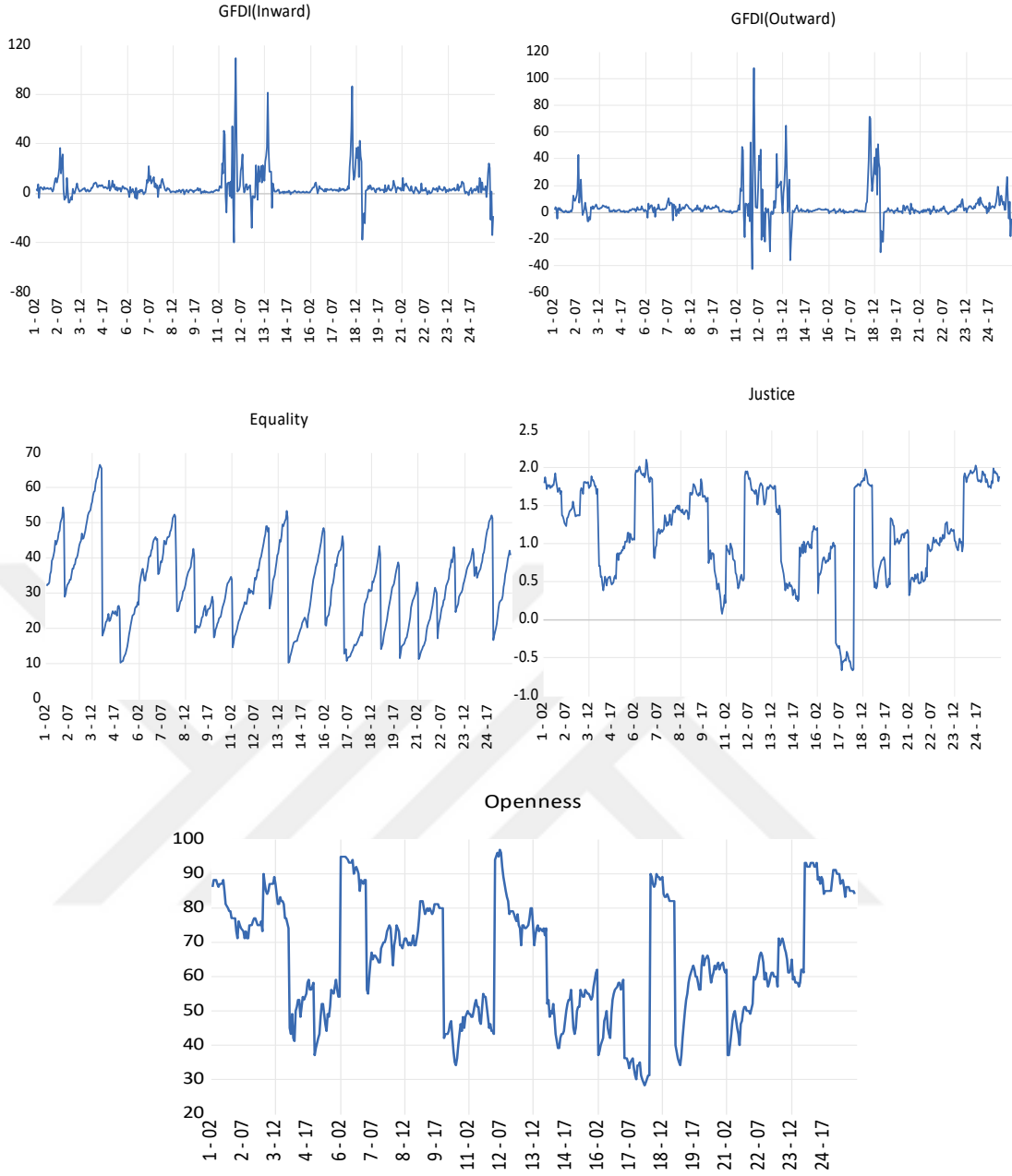
Modelde yer alan GFDI(Inward) değişkeni doğrudan yabancı yatırımları, Equality değişkeni fırsat eşitliğini, Justice değişkeni hukukun üstünlüğünü ve Openness değişkeni yolsuzluk algısını ifade etmektedir. Tanımlanan model doğrultusunda öncelikle değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere, daha sonra yatay kesit bağımlılığı, homojenlik, birim kök ve panel nedensellik testlerine yer verilmiştir.

Çizelge 3.4: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	GFDI(Inward)	Equality	Justice	Openness
Ortalama	5.0800023	31.63476	1.155462	65.22800
Maksimum	109.3306	66.45000	2.105698	97.00000
Minimum	-40.08106	10.13000	-0.670108	28.00000
Standart Sapma	11.77976	11.68123	0.615052	17.49606
Jargue-Bera	12002.20 (0.000000*)	11.90987 (0.000000*)	38.64389 (0.000000*)	25.04868 (0.000000*)
Gözlem Sayısı	500	500	500	500

Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir. ***, ** ve * rakamları sırasıyla % 10, % 5 ve % 1 seviyelerini göstermektedir.

Çizelge 3.4 incelendiğinde en düşük standart sapma değerine sahip değişken Justice iken, Openness en yüksek değere sahip değişkendir. Jergue-Bera analizinin boş hipotezi serinin normal dağılım gösterdiğini belirtirken alternatif hipotez serinin normal dağılım göstermediğini belirtmektedir. Gerçekleştirilen analiz sonuçları dikkate alındığında çalışma kapsamında yer alan tüm normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Değişkenlere ait grafik gösterimleri aşağıda yer almaktadır.



Şekil 3.4: Değişkenlere Ait Grafik Gösterimleri

Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Analizleri

Panel veri analizlerinde öncelikle yatay kesit bağımlılığı testinin yapılması gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testinin yapılmasının temel nedeni kullanılacak olan birim kök testinin belirlenmesidir. Yatay kesit bağımlılığının varlığında birinci nesil birim kök testleri, yokluğunda ise ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Alanyazında yatay kesit bağımlılığının test edilmesinde sıklıkla Breusch-Pagan LM testi, Peseran Caled LM testi ve Peseran CD testlerinden yararlanılmaktadır (Tatoğlu, 2017). Yatay kesit bağımlılığı testinde panelin zaman boyutu (T) kesit boyutundan (N) büyük ($T > N$) ise LM testleri, kesit boyutu (N)

zaman boyutundan büyük ise ($N > T$) Pesaran CD testi sonuçlarına bakılması gerekmektedir (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran; 2004). Çalışmanın kesit boyutu (N) 25 ülkeden, zaman boyutu (T) ise 20 yıldan oluşmaktadır ve kesit boyutu zaman boyutundan büyüktür. Dolayısıyla çalışma kapsamında yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesinde Pesaran CD testi sonuçları dikkate alınmıştır. Testlerin boş hipotezleri “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulurken, alternatif hipotez “yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklinde kurulmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen olasılık değerleri 0.05’ten küçük ise boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve alternatif hipotez kabul edilmektedir. Sonuç olarak paneli oluşturan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edilmektedir (Pesaran vd., 2008). Bu doğrultuda yatay kesit bağımlılığı durumunu test etmek için gerçekleştirilen analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Çizelge 3.5: Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Değişkenlere Ait Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları			
	Breusch-Pagan LM	Pesaran Scaled LM	Pesaran CD
GFDI(Inward)	567.2638 (0,0000 ^{***})	10.9110 (0,0000 ^{***})	10.0971 (0,0000^{***})
Equality	5593.420 (0,0000 ^{***})	216.1030 (0,0000 ^{***})	74.7306 (0,0000^{***})
Justice	1284.808 (0,0000 ^{***})	40.2046 (0,0000 ^{***})	2.4715 (0,0135^{**})
Openness	1735.587 (0,0000 ^{***})	58.6075 (0,0000 ^{***})	1.2697(0,2042)

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %10 , %5 ve %1 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Çizelge 3.5 incelendiğinde doğrudan yabancı yatırımlar değişkeni (GFDI(Inward)), fırsat eşitliği (Equality), hukukun üstünlüğü (Justice), yolsuzluk algısı (Openness) değişkenleri için gerçekleştirilen yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına göre; yolsuzluk algısı (Openness) değişkeni hariç tüm değişkenler için “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulan boş hipotezin reddedildiği, “yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklinde kurulan alternatif hipotezin ise kabul edildiği tespit edilmiştir. Yani ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI(Inward)), fırsat eşitliği (Equality) değişkenleri için % 1 anlamlılık düzeyinde, hukukun üstünlüğü (Justice) değişkeni için % 5 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığının varlığı söz konusudur. Yolsuzluk algısı (Openness) değişkeni için ise tüm anlamlılık düzeylerinde yatay kesit bağımlılığının varlığı söz konusu değildir.

Çizelge 3.6: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Model için Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları			
	Breusch-Pagan LM	Pesaran Scaled LM	Pesaran CD
Model 1	530.9454 (0,0000 ^{***})	9.4283 (0,0000 ^{***})	6.8558 (0,0000 ^{***})

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Çizelge 3.6 incelendiğinde çalışma kapsamında kurulan temel regresyon modelleri için gerçekleştirilen yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına göre; “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulan boş hipotezin % 1 anlamlılık düzeyinde reddedildiği, “yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklinde kurulan altertanif hipotezin ise çalışma kapsamında kurulan temel model için kabul edildiği tespit edilmiştir. Yani çalışma kapsamında kurulan model için yatay kesit bağımlılığının varlığı söz konusudur.

Yatay kesit bağımlılığı sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI(Inward)), fırsat eşitliği (Equality), hukukun üstünlüğü (Justice) değişkenleri ile çalışma kapsamında oluşturulan temel regresyon modelde yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığı testinin ardından homojenlik testi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında homojenlik durumunun analiz edilmesinde Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta homojenlik testinden yararlanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testlerinin sonuçları çalışmanın devamında kullanılacak olan testlerin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Homojenlik durumunu test etmek için gerçekleştirilen analiz sonucu aşağıda yer almaktadır.

Çizelge 3.7: Pesaran ve Yamagata (2008) Delta Homojenlik Testi Sonuçları

Delta Testi		İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Model 1	Δ	1.713	0.087 ^{***}
	Δ_{adj}	1.979	0.048 ^{**}

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığının analiz edilmesinin ardından homojenlik testi gerçekleştirilmiştir. Homojenlik testinin gerçekleştirilmesinde alanyazında sıklıkla kullanılan Pesaran ve Yamagata (2008) Delta Homojenlik testinden yararlanılmıştır. Delta testinin boş hipotezi “sabit ve eğim parametreleri homojendir” şeklinde kurulurken, alternatif hipotez “sabit ve eğim parametreleri heterojendir” şeklinde kurulmaktadır. Test sonuçları incelendiğinde temel model kapsamında boş hipotez

reddedilmiştir ve alternatif hipotez kabul edilerek çalışma kapsamında oluşturulan modelin heterojen bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Birim Kök Testi Sonuçları

Yatay kesit bağımlılığı olduğu durumlarda birinci nesil birimkök testleri yerine birimler arası korelasyonu dikkate alan ikinci nesil birimkök testleri geliştirilmiştir (Tatoğlu, 2013). Çalışma kapsamında yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edildiği için durağanlığın test edilmesinde ikinci nesil birimkök testlerinden Pesaran (2007) CADF testinden faydalanılmıştır. Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF testinin boş hipotezi “birim kök vardır” şeklinde kurulurken, alternatif hipotez ise “birim kök yoktur” şeklinde kurulmaktadır. Elde edilen istatistik değerleri kritik değerlerden mutlak değerce büyük ise boş hipotez reddedilmekte ve alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani serinin durağan olduğu, birim kök içermediği kabul edilmektedir. Ancak elde edilen istatistik değeri mutlak değerce kritik değerlerden küçük ise boş hipotez reddedilememektedir. Yani serinin durağan olmadığı, birim kök içerdiği kabul edilmektedir. Çalışma kapsamında değişkenlere ait CADF testi sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Çizelge 3.8: CADF Birimkök Testi Sonuçları

Ülke İçine Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar GFDI(Inward) Değişkenine Ait CADF Birimkök Testi Sonuçları					
Ülkeler	Optimal Gecikme	Düzy Sabiti	Kritik Değerler		
			% 1	% 5	% 10
Avustralya	3	-1.5058	-4.32	-3.42	-3.01
Belçika	0	-2.3444	-4.32	-3.42	-3.01
Kanada	3	-4.2602**	-4.32	-3.42	-3.01
Kosta Rika	1	-3.0957***	-4.32	-3.42	-3.01
Çek Cumhuriyeti	0	-5.6480*	-4.32	-3.42	-3.01
Danimarka	0	-6.5840*	-4.32	-3.42	-3.01
Estonya	0	-3.0556***	-4.32	-3.42	-3.01
Fransa	0	-2.7847	-4.32	-3.42	-3.01
Almanya	2	-3.4395***	-4.32	-3.42	-3.01
Yunanistan	0	-2.7698	-4.32	-3.42	-3.01
Macaristan	0	-1.6661	-4.32	-3.42	-3.01
İzlanda	0	-1.8408	-4.32	-3.42	-3.01
İrlanda	0	-2.5503	-4.32	-3.42	-3.01
İtalya	0	-3.8548**	-4.32	-3.42	-3.01
Kore Cumhuriyeti	3	-2.3266	-4.32	-3.42	-3.01
Letonya	0	-3.0364***	-4.32	-3.42	-3.01
Meksika	0	-5.1091*	-4.32	-3.42	-3.01
Hollanda	0	-2.9694	-4.32	-3.42	-3.01

Çizelge 3.8: (Devamı) CADF Birimkök Testi Sonuçları

Ülke İçine Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar GFDI(Inward) Değişkenine Ait CADF Birimkök Testi Sonuçları						
Ülkeler	Optimal Gecikme	Düzyer Sabiti	Kritik Değerler			
			% 1	% 5	% 10	
Polonya	0	-3.2858***	-4.32	-3.42	-3.01	
Portekiz	0	-3.8965**	-4.32	-3.42	-3.01	
Slovakya	0	-4.6189*	-4.32	-3.42	-3.01	
Slovenya	0	-5.0945*	-4.32	-3.42	-3.01	
İspanya	0	-5.2019*	-4.32	-3.42	-3.01	
İsveç	0	-2.7498	-4.32	-3.42	-3.01	
İsviçre	0	-2.9654	-4.32	-3.42	-3.01	
Panel CİPS		-3.4661*	-2.36	-2.18	-2.09	

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. CADF istatistiği kritik değerleri, sabitli model için -4.32 (%1), -3.42 (%5) ve -3.01 (%10) (Pesaran 2007, Tablo I(b), s:275); Panel CİPS istatistiği kritik değerleri, sabitli model için -2.36 (%1), -2.18 (%5) ve -2.09 (%10) (Pesaran 2007, Tablo II(b), s:280). Çizelge 3.8’de kritik değerler belirlenirken N=25 ve T=20 durumundaki değerler dikkate alınmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Çizelge 3.8’de ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI(Inward)) değişkenine ait CADF testi sonuçları yer almaktadır. Ülkeler özelinde seviye değerlerinde elde edilen sonuçlara göre bazı kesitlerin (Avusturalya, Belçika, Fransa, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, Kore Cumhuriyeti, Hollanda, İsveç, İsviçre hariç) durağan olduğu görülmektedir. Panelin genel olarak değerlendirildiği CIPS sonuçlarına göre ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI(Inward)) değişkeninin %1 anlamlılık düzeyinde seviye değerlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3.9: CADF Birimkök Testi Sonuçları

Fırsat Eşitliği (Equality) Değişkenine Ait CADF Birimkök Testi Sonuçları						
Ülkeler	Optimal Gecikme	Düzyer Sabiti	Kritik Değerler			
			% 1	% 5	% 10	
Avusturalya	0	-3.9545**	-4.32	-3.42	-3.01	
Belçika	0	-3.0871***	-4.32	-3.42	-3.01	
Kanada	2	-2.6466	-4.32	-3.42	-3.01	
Kosta Rika	0	-2.6448	-4.32	-3.42	-3.01	
Çek Cumhuriyeti	3	-3.5669**	-4.32	-3.42	-3.01	
Danimarka	0	-2.0461	-4.32	-3.42	-3.01	
Estonya	0	-2.3459	-4.32	-3.42	-3.01	
Fransa	0	-2.7149	-4.32	-3.42	-3.01	
Almanya	0	-1.8888	-4.32	-3.42	-3.01	
Yunanistan	0	-2.0093	-4.32	-3.42	-3.01	
Macaristan	2	-0.9605	-4.32	-3.42	-3.01	

Çizelge 3.9: (Devamı) CADF Birimkök Testi Sonuçları

Fırsat Eşitliği (Equality) Değişkenine Ait CADF Birimkök Testi Sonuçları						
Ülkeler	Optimal Gecikme	Düzy Sabiti	Kritik Değerler			
			% 1	% 5	% 10	
İzlanda	0	-2.9513	-4.32	-3.42	-3.01	
İrlanda	3	-1.4118	-4.32	-3.42	-3.01	
İtalya	1	-3.0393 ^{***}	-4.32	-3.42	-3.01	
Kore Cumhuriyeti	3	-1.9820	-4.32	-3.42	-3.01	
Letonya	3	0.2096	-4.32	-3.42	-3.01	
Meksika	2	-7.4919 [*]	-4.32	-3.42	-3.01	
Hollanda	2	-0.2111	-4.32	-3.42	-3.01	
Polonya	3	0.6736	-4.32	-3.42	-3.01	
Portekiz	0	-1.5989	-4.32	-3.42	-3.01	
Slovakya	1	-3.2655 ^{***}	-4.32	-3.42	-3.01	
Slovenya	0	-4.1905 ^{**}	-4.32	-3.42	-3.01	
İspanya	1	-3.3107 ^{***}	-4.32	-3.42	-3.01	
İsveç	2	-6.2249 [*]	-4.32	-3.42	-3.01	
İsviçre	1	-3.6286 ^{**}	-4.32	-3.42	-3.01	
Panel CİPS		-2.6515[*]	-2.36	-2.18	-2.09	

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %1 , %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. CADF istatistiği kritik değerleri, sabitli model için -4.32 (%1), -3.42 (%5) ve -3.01 (%10) (Pesaran 2007, Tablo I(b), s:275); Panel CİPS istatistiği kritik değerleri, sabitli model için -2.36 (% 1), -2.18 (% 5) ve -2.09 (% 10) (Pesaran 2007, Tablo II(b), s:280). Çizelge’de kritik değerler belirlenirken N=25 ve T=20 durumundaki değerler dikkate alınmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Çizelge 3.9’da fırsat eşitliği (Equality) değişkenine ait CADF testi sonuçları yer almaktadır. Ülkeler özelinde seviye değerlerinde elde edilen sonuçlara göre bazı kesitlerin (Kanada, Kosta Rika, Danimarka, Estonya, Fransa, almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, Kore Cumhuriyeti, Letonya, Hollanda, Polonya, Portekiz hariç) durağan olduğu görülmektedir. Panelin genel olarak değerlendirildiği CIPS sonuçlarına göre fırsat eşitliği (Equality) değişkeninin %1 anlamlılık düzeyinde seviye değerlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3.10: CADF Birimkök Testi Sonuçları

Hukukun Üstünlüğü (Justice) Değişkenine Ait CADF Birimkök Testi Sonuçları						
Ülkeler	Optimal Gecikme	Düzy Sabiti	Kritik Değerler			
			% 1	% 5	% 10	
Avusturalya	0	-2.5152	-4.32	-3.42	-3.01	
Belçika	3	-2.4812	-4.32	-3.42	-3.01	
Kanada	0	-2.2735	-4.32	-3.42	-3.01	
Kosta Rika	3	-7.1813 [*]	-4.32	-3.42	-3.01	
Çek Cumhuriyeti	2	-0.5240	-4.32	-3.42	-3.01	
Danimarka	1	-2.5916	-4.32	-3.42	-3.01	
Estonya	1	-3.8298 ^{**}	-4.32	-3.42	-3.01	
Fransa	0	-4.4747 [*]	-4.32	-3.42	-3.01	

Çizelge 3.10: (Devamı) CADF Birimkök Testi Sonuçları

Ülkeler	Optimal Gecikme	Düzy Sabit	Kritik Değerler		
			% 1	% 5	% 10
Almanya	0	-2.5520	-4.32	-3.42	-3.01
Yunanistan	2	0.7842	-4.32	-3.42	-3.01
Macaristan	0	-0.1272	-4.32	-3.42	-3.01
İzlanda	3	-2.9680	-4.32	-3.42	-3.01
İrlanda	1	-1.7714	-4.32	-3.42	-3.01
İtalya	1	-3.6872**	-4.32	-3.42	-3.01
Kore Cumhuriyeti	1	-0.0338	-4.32	-3.42	-3.01
Letonya	1	-0.8038	-4.32	-3.42	-3.01
Meksika	0	-2.1556	-4.32	-3.42	-3.01
Hollanda	0	-1.0859	-4.32	-3.42	-3.01
Polonya	1	-1.7043	-4.32	-3.42	-3.01
Portekiz	0	-2.3173	-4.32	-3.42	-3.01
Slovakya	0	-3.4452***	-4.32	-3.42	-3.01
Slovenya	3	-2.7112	-4.32	-3.42	-3.01
İspanya	0	-1.4587	-4.32	-3.42	-3.01
İsveç	3	-2.2595	-4.32	-3.42	-3.01
İsviçre	0	-1.1442	-4.32	-3.42	-3.01
Panel CİPS		-2.2125**	-2.36	-2.18	-2.09

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %1 , %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. CADF istatistiği kritik değerleri, sabitli model için -4.32 (%1), -3.42 (%5) ve -3.01 (%10) (Pesaran 2007, Tablo I(b), s:275); Panel CİPS istatistiği kritik değerleri, sabitli model için -2.36 (% 1), -2.18 (% 5) ve -2.09 (% 10) (Pesaran 2007, Tablo II(b), s:280). Çizelge’de kritik değerler belirlenirken N=25 ve T=20 durumundaki değerler dikkate alınmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Çizelge 3.10’da hukukun üstünlüğü (Justice) değişkenine ait CADF testi sonuçları yer almaktadır. Ülkeler özelinde seviye değerlerinde elde edilen sonuçlara göre bazı kesitlerin (Avusturalya, Belçika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, Kore Cumhuriyeti, Letonya, Meksika, Hollanda, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre hariç) durağan olduğu görülmektedir. Panelin genel olarak değerlendirildiği CIPS sonuçlarına göre hukukun üstünlüğü (Justice) değişkeninin %5 anlamlılık düzeyinde seviye değerlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3.11: CADF Birimkök Testi Sonuçları

Ülkeler	Optimal Gecikme	Seviyede Sabiti	Kritik Değerler		
			% 1	% 5	% 10
Avustralya	1	0.6054	-4.32	-3.42	-3.01
Belçika	0	-2.8695	-4.32	-3.42	-3.01
Kanada	3	1.5337	-4.32	-3.42	-3.01
Kosta Rika	3	-1.1262	-4.32	-3.42	-3.01
Çek Cumhuriyeti	0	-1.0111	-4.32	-3.42	-3.01
Danimarka	0	-1.1561	-4.32	-3.42	-3.01
Estonya	3	0.3460	-4.32	-3.42	-3.01
Fransa	3	-1.9110	-4.32	-3.42	-3.01
Almanya	1	-5.9738*	-4.32	-3.42	-3.01
Yunanistan	0	-1.2097	-4.32	-3.42	-3.01
Macaristan	0	-1.3919	-4.32	-3.42	-3.01
İzlanda	0	-0.8180	-4.32	-3.42	-3.01
İrlanda	3	-0.2523	-4.32	-3.42	-3.01
İtalya	2	-0.0424	-4.32	-3.42	-3.01
Kore Cumhuriyeti	3	-0.3381	-4.32	-3.42	-3.01
Letonya	3	-0.2781	-4.32	-3.42	-3.01
Meksika	3	-0.1203	-4.32	-3.42	-3.01
Hollanda	0	-0.9205	-4.32	-3.42	-3.01
Polonya	3	-8.7452*	-4.32	-3.42	-3.01
Portekiz	3	-1.1606	-4.32	-3.42	-3.01
Slovakya	3	-0.7351	-4.32	-3.42	-3.01
Slovenya	0	-0.4342	-4.32	-3.42	-3.01
İspanya	3	-1.6162	-4.32	-3.42	-3.01
İsveç	1	-0.4466	-4.32	-3.42	-3.01
İsviçre	2	-1.0225	-4.32	-3.42	-3.01
Panel CİPS		-1.2438	-2.36	-2.18	-2.09

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %1 , %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. CADF istatistiği kritik değerleri, sabitli model için -4.32 (%1), -3.42 (%5) ve -3.01 (%10) (Pesaran 2007, Tablo I(b), s:275); Panel CİPS istatistiği kritik değerleri, sabitli model için -2.36 (% 1), -2.18 (% 5) ve -2.09 (% 10) (Pesaran 2007, Çizelge II(b), s:280). Çizelgede kritik değerler belirlenirken N=25 ve T=20 durumundaki değerler dikkate alınmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Çizelge 3.11’de yolsuzluk algısı (Openness) değişkenine ait CADF testi sonuçları yer almaktadır. Ülkeler özelinde seviye değerlerinde elde edilen sonuçlara göre bazı kesitlerin (Almanya ve Polonya hariç) seviyede durağan olmadığı görülmektedir. Panelin genel olarak değerlendirildiği CIPS sonuçlarına göre yolsuzluk algısı (Openness) değişkeninin seviyede durağan olmadığı, yani birim kök içerdiği tespit edilmiştir.

Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışma kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Dumitrescu ve Hurlin (2012) ve Emirmahmutoglu ve Köse (2011) panel nedensellik testleri ile incelenmiştir. Her iki testte yatay kesit bağımlılığının varlığında ve modelin heterojen yapıya sahip olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Çalışmada yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testinin daha etkin sonuçlar vermesi için Bootstrap yöntemi kullanılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Bootstrap Panel Nedensellik Testi sonuçları Çizelge 3.12’de yer almaktadır.

Çizelge 3.12: Model 1 İçin Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Sonuçları

Boş Hipotezler		İstatistik Değeri	Bootstrap Kritik Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
Justice, GFDI(Inward) Değişkenin Granger Nedeni Değildir.	Z-Bar	5.6214	5.2959	0.0350**
	Z-Bar Tilde	3.3176	3.0885	0.0350**
GFDI(Inward), Justice Değişkenin Granger Nedeni Değildir.	Z-Bar	0.8706	4.6193	0.6970
	Z-Bar Tilde	-0.0271	2.6121	0.9710
Openness, GFDI(Inward) Değişkenin Granger Nedeni Değildir.	Z-Bar	8.7645	5.2167	0.0020*
	Z-Bar Tilde	5.5305	3.0327	0.0020*
GFDI(Inward), Openness Değişkenin Granger Nedeni Değildir.	Z-Bar	0.7952	4.3025	0.6770
	Z-Bar Tilde	-0.0802	2.3891	0.9440
Equality, GFDI(Inward) Değişkenin Granger Nedeni Değildir.	Z-Bar	6.4741	6.0720	0.0380**
	Z-Bar Tilde	3.9180	3.6349	0.0380**
GFDI(Inward), Equality Değişkenin Granger Nedeni Değildir.	Z-Bar	2.2418	3.8695	0.2100
	Z-Bar Tilde	0.9383	2.1383	0.3440

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. Bootstrap değeri 1000 olarak alınmıştır.

Model 1 için gerçekleştirilen Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik sonuçlarına göre hukukun üstünlüğünden (Justice) ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI(Inward)) doğru % 5 anlamlılık düzeyinde, fırsat eşitliğinden (Equality) ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI(Inward)) doğru % 5 anlamlılık düzeyinde ve yolsuzluk algısından (Openness) ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI(Inward)) doğru % 1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bunun aksine ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI(Inward)) hukukun üstünlüğüne (Justice) doğru, ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI(Inward)) fırsat eşitliğine (Equality) doğru ve ülke içine yapılan doğrudan

yabancı yatırımlardan (GFDI(Inward)) yolsuzluk algısına (Openness) doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Ülke özelinde nedensellik analizleri için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu test farklı düzeyde durağan olan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin test edilmesine olanak tanımaktadır. Çalışma kapsamında kullanılan değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olması nedeniyle bu testten yararlanılmıştır. İlgili sonuçlara aşağıda yer verilmektedir.

Çizelge 3.13: Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları

Ülkeler	Boş Hipotez Openness, GFDI Değişkeninin Granger Nedeni Değildir.			Boş Hipotez GFDI, Openness Değişkeninin Granger Nedeni Değildir.		
	Optimal Gecikme	Wald İstatistiği	Olasılık Değeri	Optimal Gecikme	Wald İstatistiği	Olasılık Değeri
Avusturalya	1	0.023	0.880	1	0.459	0.498
Belçika	1	12.559	0.000*	1	2.934	0.087***
Kanada	2	0.436	0.804	2	1.264	0.532
Kosta Rika	3	24.371	0.000*	3	9.561	0.023**
Çek Cumhuriyeti	1	0.915	0.339	1	0.150	0.698
Danimarka	1	0.000	0.990	1	4.061	0.04**
Estonya	2	3.584	0.167	2	19.092	0.000*
Fransa	1	1.197	0.274	1	0.110	0.740
Almanya	2	20.100	0.000*	2	0.163	0.922
Yunanistan	1	4.052	0.044**	1	0.615	0.433
Macaristan	1	0.631	0.427	1	0.157	0.692
İzlanda	1	5.778	0.016**	1	2.161	0.142
İrlanda	1	0.035	0.852	1	0.015	0.901
İtalya	1	0.011	0.916	1	0.001	0.979
Kore Cumhuriyeti	2	30.849	0.000*	2	1.147	0.563
Letonya	1	3.069	0.080***	1	2.646	0.104
Meksika	1	0.082	0.775	1	0.271	0.603
Hollanda	1	0.801	0.371	1	0.077	0.782
Polonya	2	9.382	0.009*	2	0.439	0.803
Portekiz	1	0.621	0.431	1	0.356	0.551
Slovakya	1	1.020	0.313	1	0.252	0.615
Slovenya	1	2.154	0.142	1	1.168	0.280
İspanya	1	0.495	0.482	1	0.045	0.832
İsveç	1	0.301	0.583	1	0.257	0.612
İsviçre	1	0.974	0.324	1	0.001	0.976

“*”, “**”, “***” ve “****” sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Çizelge 3.13’te ülkeler özelinde yolsuzluk algısı (Openness) değişkeni ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI) değişkeni arasındaki nedensellik ilişkisi

sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar değerlendirildiğinde Almanya, Yunanistan, İzlanda, Çek Cumhuriyeti, Letonya ve Polonya için yolsuzluk algısından (Openness) doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI) doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Belçika ve Kosta Rika için yolsuzluk algısı (Openness) ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI) arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca Danimarka ve Estonya için doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI) yolsuzluk algısına (Openness) doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.

Çizelge 3.14: Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları

Ülkeler	Boş Hipotez Equality, GFDI Değişkeninin Granger Nedeni Değildir.			Boş Hipotez GFDI, Equality Değişkeninin Granger Nedeni Değildir.		
	Optimal Gecikme	Wald İstatistiği	Olasılık Değeri	Optimal Gecikme	Wald İstatistiği	Olasılık Değeri
Avusturalya	1	0.013	0.910	1	0.053	0.818
Belçika	1	3.294	0.070***	1	0.008	0.928
Kanada	2	5.295	0.071***	2	1.140	0.566
Kosta Rika	3	20.719	0.000*	3	5.601	0.133
Çek Cumhuriyeti	2	7.183	0.028**	2	7.069	0.029**
Danimarka	1	0.038	0.846	1	0.153	0.696
Estonya	1	2.066	0.151	1	0.468	0.494
Fransa	1	1.000	0.317	1	0.215	0.643
Almanya	1	2.781	0.095***	1	0.220	0.639
Yunanistan	1	5.527	0.019**	1	2.509	0.113
Macaristan	3	4.849	0.183	3	9.865	0.020**
İzlanda	1	4.341	0.037**	1	0.259	0.611
İrlanda	3	13.609	0.003*	3	2.198	0.532
İtalya	1	1.655	0.198	1	5.910	0.015**
Kore Cumhuriyeti	2	25.761	0.000*	2	0.254	0.881
Letonya	1	2.493	0.114	1	2.688	0.101
Meksika	1	1.242	0.265	1	2.092	0.148
Hollanda	1	3.803	0.051***	1	0.099	0.753
Polonya	1	2.125	0.145	1	0.864	0.353
Portekiz	1	0.235	0.628	1	4.688	0.030**
Slovakya	3	11.498	0.009*	3	0.221	0.974
Slovenya	1	1.058	0.304	1	2.747	0.097***
İspanya	1	0.051	0.821	1	1.049	0.306
İsveç	1	0.348	0.555	1	1.361	0.243
İsviçre	1	1.754	0.185	1	9.097	0.003*

“*”, “**” ve “***” sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Çizelge 3.14’te fırsat eşitliği (Equality) ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI) değişkeni arasındaki nedensellik ilişkisi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar değerlendirildiğinde Belçika, Kanada, Kosta Rika, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, Kore Cumhuriyeti, Hollanda ve Slovakya için fırsat eşitliğinden (Equality)

doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI) doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Çek Cumhuriyeti için fırsat eşitliği (Equality) ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI) arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Macaristan, İtalya, Portekiz, Slovenya ve İsviçre için doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI) fırsat eşitliğine (Equality) doğru nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.

Çizelge 3.15: Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları

Ülkeler	Boş Hipotez Justice, GDP_FDI Değişkeninin Granger Nedeni Değildir.			Boş Hipotez GDP_FDI, Justice Değişkeninin Granger Nedeni Değildir.		
	Optimal Gecikme	Wald İstatistiği	Olasılık Değeri	Optimal Gecikme	Wald İstatistiği	Olasılık Değeri
Avusturalya	1	0.503	0.478	1	0.415	0.519
Belçika	1	1.666	0.197	1	0.225	0.635
Kanada	2	6.669	0.036**	2	2.658	0.265
Kosta Rika	2	9.154	0.010**	2	2.165	0.339
Çek Cumhuriyeti	1	8.442	0.004*	1	0.404	0.525
Danimarka	1	0.955	0.329	1	0.050	0.822
Estonya	1	4.701	0.030**	1	2.337	0.126
Fransa	1	0.015	0.902	1	0.931	0.335
Almanya	3	7.566	0.056***	3	3.224	0.358
Yunanistan	1	5.199	0.023**	1	0.000	0.982
Macaristan	1	0.099	0.752	1	0.942	0.332
İzlanda	1	7.673	0.006*	1	2.144	0.143
İrlanda	1	3.708	0.054***	1	17.629	0.000*
İtalya	2	14.267	0.001*	2	0.445	0.801
Kore Cumhuriyeti	3	2.344	0.504	3	2.323	0.508
Letonya	3	17.526	0.001*	3	2.927	0.403
Meksika	1	0.585	0.444	1	0.356	0.550
Hollanda	1	0.51	0.475	1	0.142	0.707
Polonya	1	1.264	0.261	1	0.135	0.713
Portekiz	1	0.423	0.515	1	0.789	0.374
Slovakya	1	0.000	0.989	1	2.857	0.091***
Slovenya	1	1.020	0.313	1	0.309	0.578
İspanya	1	0.119	0.730	1	1.804	0.179
İsveç	1	0.171	0.679	1	0.031	0.859
İsviçre	1	0.079	0.779	1	0.241	0.624

“,”, “**” ve “***” sırasıyla %1 , %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Çizelge 3.15’te hukukun üstünlüğü (Justice) ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI) değişkeni arasındaki nedensellik ilişkisi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar değerlendirildiğinde Kanada, Kosta Rika, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İtalya ve Letonya için hukukun üstünlüğünden (Justice) doğrudan yabancı yatırımlara (GFDI) doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. İrlanda için hukukun üstünlüğü (Justice) ile doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI)

arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Slovakya için doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI) hukukun üstünlüğüne (Justice) doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.



4. SONUÇ VE ÖNERİLER

İşlem maliyetleri, bir işlemi tamamlamak için kullanılan maliyetlerin genel terimidir. Bu maliyetler, mal veya hizmetlerin üretimi, satın alınması, satışı veya değişimi sırasında ortaya çıkan tüm maliyetleri ifade etmektedir. İşlem maliyetleri genellikle açık maliyetler (örn. fiyat, üretim maliyetleri, teslimat maliyetleri) ve gizli maliyetler (örn. kayıp zaman, veri maliyetleri) olarak sınıflandırılabilir. Firmaların karar alma süreçlerinde bu maliyetler dikkate alınmakta ve yönetilmeye çalışılmaktadır. İşlem maliyetlerinin azaltılması veya kontrol edilmesi verimliliği artırabilir, karlılığı artırabilir ve rekabet avantajı sağlayabilir. Bu nedenle şirketler işlem maliyetlerini optimize etmek ve gereksiz maliyetleri en aza indirmek için farklı stratejiler geliştirmektedir. İşlem maliyetleri ekonomi, finans gibi alanlarda önemli olmakla beraber çeşitli türlerde ortaya çıkabilmektedir.

Çalışmamızda işlem maliyetlerinin ülke içine ve dışına yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımı etkileyip etkileyemediği araştırılmıştır. 25 OECD ülkeleri üzerine bir panel veri analizi yapılmıştır. İşlem maliyetlerindeki her kuram için ülkeler tek tek analiz edilmiştir. İşlem maliyetleri bileşenleri olarak açıklık, eşitlik ve adalet kuramları ele alınarak incelenmiştir. Açıklık kuramı olarak Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün her yıl ülkeler için yayınladığı yolsuzluk algısı endeksi kullanılmıştır. Eşitlik için ülkelerdeki kadınların eğitim oranları alınmıştır. Adalet için hukukun üstünlük endeksi verileri alınmıştır. Eşitlik, adalet ve açıklık bağımsız değişken olarak, bağımlı değişken için ise doğrudan yabancı sermaye yatırımı verileri kullanılmıştır.

Sonuç olarak, Kanada, Kosta Rika, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İtalya ve Letonya'da hukukun üstünlüğünden (Adalet) doğrudan yabancı yatırıma (GFDI) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. İrlanda örneğinde hukukun üstünlüğü (adalet) ile doğrudan yabancı yatırım (GFDI) arasında çift yönlü nedensellik gözlemlenmiştir. Slovakya için doğrudan yabancı yatırımdan (GFDI) hukukun üstünlüğüne (hukuk) doğru tek yönlü nedensellik kurulmuştur. Belçika, Kanada, Kosta Rika, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda,

Kore Cumhuriyeti, Hollanda ve Slovakya için özsermayeden (özsermayeden) doğrudan yabancı yatırıma (GFDI) doğru tek yönlü nedensellik kurulmuştur. Çek Cumhuriyeti örneğinde fırsat eşitliği (eşitlik) ile doğrudan yabancı yatırım (GFDI) arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi kurulmuştur. Doğrudan yabancı yatırım (GFDI) ile fırsat eşitliği arasında nedensellik ilişkisinin varlığı Macaristan, İtalya, Portekiz, Slovenya ve İsviçre'de tespit edilmiştir.

Sonuçlar değerlendirilirken Almanya, Yunanistan, İzlanda, Çek Cumhuriyeti, Letonya ve Polonya için yolsuzluk algısından (açıklık) doğrudan yabancı yatırıma (GFDI) doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Belçika ve Kosta Rika'da yolsuzluk algıları (açıklık) ile doğrudan yabancı yatırım (GFDI) arasında çift yönlü bir nedensel ilişki bulunmuştur. Ayrıca Danimarka ve Estonya örneğinde doğrudan yabancı yatırımdan (GFDI) yolsuzluk algısına (açıklık) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Panel nedensellik sonuçlarına göre, hukukun üstünlüğü (Adalet) kapsamında yerli doğrudan yabancı yatırımın (GFDI(Inward)) önem düzeyi %5, özsermaye yerli doğrudan yabancı yatırımın önem düzeyi ise %5 (GFDI(Inward)) olarak bulunmuştur. Yolsuzluğun tespitinden (açıklık) yurt içi doğrudan yabancı yatırıma (GFDI (içe doğru)) doğru tek yönlü nedensellik yüzde 1 anlamlılık seviyesinde tespit edilmiştir. Tam tersine, ülkeye doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI(Inward)) hukukun üstünlüğü ilkelerine (Adalet), ülkeye doğrudan yabancı yatırımlardan (GFDI(Inward)) fırsat eşitliğine (eşitlik) ve Ülkedeki doğrudan yabancı yatırımlar (GFDI(Inward)) Yolsuzluk algı endeksi ile herhangi bir nedensellik bağı bulunmamıştır.

İşlem maliyetlerine ilişkin birçok çalışma gerçekleştirilmiş olup literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, açıklık, eşitlik ve adalet olarak üç bağımsız değişkeni kapsayacak şekilde bir araştırmaya rastlanmamıştır. İşlem maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırıma etkisi değişik alanlarda analiz edilmesine rağmen açıklık, eşitlik ve adalet ilkeleri bağımsız değişken olarak analize ilave edilip, etkilerinin araştırılmasında literatürde bir eksiklik tespit edilmiştir. Literatürde yapılan incelemede açıklık (yolsuzluk algı endeksi) kuramının doğrudan yabancı sermaye yatırımı üzerindeki etkisi OECD ülkeleri için araştırma yapılmadığı, yapılan incelemelerin OECD'de yer almayan diğer ülkeler üzerinde olduğu görülmüştür. Aynı şekilde adalet (hukukun üstünlük derecesi) ve eşitlik (kadınların eğitim oranları) değişkenleri için de OECD ülkeleri için ayrı bir analiz yapılmamıştır.

Çalışmamızda bağımsız değişken olarak incelemiş olduğumuz açıklık, eşitlik ve adalet ilkelerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımına etkisini, OECD ülkelerinden farklı olarak gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için analiz yapılabilir. Dünya ülkeleri için işlem maliyetlerinin tüm ilkelerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımını nasıl etkilediği hususunda geniş ölçekli araştırmalar yapıp panel veri analizi ile araştırılabileceği önerilmektedir.

Çalışma tüm OECD ülkeleri için yapılmadığı için, analiz yapılmayan diğer ülkeler için oanel data analizi yapılması önerilmektedir. Ayrıca Türkiye için işlem maliyetlerinin açıklık, eşitlik ve adalet ile ilgili verileri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımı arasındaki ilişki ayrı bir şekilde analiz edilebilir. Türkiye için doğrudan yabancı sermaye yatırımını etkileyen faktörler incelenerek, işlem maliyetleri yaklaşımı panel data analizi yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akçay S.**, (2009). Gümrüklerde Yolsuzluk; Dışsal Nedenleri, sonuçları ve Önlemleri, İş Ahlakı Dergisi, Turkish Journal of Business Ethics,, Cilt Volume 2, Sayı Issue 4, s. pp. 7-20.
- Alavinasab, S.M.** (2013). "Determinants of Foreign Direct Investment in Iran", International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 3(2), pp.258-269.
- Alexander J.**, (2014). Foreign Direct Investment, the Role of Law, and the New Institutionalism: Explaining FDI in the Developing World. Ph.D.Department of Political Science University of California.
- Alp S.**, (2023). Sağlık sektöründe İşlem Maliyeti Teorisi: Bir Sistemik Derleme Çalışması. Journal of Management and Economics, 30(2), 343-363.
- Altıntaş, F. F.** (2021). G7 Ülkelerinin Hukukun Üstünlüğü Performanslarının Analizi: Uta Yöntemi ile Bir Uygulama. Sosyal, Beşerî Ve İdari Bilimler Dergisi, 4(12), 1181–1192. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.900>
- Amundsen, I.** (1999). "Political Corruption: An Introduction to the Issues", <http://www.cmi.no/publications/file/1040-political-corruption.pdf>.
- Anbar A., Suleymanlı J.**, (2016). Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 57, 101-114.
- Arık Ş., Akay B., Zambak M.**, 2013. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol:14, Say/No:2, 97-110.
- Artan S., Hayaloğlu P.**, (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumsal Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği. Ege Akademik Bakış, 15(4), 551-564.
- Asiedu, E.** (2002). "On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?", World Development, 30(1), pp.107-119.
- Ataman G., Mumcu A.Y.** (2022). Örgüt Kuramlarında Güncel Yaklaşımlar, Yayın No: 4372, ISBN: 978-625-417-694-4, Nobel Yayınevi.
- Atay Polat, M.** (2021). Cinsiyete Göre Eğitim Düzeyi ve Yenilenebilir Enerjinin Çevre Kalitesi Üzerindeki Rolü: Yüksek Gelirli Ülkeler İçin Panel Var Analizi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (69), 64-86. <https://doi.org/10.51290/Dpusbe.846058>.
- Awan A.G., Ahmad W. Shahid P. Hassan J.** (2014). Factors Affecting Foreign Direct Investment in Pakistan, International Journal of Business and Management Review, Vol.2 No.4 pp.21-35.

- Ay A., Kızılkaya O., Akar T.,** (2016). Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzluk ve Demokrasi'nin DYY Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 73-88.
- Aydemir C., Arslan İ., Uncu F.,** 2012. Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, 69-104.
- Ayvaz Kızılgöl Ö.,** (2012), Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 88-101.
- Barasa L.** (2018). Corruption, Transaction Costs and Innovation, *African Journal of Science , Technology and Innovation in Africa*, Vol. 10 No. 7..
- Barış S., Bekteş S.,** (2021), Yönetişim Göstergelerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Ülkelerinden Deliller. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(1), 1-24.
- Başçı Nur H., Dilber İ.,** (2017), Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 15-45.
- Bayrakçı G.,** (2022). Türkiye'deki Bankaların Karlılığını Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Ve Lasso Regresyon Yöntem ile Analizi, *Yüksek Lisans Tezi*, 2022.
- Berköz L., Türk Şence Ş.,** (1999). Yabancı Yatırımların Yerleşimini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *İtü dergisi/a, mimarlık, planlama, tasarım*, 6(2), 59-72.
- Berksoy, T., Yıldırım, N. E.** (2017). Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri. *Journal Of Awareness*, 2(1), 1-18.
- Bhagat S., Witrry M.,** (2020). Economic Growth, Income Inequality, and the Rule of Law. *Harvard Business Law Review*, 2020, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3736171> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3736171>.
- Billger, S.M. and R.K. Goel** (2009). Do Existing Corruption Levels Matter in Controlling Corruption? Cross-country Quantile Regression Estimates, *Journal of Development Economics*. 90: 299-305.
- Boğa S.** (2019). Determinants of Foreign Direct Investment: A Panel Data Analysis for Sub-Saharan African Countries. *Emerging Markets Journal*, 9(1), 80-87.
- Bozağaç F., Aktaş M.,** (2018). Örgüt Kuramları ve Değişim. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 37-68.
- Braunstein E.** (2006). Foreign Direct Investment, Development and Gender Equity: A Review of Research and Policy. *United Nations Research Institute for Social Development*, 12: 1-40.
- Braunstein E., Brenner M.,** (2007), Foreign Direct Investment and Gendered Wages in Urban China. *Feminist Economics*, 13(3-4), 213-237.
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R.** (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.

- Buba S., Ishak S.,** (2017). Income Inequality and Rule of Law in Bulgaria. Global Conference on Business and Economics Research (GCBER) 2017 14-15 August 2017, Universiti Putra Malaysia, Malaysia.
- Busse M., Nunnenkamp P.,** (t.y). Gender Disparity in Education and the International Competition for Foreign Direct Investment. *Feminist Economics*, 15(3), 61-90.
- Candemir A.,** (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Faktörler. Ege University Faculty of Economics and Administrative Sciences, vol. 9(2), pages 659-675.
- Chen G., Zhang G., Xie M.** (2015). Impact of Transaction Attributes on transaction Costs in Project Alliances: Disaggregated Analysis, *J. Manage. Eng.*, 31(4): 04014054.
- Cicatiello L., Simone E., Ercolano S., Gaeta G.,** (2021) Assessing the Impact of Fiscal Transparency on FDI Inflows, *Socio-Economic Planning Sciences* 73, 100892, Journal homepage: www.elsevier.com/locate/seps.
- Cravo, T. A.,** (2018). Post-conflict peacebuilding and the rule of law. In *Handbook on the Rule of Law* (pp. 471-489). Edward Elgar Publishing.
- Cutler A., C.,** (2018). The rule of law, new constitutionalism, and transnational legality. *Asian Studies Review*, 42(2), 307-321.
- Çetin İ.,** (2021). Yolsuzluk Sosyal Harcamaları Azaltıyor mu? Gelişmekte Olan Ülkeler için Bir Analiz, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt 7, Sayı 2, Sayfa 590-601.
- Çetin T.** (2012). Yeni Kurumsal İktisat, *Sosyoloji Konferansları No:45* pp:43-73.
- Çiftçi H.,** (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım İkliminin Oluşturulmasını Belirleyen Faktörler. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 173-192.
- Çoban Kaynak R.,** (2017). Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 252-260.
- Çütçü İ., Kan E.,** (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi* 7(3), 1-21.
- Danner T.,** (2008). The Effect of Foreign Direct Investment and Rule of LAW on Economic Growth. Boston College Electronic Thesis or Dissertation.
- Demirhan E., Masca M.,** (2008). Determinants of Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries: A Cross-Sectional Analysis. *Prague Economic Papers*, 4, 356-369.
- Demirhan K., Sadioğlu U.,** (2016). İşlem Maliyeti Kuramı Çerçevesinde Devletin Gerekliği Tartışması ve Güncel Kamu Yönetimi Yaklaşımları Üzerinde Bir İnceleme. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 108-116.
- Demirhan K., Sadioğlu V.,** (2016). İşlem Maliyeti Kuramı Çerçevesinde Devletin Gerekliği Tartışması ve Güncel Kamu Yönetimi Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Aralık 2016, Cilt 2, Sayı 4105-116.

- Demirtaş G., & Yayla, N.** (2017). Küresel Entegrasyonun Kadın İstihdamı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 12(48), 339-349.
- Deng M., Zhang A.** (2020). "Effect of Transaction Rules on Enterprise Transaction Costs Based on Williamson Transaction Cost Theory in Nanhai, China".
- Dima B., Barna F., Nachescu M.C.,** (2018). Does rule of law support the capital market. Economic Research, 31(1), 461-479, DOI: 10.1080/1331677X.2018.1432371
- Dollar D., Gatti R.,** (1999), Gender Inequality, Income, and Growth: Are Good Times Good for Women?. Policy Research Report On Gender And Development Working Paper Series, No. 1.
- Dumitrescu, E. I., and Hurlin, C.** (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. Economic Modelling, 29(4), 1450-1460.
- Dutz, M., Us, M., & Yılmaz, K.** (2005). Turkey's foreign direct investment challenges: Competition, the rule of law, and EU accession. Turkey: Economic reform and accession to the European Union, 261-293.
- Dücan E., Atay Polat M.,** (2017), OECD ülkeleri için Panel Veri Analizi. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(1), 155-170.
- Dyer J.H., Chu W.,** (2003). The Role of Trustworthiness in Reducing Transaction Costs and Improving Performance: Empirical Evidence from the United States, Japan, and Korea. Informs Pubs Online. <https://doi.org/10.1287/orsc.14.1.57.12806>
<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>
- Edwards A.K., Lawrence E., Harris, Piwowar M.S.,** Corporate Bond Market Transaction Costs and Transparency. The Journal of Finance, 62(3), 1421-1451.
- Efeoğlu R., Emsen, Ö. S.** (2021). Demokratikleşmede yolsuzluk ve kalkınmışlığın etkileri. Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 13-36.
- Erdem, Ü. B.** (2020). Bağımsız Denetim Muafiyet Eşiklerinin Yolsuzluk Endeksi Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Ülkelerinde Bir Analiz. Mali Çözüm Dergisi, 30, 143-162.
- Erdoğan, D.** (2019). Sözleşme Süresinin Belirlenmesi: İşlem Maliyeti Teorisi Bakışıyla Yer Hizmeti Sözleşmeleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18(2), 623-637. <https://doi.org/10.21547/jss.439257>.
- Eren M., Künü S.,** (2018). Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: E7 Ülkeleri için Bir Uygulama. Iğdır International Conference on Multidisciplinary Studies, 6-7 Kasım 2018, Iğdır, 1470-1476.
- Ferreira F.G.H., J. Gignoux** (2010). Eğitimde Fırsat Eşitsizliği: Türkiye Örneği Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu Sayı: 4.

- Fokuoh Ampratwum, E.** (2008), "The fight against corruption and its implications for development in developing and transition economies", *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 11 No. 1, pp. 76-87. <https://doi.org/10.1108/13685200810844514>.
- Frechette G.R.** (2001). An Empirical Investigation of the Determinants of Corruption: Rent, Competition, and Income Revisited. Canadian Economic Association Meeting.
- Gerni M., Emsen Ö. S., Özdemir D., Buzdağlı Ö.,** (2012). Yolsuzluğun Belirleyicileri ve Büyüme İlişkileri, International Conference on Eurasian Economies, 131- 139.
- Geyskens I., Benedict J., Steenkamp E.M., Kumar N.,** (2006). Make, Buy, or Ally: A Transaction Cost Theory Meta-Analysis. *Academy of Management Journal*, 49(3), <https://doi.org/10.5465/amj.2006.21794670>.
- Ghosh S.,** (2019), Foreign Direct Investment, Female Education, Capital Formation, and Economic Growth in Japan and South Korea. *International Economic Journal*, 33(3), 509-536.
- Gomez T.G., Navarro A.G., Rodriguez D.O.,** 2021 Promoting Online Transparency to Help Achieve the Sustainable Development Goals: An Empirical study of Local Governments in Latin America, *Sustainability* 13,1837. <https://doi.org/10.3390/su13041837>.
- Gönülaçar Ş.,** (2012). Etkili Bir Yolsuzlukla Mücadele İçin Kamu Denetiminde Yeni Bir kurumsal Yapı Önerisi. *Mali Hukuk Dergisi*, 27(159), 40-50.
- Grabova P.,** (2014). Corruption impact on Economic Growth: An empirical analysis *Journal of Economic Development, Management, IT, Finance and Marketing*, 6(2), 57-77.
- Gupta P., Singh A.,** (2016). Determinants of Foreign Direct Investment Inflow in BRICS Nations: A Panel Data Analysis. *Emerging Economy Studies*, 2(2), 181-198.
- Gül H., Maksüdünov A., Yürekli E., Avcı M.,** (2021). Yolsuzluk Algı Endeksine Göre Türkiye Cumhuriyetlerin Durumu: Gelişmeler, Sorunlar ve Öneriler. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 37-50.
- Gültekin, S.** (2015). Etik Yönetim Yolsuzluk ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (14).
- Günsoy G., Özsoy C.,** (2012), Türkiye’de kadın işgücü, eğitim ve büyüme ilişkisinin Var Analizi. *Finans Politik ve Ekonomik yorumlar Dergisi*, 49(568), 23-42. <http://www.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRNME5qZzJOZz09>
- Gürçaylılar T.,** Yeni Kurumsal İktisat Geleneğinde İşlem Maliyeti Teorisinin Rolü ve Son Gelişmeler, *Business and Economics Research Journal*, Volume 4, Number 2, 10-134.
- Güriş S.,** (2018). Uygulamalı Panel Veri ekonometrisi. D&R Yayınları, sf 88.

- Güvel, E., Ata, A.** (2009). Yolsuzluk Olgusunun Ortaya Çıkmasında Asimetrik Bilginin Rolü: Teorik Bir Bakış Açısı. *Sosyoekonomi*, 9(9), 167-189. <https://doi.org/10.17233/Se.49651>
- Haggard S., Tiede L.**, (2011). The Rule of Law and Economic Growth: Where are We;. *World Development*, 39(5), 673-685. doi: 10.1016/j.worlddev.2010.10.007.
- Hauli Z.A.**, (2010). Demand Side Factors Affecting the Inflow of Foreign Direct Investment to African Countries: Does Capital Market Matter?, *International Journal of Business and Management*, Vol.5, No.5, pp 104-116.
- Hope O.K., Jiang S., Vyas D.**, 2021 Government Transparency and Firm-level Operational Efficiency, *J Bus Fin Acc.*; 1-26.,
- Hussain F., Kimuli K.**, (2012). Determinants of Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries. *SBP Research Bulletin*, 8(1),13-31.
- Ilman T. Tekeli R.**, (2016) Dünyada ve Türkiye’de Yolsuzluk Algısı, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 62-84.
- Ilman T., R. Tekeli**, (2016), Dünya’da ve Türkiye’de Yolsuzluk Algısı. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), Sf. 62-84.
- İnan M.** (2018). Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Kamu Politikaları: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 20(2), 337-359.
- İnce M.**, (2011). Kadın Eğitiminin Ekonomik Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Iss,26, 227-238.
- Jagwe J.N.**, (2011). The impact of transaction costs on the participation of smallholder farmers and intermediaries in the banana markets of Burundi, Democratic Republic of Congo and Rwanda. Thesis (PhD)--University of Pretoria, 2011.
- Jamaani F., Ahmed A.**, (2021). Modifier Effects of Country-Level Transparency on Global Underpricing Deference: New Hierarchical Evidence, *International Review of Financial Analysis* 74) 101667, Journal homepage: www.elsevier.com/locate/irfa.
- Kalemci R.A.** (2013). İşlem Maliyet Kuramının Davranışsal Varsayımlarında Güvenin Yeri Tartışması, *İş Ahlakı Dergisi*, 6(2), 55-83.
- Kar M, Tatlısöz F.** (2008) Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik analizi, *KMU İİBF Dergisi* Yıl: 10 Sayı:14 Aralık.
- Kara F.**, (2021), Hukukun Üstünlüğünün Kalkınma Göstergelerine Etkisi: Panel Veri Analizi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 142.
- Karahan, M.** (2019). Yolsuzlukla Mücadelede Denetimin Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2918-2933. <https://doi.org/10.33206/mjss.555059>.

- Karpuz E., Sayılır Ö.**, (2021), Kurumsal Yönetişim Kalitesinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Bir Araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (60), DOI: 10.18070/erciyesiibd.930284, 281-308.
- Kasa H., Alptekin V.**, (2015). Türkiye’de Kadın İşgücünün Büyümeye Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi 18(1), 1-24.
- Khachoo, Q., ve Khan, M. I.**, (2012), “Determinants of FDI Inflows to Developing Countries: A Panel Data Analysis”, Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No. 37278.
- Kılıçarslan A., Sucu M.Ç.**, (2021). Ticaret Borsası ve Ürün İhtisas Borsasında İşlem Maliyetleri: Karşılaştırmalı Bir Uygulama, Sakarya İktisat Dergisi, 10(3), 257-274.
- Kim Y.K.** (2017). States Sued: Democracy, the Rule of Law, and Investor-State Dispute Settlement (ISDS). *International Interactions*, 43(2), 300-325.
- Korinek J.**, (2005), Trade And Gender: Issues And Interactions. OECD Trade Policy Working Paper No. 24.
- Kumari R., Sharma A.K.** (2017). Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries: A Panel Data Study. *International Journal of Emerging Markets*, 12(4), 658-682. <https://doi.org/10.1108/IJoEM-10-2014-0169>.
- Kurtaran A.**, (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 367-382.
- Küçükali** (2014), Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapının Kadınların Çalışma Hayatı Üzerinde Etkileri: Erzurum Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-19.
- Kyander E.** (2020), Trade Liberalisation and Female Employment in Manufacturing: Evidence from India. CSAE Working Paper WPS/2020-22, Centre for the Study of African Economies.
- Lee C., Shin M.J.**, (2020). Do Women Favor Foreign Direct Investment? *Politics & Gender*, 6(2), 525-551.
- Lewis J.**, (1999). Factors Influencing Foreign Direct Investment in Lesser Developed Countries, *The Park Place Economicist* Vol.8 pp. 99-107.
- Li,XY., Liu, XM.** (2005). Foreign direct investment and economic growth: an increasingly endogenous relationship, *World Development*, 33, 3, 393-407.
- Liu T., Liu Y., Ullah B., Wei Z., Xu L.C.**, (2021). The Dark Side of Transparency in developing Countries: The Link Between Financial Reporting Practices and Corruption. *Journal of Corporate Finance* 66, 101829 Elsevier journal homepage: www.elsevier.com/locate/jcorpfin.
- Loretoni A.**, (2018). The rule of law and feminism: The dilemma of differences. *Asian Studies Review*, 42(2), 333-344.
- Luiz J. M., Charalambous H.**, (2009). Factors Influencing Foreign Direct Investment of South African Financial Services Firms in Sub-Saharan

Africa, *International Business Review* 18, 305-317, doi:10.1016/j.ibusrev.2009.02.0.

- McCarthy, S.** (2018). Rule of law expedited: land title reform and justice in Burma (Myanmar). *Asian Studies Review*, 42(2), 229-246.
- Na, L. ve Lightfoot, W.S.** (2006). "Determinants of Foreign Direct Investment at the Regional Level in China", *Journal of Technology Managementnin China*, 1(3), pp.262-278.
- Nguven T. Ho B.D. Le C. Nguven A.** (2016). Strategiz and Transactional Costs of Corruption: Perspectives from Vietnamese Firms, *Crime, Law and Social Change* vol. 65, pp. 351–374.
- Nonnemberg, M. B. ve Mendonça, M.J.C.** (2004). "The Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries", Working Paper.
- North, D. C.** (2010). *Understanding The Process Of Economic Change*, New Haven, CT, Princeton University Press.
- Nwabuzor, A.** (2005). Corruption and development: new initiatives in economic openness and strengthened rule of law. *Journal of business ethics*, 59, 121-138.
- Ohnesorge, J. K.** (2005). The rule of law, economic development, and the developmental states of northeast Asia. In *Law and Development in East and South-East Asia* (pp. 91-127). Routledge.
- Overesch M., Wolff H.,** (2021). Financial Transparency to the Recsue: Effects of Public Country-by-Country Reporting in the European Union Banking Sector on Tax Avoidance, *Contemporary Accounting Research* Vol.38 1616-1642.
- Önder N.,** (2013), Türkiye’de Kadın iş gücünün Görünümü. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.
- Özbaltacı K.C.,** (2008). İşlem Maliyeti Yaklaşımı Açısından İnsan Kaynaklarında Dış Kaynaklardan Yararlanma. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan B., Arı A.,** (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, *Ekonometri ve İstatistik Say:12*, 65-88.
- Özpolat A., Güven G.G., Özsoy F., Bahar A.,** (2016), Does Rule of Law Affect Economic Growth Positively?. *Research in World Economy*, 7(1), 107-117.
- Pantelopoulos G.,** (2022), Higher education, gender, and foreign direct investment: Evidence from OECD countries. *Industry and Higher Education*, 36(1), 86-93.
- Park E.G.,** 2021 How to Improve Government Openness for ASustainable Development: The Interaction of Four Factors in African Countries, *Sustainability* 2021,13,8000. <https://doi.org/103390/su13148000>.
- Pavlinek, P.** (2004). Regional development implications of foreign direct investment in central Europe, *European Urban and Regional Studies*, 11(1), 47-70.

- Peerenboom R.**, (2009). The Future of Rule of Law: Challenges and Prospects for the Field. *Hague Journal on the Rule of Law*, 1(1), 5-14.
- Pesaran, M. H.** (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. University of Cambridge, Faculty of Economics, Cambridge Working Papers in Economics, 0435.
- Pesaran, M. H.** (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. and Yamagata, T.** (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pierre, N.** (2015). Foreign direct investment: Rule of law and corruption. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 44(2), 281-297.
- Prado M., M.**, (2018). The rule of law from a law and economics perspective. In *Handbook on the Rule of Law* (pp. 383-404). Edward Elgar Publishing.
- Prasad A., Sivaraman S.** (2015). Understanding the role of technology in reducing corruption: a transaction cost Approach, <https://doi.org/10.1002/pa.1484>,
- Ranjan V., Agrawal G.**, (2011). FDI Inflow Determinants in Bric Countries: A Panel Data Analysis. *International Business Research*, 4(4), 255-263.
- Rigobon R., Rodrik A.**, (2005). Rule of Law, Democracy, Openness and Income. *Economics of Transition*, 13(3), 533-564.
- Rishmawi M.**, (2018). The Rule of Law and Human Rights. In *Handbook on the Rule of Law* (pp. 357-380). Edward Elgar Publishing.
- Robert G., Blanton S., L.**, (2015). Is Foreign Direct Investment “Gender Blind”? Women's Rights as a Determinant of US FDI. *Feminist Economics*, 21(4), 61-88, DOI: 10.1080/13545701.2015.1006651.
- Robertson, T. S., & Gatignon, H.** (1998). Technology development mode: a transaction cost conceptualization. *Strategic management journal*, 19(6), 515-531.
- Saats J.L., Biglaiser G.**, (2012). Foreign Direct Investment in Latin America: The Importance of Judicial Strength and Rule of Law. *International Studies Quarterly*, 56(1), 193-202.
- Saha, S., SU, J.** (2012). “Investigating the Interaction Effect of Democracy and Economic Freedom on Corruption: A Cross-Country Quantile Regression Analysis”, *Economic Analysis & Policy*, Vol. 42, No. 3, ss.389-396.
- Saini, N. and Singhania, M.** (2018), "Determinants of FDI in developed and developing countries: a quantitative analysis using GMM", *Journal of Economic Studies*, 45(2), 348-382. <https://doi.org/10.1108/JES-07-2016-0138>.
- Sandholtz W. ve Koetzle, W.** (2000). Accounting for corruption: Economic Structure, Democracy and Trade, *International Studies Quarterly*, 44, 31-50.

- Sandholtz, W. ve Taagepera, R.** (2005). Corruption, culture, and communism. *International Review of Sociology*, 15(1), 109-131. DOI: 10.1080/03906700500038678.
- Santos A.**, (2012). The World Bank's Uses of the 'Rule of Law' Promise in Economic Development. *The New Law and Economic Development: A Critical Appraisal*, 253-300.
- Savcı M.**, (2018). Mali Başarısızlıkta Maliyet Körlüğü Etkisinin İşlem Maliyeti Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 26-38.
- Schwöbel-Patel C.**, (2018). The rule of law as a marketing tool: The International Criminal Court and the branding of global justice. In *Handbook on the Rule of Law* (pp. 434-452). Edward Elgar Publishing.
- Serra, D.** (2006). "Empirical determinants of corruption: A sensitivity analysis", *Public Choice*, Vol. 126, ss.225–256.
- Seven, M. A., Engin, A. O.** (2010). Türkiye’de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 177-188.
- Shahmoradi B., Baghbanyan M.**, (2011). Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries: A Panel Data Analysis. *Asian Economic and Financial Review*, 1(2), pp. 49-56.
- Siddika A., Angkur M.T.**, (2017). Does Institution Affect the Inflow of FDI? A Panel Data Analysis of Developed and Developing Countries. *International Journal of Economics and Finance*, 9(7), 214-221.
- Snyman J.A., Saayman M.**, (2009). Key Factors Influencing Foreign Direct Investment in the Tourism Industry in South Africa, *Tourism Review*, Vol.64 No.3 pp.49-58.
- Sonora, R.**, (2019): *Income Inequality, Poverty, and the Rule of Law: Latin America vs the Rest of the World1*. Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/91512/>
- Soyyigit S., Doğan S.**, (2020), Kurumsal Yapı Göstergeleri, İhracat ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları arasındaki Nedensellik İlişkisi: Bağımsız Devletler Topluluğu Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 353-376.
- Şaşmaz, M. Ü.** (2019). Geçiş Ekonomilerinde Hükümet Etkinliği, Hukukun Üstünlüğü ve Ekonomik Refah Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 150-163.
- Şen C., Mert İ.S.**, (2019). Sosyal Sermayenin Kurumsal, Kaynak Bağımlılığı ve İşlem Maliyeti Kuramoları Cephesinden Algılanışı. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 163-178.
- Tabak H.**, (2019), Türk Eğitim Sisteminde Eğitimde Fırsat Eşitliğine Kuramsal Bakış: Roller ve Sorumluluklar. *The Journal of Turkish Educational Sciences*, 17(2), 370-393.

- Tan, F. Z., Çekinmez, Ş., Erol, M. E.** (2018). Türkiye’de Yolsuzluk. *Econder International Academic Journal*, 2(2), 238-249. <https://doi.org/10.35342/econder.501870>.
- Tandırcıoğlu H., Özen A.**, 2003 Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5,Sayı:4..
- Tanzi, V.** (1998). “Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope, and Cures”<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf>.
- Taş N.**, (2012). Ekonomik Değişkenlerin Panel Veri Analizi ile Çözümlemesi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, 37-57.
- Tatoğlu, F.Y.** (2013). İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı, 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Tatoğlu, F.Y.** (2017). Panel zaman serileri analizi: stata uygulamalı, Beta, İstanbul.
- Tatoğlu, F.Y.** (2021). Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı, 6. Baskı, Beta, İstanbul.
- Tekingündüz S., Aydın, M., Polat, H.** (2014). Kamu Sektöründe Örgütsel Adalet, Örgütsel Güven ve İş Tatmini Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Bir Devlet Hastanesi Örneği. *Sayıştay Dergisi*, (94), 53-72.
- Tiede, L. B.**, (2018). The rule of law, institutions, and economic development. In *Handbook on the Rule of Law* (pp. 405-418). Edward Elgar Publishing.
- Tocar S.**, (2018). Determinants of Foreign Direct Investment: A Review, *Review of Economic Business Studies*, Vol. 11 No. 1 pp.165-196, DOI 10.1515/rebs-2018-0069.
- Tomul E.** (2007), Türkiye’de Eğitime Katılım Üzerinde Gelirin Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22(2), 122-131.
- Turgut A. Ş.** (2019). Türkiye’deki Gelir Eşitsizliğinin Toplumsal Cinsiyet, Kadının İstihdamı ve Kadın Yoksulluğu Açısından Değerlendirilmesi*. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 315-329. <https://doi.org/10.35343/Kosbed.581637>
- Tutar F., Yetişen H.** (2009), Türkiye’de Kadının Ekonomik Kalkınmadaki Rolü. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 116-131.
- Ulucan D.**, (2013), Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 15, Özel S., 369-383.
- UNCTAD Handbook of Statistics 2022**, Statistics | UNCTAD, <https://unctad.org/statistics> Erişim: 17.05.2023 23:53.
- Usanmaz, D.** (2022). Türkiye’de Ekonomik Özgürlükler, Yolsuzluk Algı Endeksi ve Büyüme İlişkisi: 2000-2021 Döneminin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (44), 74-96.
- Uyanık Y., Yeşilkaya F.**, (2021), Eğitim Düzeyine Göre Kadın İstihdamının Gelir Eşitsizliğine Etkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 11-22.

- Vijayakumar N., Sridharan P., SekharaRao K., C.,** (2010). Determinants of FDI in BRICS Countries: A panel analysis, 5(3), 1-13.
- Wathne K.H., Heide J.B.,** (2000). Opportunism in Interfirm Relationships: Forms, Outcomes, and Solutions, *Journal of Marketing*, 64(4).
- Wei Y., Liu X., Parker D. And Vaidya K.** (1999). The regional distribution of foreign direct investment in China. *Reg. Studies* 33, 857-867.
- Wiesorek A.,** (2021) The transparency of Remuneration Policy in Financial Holding Companies Based on The Example of the UniCredit Group. *Journal of Banking Regulation*, <https://doi.org/10.1057/s41261-021-00155-3>.
- Williamson, O. E.** (1975). *Markets and hierarchies: Analysis and antitrust implications*. New York: Free Press.
- Williamson, O. E.** (1979). Transaction-cost economics: the governance of contractual relations. *Journal of Law and Economics*, 22, 233- 261.
- Williamson, O. E.** (1981). The economics of organizations: the transaction cost approach. *American Journal of Sociology*, 87, 548-577.
- Williamson, O. E.** (1985). *The economic institutions of capitalism*. New York: Free Press.
- Williamson, O. E.** (1993). Calculativeness, trust, and economic organization. *Journal of Law and Economics*, 36, 453-486.
- Williamson, O. E.** (1998). Transaction cost economics: How it works; where it is headed. *Economist*, 146, 23-58.
- www.sosyoloji.gen.tr.** Eğitim Sisteminde Fırsat Eşitliği ve Fırsat Eşitliğini Etkileyen Faktörler Nelerdir- Sosyoloji (Erişim Tarihi: 01.12.2023 22:23). www.sosyoloji.gen.tr.
- Yao Y., Chen G.S., Zhang L.,** (2022). Gender Segregation in the Causal Effect of Foreign Direct Investment on Educational Attainment: The Chinese Experience. *Applied Economics*, 54(51), 5889-5903.
- Yasmin B., Hussain A., Chaudhary A.,** 2003. Analysis of Factors Affecting Foreign Direct Investment in Developing Countries, *Pakistan Economic and Social Review* V:16, No 1&2, 59-75.
- Yılancı V., Aydın M.,** (2018), Türkiye’de Kadın Okullaşmasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: RALS-EG Eşbütünleşme Testi Yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, UIİİD-IJEAS*, Prof.Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, 101-112.
- Yılğör M., Serel A., Erçakar M.E.,** (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi Etkileyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Model. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*. 14(26), 119-132.
- Zajac, E. J., & Olsen, C. P.** (1993). From transaction cost to transactional value analysis: Implications for the study of interorganizational strategies. *Journal of management studies*, 30(1), 131-145.
- Zhang A.**(2009). Corruption as a Determinant of Transaction Governance Structure Strategic Outsourcing: *An International Journal* Vol. 2 No. 1, pp. 27-36.

EKLER

Ek-1: Analizde Kullanılan OECD Ülkelerinin Verileri

Country	Date	FDI_In	FDI_Out	Equality	Justice	Openness1
Australia	1999	2210917991.83	311364927.78	0.277111		87
Australia	2000	14892978180.18	4095019475.21	0.288383		83
Australia	2001	10717133150.69	13380829228.79	0.307893		85
Australia	2002	14656321800.54	6974350065.65	0.320614	95.5	86
Australia	2003	8985246029.50	18597832802.75	0.326829	96.04	88
Australia	2004	42907672820.38	9785047534.03	0.325625	95.69	88
Australia	2005	-25093141435.19	-32713394186.51	0.033128	95.22	88
Australia	2006	30551100656.60	24082532470.06	0.353447	94.26	87
Australia	2007	44440090037.77	14420781947.98	0.360541	94.26	86
Australia	2008	45160024270.94	31887673440.92	0.392323	95.19	87
Australia	2009	28683266147.88	11463844142.24	0.397849	94.79	87
Australia	2010	35210733743.08	18068580537.97	0.407722	94.79	87
Australia	2011	65554890649.53	8250639449.12	0.42044	95.77	88
Australia	2012	57550426822.61	5763649125.05	0.044976	95.77	85
Australia	2013	54465480054.68	-769705628.09	0.439131	95.77	81
Australia	2014	63202728079.45	22565879021.46	0.453405	96.15	80
Australia	2015	46892808567.85	8258809107.19	0.472397	94.71	79
Australia	2016	42969505135.17	-3108643986.26	0.4763	94.71	79
Australia	2017	48198614234.96	10004858409.69	0.501272	93.27	77
Australia	2018	61324623202.67	275082878.23	0.508371	92.79	77
Australia	2019	39101199005.42	9490112103.57	0.516485	93.27	77
Australia	2020	19638894546.13	12473483259.67	0.544122	92.31	77
Australia	2021			0.547253		73
Austria	1999	2974499988.00	3300911864.00	0.195623	97.52	76
Austria	2000	8501013451.00	5509489589.00	0.196523	96.53	77
Austria	2001	5689434546.00	3021896896.00	0.209599	96.17	78
Austria	2002	138346430.80	5780433862.00	0.214091	97.61	78
Austria	2003	6195021861.00	6859781905.00	0.221375	98.56	80
Austria	2004	3183649650.00	8029899487.00	0.209599	99.52	84
Austria	2005	81096089418.12	81289428264.33	0.214091	98.56	87
Austria	2006	10500457158.34	16087848123.85	0.221375	96.21	86
Austria	2007	68865787583.44	79039906399.51	0.221451	99.52	81
Austria	2008	6301143681.98	27903023947.05	0.234994	98.56	81
Austria	2009	14300064389.01	15558174355.00	0.24683	96.21	79
Austria	2010	-22007325156.28	-14327624858.15	0.25882	96.68	79
Austria	2011	22983942931.93	38145284752.77	0.259592	96.71	78
Austria	2012	5218620112.78	18444297859.01	0.267708	97.65	69
Austria	2013	451107665.23	11031000205.46	0.28152	97.65	69
Austria	2014	1712175273.93	-875366262.43	0.286217	96.63	72
Austria	2015	-7975773543.92	-2139495177.69	0.291424	96.15	76
Austria	2016	-28939340169.03	-26915802129.15	0.306002	95.67	75
Austria	2017	13518864836.29	10108273841.70	0.318728	97.12	75
Austria	2018	-28605757320.13	-26914104175.55	0.317695	98.56	76
Austria	2019	-13120994312.91	-6683898436.69	0.333575	98.56	77
Austria	2020	-18214727038.89	-8250137804.10	0.340135	97.12	76
Austria	2021			0.346674		74

Belgium	1999	119692913000.00	122304174000.00			53
Belgium	2000	88738714000.00	86361710000.00	0.276102		61
Belgium	2001	88203254000.00	100646089000.00	0.281196		66
Belgium	2002	18118954671.37	8919905175.25	0.289087	89.11	71
Belgium	2003	34559267489.71	39066046690.89	0.298207	89.11	76
Belgium	2004	44498165771.14	34747346752.74	0.31359	89	75
Belgium	2005	33662010793.57	32538356840.73	0.322111	88.04	74
Belgium	2006	58821552824.37	50131037367.79	0.03299	88.52	73
Belgium	2007	96551634531.25	83458030314.25	0.337186	89	71
Belgium	2008	190391844688.59	223255888880.17	0.339746	89.42	73
Belgium	2009	77354509260.11	33339457355.67	0.353283	88.63	71
Belgium	2010	125491894873.02	66826887403.75	0.369896	90.05	71
Belgium	2011	163624381384.59	129105955538.42	0.368212	90.14	75
Belgium	2012	11810272330.68	41494610352.39	0.37927	90.14	75
Belgium	2013	-29640924980.15	-12369146243.86	0.382852	90.14	75
Belgium	2014	-15205871357.97	-418230387.50	0.398601	88.94	76
Belgium	2015	-19514245854.73	7330131584.54	0.400914	88.94	77
Belgium	2016	57538351507.07	34555153239.34	0.408287	89.42	77
Belgium	2017	-37288840312.45	-5300154945.25	0.436576	87.5	75
Belgium	2018	-41601387266.75	-36001467214.81	0.443341	88.46	75
Belgium	2019	-30075472852.87	-34798044202.41	0.448065	88.46	75
Belgium	2020	-17570640274.10	-19436263972.53	0.46957	88.94	76
Belgium	2021			0.494058		73
Colombia	1999	1507907130.45	115536027.24			29
Colombia	2000	2436459923.43	325346527.95			32
Colombia	2001	2541942612.21	16119450.89			38
Colombia	2002	2133698124.15	856825738.10		28.71	36
Colombia	2003	1720493455.50	937687150.31		28.71	37
Colombia	2004	3115635873.52	192449086.93		29.67	38
Colombia	2005	10235417315.14	4795511444.06		32.06	40
Colombia	2006	6750625311.16	1267756702.65		38.76	39
Colombia	2007	8885764397.56	1278796390.79		40.67	38
Colombia	2008	10564155795.93	3085124368.14		41.83	38
Colombia	2009	8034746177.08	3504657902.97		43.13	37
Colombia	2010	6429989612.99	5482658781.70		45.97	35
Colombia	2011	14647048638.45	8419825464.74		47.42	34
Colombia	2012	15039979138.89	-606202092.79		45.07	36
Colombia	2013	16210419015.98	7652080603.15		41.78	36
Colombia	2014	16168701714.75	3898941534.05	0.239517	44.71	37
Colombia	2015	11620532645.71	4217736436.00	0.233914	46.63	37
Colombia	2016	13857937720.80	4517351920.03	0.241912	43.75	37
Colombia	2017	13700880445.20	3689564074.54	0.2428	40.38	37
Colombia	2018	11298692773.85	5126317720.97	0.255699	38.46	36
Colombia	2019	13989154028.37	3153496488.69	0.26082	38.46	37
Colombia	2020	7458624984.22	1656255284.30	0.271011	33.65	39
Colombia	2021			0.275328		39
Costa Rica	1999	619469212.00	5003582.00	0.163843		51
Costa Rica	2000	723426415.26	107389574.16	0.001633		54
Costa Rica	2001	621846413.16	68424543.45	0.176084		45
Costa Rica	2002	723172624.77	132336935.18	0.179695	71.78	45
Costa Rica	2003	774386239.76	152287679.72	0.187334	72.77	43
Costa Rica	2004	1083718486.50	206454916.56	0.193164	67.46	49
Costa Rica	2005	1528787464.12	149597828.05	0.205769	66.03	42
Costa Rica	2006	1801002598.42	218942643.66	0.216642	63.64	41
Costa Rica	2007	2241492021.20	429621760.47	0.220109	60.77	50
Costa Rica	2008	2436112218.27	196605577.26	0.22817	63.94	51
Costa Rica	2009	1614614468.45	274296468.19	0.241316	66.35	53
Costa Rica	2010	1906923793.45	317713885.73	0.219253	65.4	53
Costa Rica	2011	2733268839.98	405051998.48	0.222108	62.91	48

Costa Rica	2012	2696295210.68	893560324.31	0.240335	65.73	54
Costa Rica	2013	3205384976.80	803933896.41	0.247949	66.67	53
Costa Rica	2014	3242149796.97	424410434.69	0.242626	72.12	54
Costa Rica	2015	2955521680.84	414212717.18	0.024097	69.71	55
Costa Rica	2016	2620435490.62	493400466.40	0.247799	68.27	58
Costa Rica	2017	2924906990.98	272813606.58	0.241894	68.27	59
Costa Rica	2018	3014543618.03	580752807.23	0.236286	69.71	56
Costa Rica	2019	2719031329.42	23888443.98	0.262519	70.67	56
Costa Rica	2020	2103003648.98	458738009.50	0.264498	70.19	57
Costa Rica	2021			0.025881		58
Czech Republic	1999	6312596675.96	89981365.46	0.906522		46
Czech Republic	2000	4987079129.26	42678384.18	0.092842		43
Czech Republic	2001	5640707235.87	164675800.79	0.093934		39
Czech Republic	2002	8496609035.78	211396576.83	0.101252	77.72	37
Czech Republic	2003	2021275745.96	207979742.19	0.104546	78.71	39
Czech Republic	2004	6423465150.76	2483179569.92	0.107681	72.73	42
Czech Republic	2005	13730164683.46	2101318016.15	0.116459	79.43	43
Czech Republic	2006	7132002407.71	3089336853.93	0.122815	76.56	48
Czech Republic	2007	13815656003.70	4851918794.79	0.012631	79.9	52
Czech Republic	2008	8815393022.11	6557758078.29	0.137409	80.77	52
Czech Republic	2009	5271613701.79	3320090418.38	0.014902	81.04	49
Czech Republic	2010	10167834374.82	5249368446.62	0.162674	80.09	46
Czech Republic	2011	4188736491.29	1596185305.36	0.180656	81.22	44
Czech Republic	2012	9433199804.78	3252573385.01	0.195446	81.69	49
Czech Republic	2013	7357578652.57	7737558059.04	0.209684	81.69	48
Czech Republic	2014	8088661929.88	4074227998.42	0.223672	84.62	51
Czech Republic	2015	1699914616.60	3726148788.80	0.234401	84.13	56
Czech Republic	2016	10850612308.21	3139202221.31	0.240624	81.73	55
Czech Republic	2017	11234740946.09	9400271878.69	0.254836	83.17	57
Czech Republic	2018	8324668391.47	6079923725.38	0.261331	82.21	59
Czech Republic	2019	10752120870.77	4776298838.71	0.261085	82.21	56
Czech Republic	2020	6429949001.28	3277827384.06	0.273344	83.17	54
Czech Republic	2021			0.295266		54
Denmark	1999	16847919225.98	17819088427.26	0.270866		100
Denmark	2000	36013297907.20	28381218265.58	0.271761		98
Denmark	2001	9286404805.97	13153537569.17	0.309828		95
Denmark	2002	4430703178.95	2649666991.12	0.031709	99.01	95
Denmark	2003	1184825159.91	856293249.83	0.33449	99.5	95
Denmark	2004	-8804165491.10	-9929930458.41	0.349224	99.04	95
Denmark	2005	12847031342.37	16968403465.76	0.036181	99.04	95
Denmark	2006	2385249288.38	7999479470.67	0.370159	100	95
Denmark	2007	11809448518.21	17332226175.78	0.335362	100	94
Denmark	2008	2191215665.77	18745888503.54	0.336438	99.52	93
Denmark	2009	3771059440.08	6161313034.56	0.355351	98.58	93
Denmark	2010	-11767861925.06	-573826661.44	0.364959	99.05	93
Denmark	2011	13558894634.35	13122988241.34	0.378528	99.53	94
Denmark	2012	-16349825685.26	-10938540304.29	0.39938	98.12	90
Denmark	2013	680338945.94	7008337704.47	0.404225	98.59	91
Denmark	2014	6577348986.65	9919614717.10	0.40692	99.52	92
Denmark	2015	1850770714.86	7257350101.51	0.41981	99.52	91
Denmark	2016	7804020827.15	17991642658.47	0.425221	97.6	90
Denmark	2017	3607276299.52	9443880784.95	0.443167	97.6	85
Denmark	2018	8764023726.35	6722598275.48	0.451663	96.63	88
Denmark	2019	-3801733788.98	6333612468.08	0.458695	97.12	87
Denmark	2020	1582721537.01	9086343630.28	0.445528	98.08	88
Denmark	2021			0.04786		88
Estonia	1999	325892789.38	103621453.65	0.344418		57
Estonia	2000	416214286.79	92329438.78	0.351877		57
Estonia	2001	592889580.18	250456106.46	0.356036		56

Estonia	2002	338234260.38	185656434.86	0.354438	75.25	56
Estonia	2003	1038244664.19	274868705.46	0.356958	75.25	55
Estonia	2004	1086893435.17	388337688.05	0.371946	81.34	60
Estonia	2005	3057558404.60	845321065.07	0.388659	80.86	64
Estonia	2006	1758167635.56	1446128938.77	0.387611	88.04	67
Estonia	2007	3033145919.88	2387439228.97	0.397739	86.6	65
Estonia	2008	1977264596.96	1289839277.83	0.415631	87.02	66
Estonia	2009	1866296946.58	1362983690.89	0.449625	84.36	66
Estonia	2010	2592255114.54	1241422037.54	0.043777	85.31	65
Estonia	2011	1119148299.06	-1371249306.78	0.451522	85.92	64
Estonia	2012	1787341526.52	1281464711.15	0.458283	85.92	64
Estonia	2013	1097942106.99	851240402.42	0.459595	86.38	68
Estonia	2014	1781648554.48	1135899352.43	0.461415	86.54	69
Estonia	2015	-715465129.89	-575118491.52	0.473623	86.54	70
Estonia	2016	925762256.71	365032961.70	0.480673	86.54	70
Estonia	2017	1735775304.25	650576511.26	0.492223	86.54	71
Estonia	2018	1232538893.61	-226936184.24	0.512211	86.54	73
Estonia	2019	3063087560.13	1849288665.42	0.517667	87.02	74
Estonia	2020	3536187225.24	324208707.86	0.524367	89.42	75
Estonia	2021					74
Finland	1999	7797795098.68	9886419010.11			98
Finland	2000	13502068644.61	28282248584.22	0.358728		100
Finland	2001	3224710299.85	7946345581.10	0.369573		99
Finland	2002	8094575465.09	7337632777.12	0.384623	99.5	97
Finland	2003	5965369887.32	208745486.37	0.394012	100	97
Finland	2004	6777097341.62	2759170268.29	0.403621	99.52	97
Finland	2005	10867806670.70	10474135236.22	0.416616	100	96
Finland	2006	4638725790.33	1800729565.05	0.042237	99.04	96
Finland	2007	21979356204.67	16519503408.93	0.04328	98.56	94
Finland	2008	19406664159.18	30158089090.58	0.439693	98.08	90
Finland	2009	-8825823233.81	-3905274792.94	0.457247	100	89
Finland	2010	12221008932.18	14987055691.92	0.461569	100	92
Finland	2011	-6008001205.17	-3550833319.28	0.470751	100	94
Finland	2012	4931090894.98	8375105844.82	0.484698	99.53	90
Finland	2013	-4922279528.52	-7158270452.86	0.49342	99.53	89
Finland	2014	17528599997.11	418507536.63	0.00508	100	89
Finland	2015	17485137456.00	-756067509.21	0.521517	100	90
Finland	2016	5124075140.92	20614048166.96	0.530702	100	89
Finland	2017	17149122038.43	13683686772.59	0.535119	100	85
Finland	2018	-10571698824.83	3152243197.25	0.560232	100	85
Finland	2019	15611668561.85	7043213428.38	0.05011	100	86
Finland	2020	-2368877283.68	4930946871.61		100	85
Finland	2021					88
France	1999	45971216472.09	125426398161.83	0.021892		66
France	2000	41389082664.76	173596181560.34	0.220275		67
France	2001	50142053918.89	87372944567.55	0.235501		67
France	2002	51550483853.85	53002428191.82	0.248442	85.64	63
France	2003	42350800678.35	52593710045.92	0.024763	89.6	69
France	2004	35608535812.87	61122146295.43	0.254314	91.87	71
France	2005	85137061931.25	118797427083.90	0.265558	90.43	75
France	2006	78957053786.13	130439630989.30	0.275806	90.43	74
France	2007	83777598395.45	132226998844.16	0.279733	90.43	73
France	2008	67997446904.97	135999232496.45	0.290748	90.87	69
France	2009	18422928061.91	88718448111.99	0.304287	90.05	69
France	2010	38889439213.31	72560532986.94	0.306733	90.52	68
France	2011	44205811126.58	64483372777.57	0.314224	89.67	70
France	2012	32944663317.87	52014775091.75	0.326717	89.67	71
France	2013	31589283790.55	17615436876.33	0.340499	89.2	71
France	2014	5804878132.67	53093612206.95	0.003578	88.46	69

France	2015	42825414105.94	51230762880.53	0.365406	88.46	70
France	2016	32803666728.59	74644873806.12	0.368761	88.46	69
France	2017	35868111746.04	48570512673.06	0.375434	89.42	70
France	2018	77493098693.24	139176062128.19	0.394426	88.94	72
France	2019	57482772401.49	63023876198.80	0.405502	89.42	69
France	2020	13242547815.09	53556736457.06	0.425357	87.98	69
France	2021			0.435172		71
Germany	1999	86035665071.21	139402049693.11	0.175498		80
Germany	2000	248007397121.86	98172100562.19	0.183252		76
Germany	2001	56948542386.91	70242086898.77	0.181926		74
Germany	2002	51268214890.63	17202720468.10	0.186118	93.56	73
Germany	2003	65401516009.25	39300839722.02	0.193704	93.56	77
Germany	2004	-20408419557.14	9069678214.21	0.20601	93.78	82
Germany	2005	59835195025.19	88925340318.63	0.202974	94.26	82
Germany	2006	87444159239.06	147975336477.76	0.201476	95.22	80
Germany	2007	50847183837.02	140653515628.82	0.207497	95.22	78
Germany	2008	30954735498.03	98024668316.88	0.021831	94.23	79
Germany	2009	56701916794.97	99737835554.78	0.230664	92.89	80
Germany	2010	86037502102.16	146643024387.45	0.023373	92.89	79
Germany	2011	97535403952.55	107908552711.00	0.249038	92.02	80
Germany	2012	65443087632.27	99082261106.37	0.257429	92.02	79
Germany	2013	67199694458.94	93293315913.46	0.263472	92.02	78
Germany	2014	19488312315.41	107504336826.02	0.236638	93.75	79
Germany	2015	62422464518.94	130856382312.27	0.244373	93.27	81
Germany	2016	64707795193.36	111801897924.90	0.252283	91.83	81
Germany	2017	109505815446.82	145803912270.45	0.257326	91.35	81
Germany	2018	158515340630.94	186653740903.00	0.264406	91.35	80
Germany	2019	67618997074.00	153148086913.07	0.273152	92.31	80
Germany	2020	112617151973.22	111483500943.61	0.289712	91.35	80
Germany	2021					80
Greece	1999	82701091.42	57778039.83	0.154167		49
Greece	2000	-8195469.29	1008469359.90	0.157151		49
Greece	2001	2001266.56	-972406714.95	0.164164		42
Greece	2002	34180546.54	649629399.47	0.173474	73.76	42
Greece	2003	1408086698.62	451509689.58	0.179318	75.74	43
Greece	2004	2147927926.76	1071329338.17	0.019719	77.99	43
Greece	2005	688484256.65	1507422828.31	0.203113	75.12	43
Greece	2006	5411403362.23	4234934038.25	0.213053	77.03	44
Greece	2007	1957124444.19	5260558422.64	0.216821	77.51	46
Greece	2008	5733447473.25	3208047654.49	0.228322	78.37	47
Greece	2009	2766296835.47	2441572099.18	0.023304	68.25	38
Greece	2010	532926980.50	1696659551.62	0.245478	66.82	35
Greece	2011	1092191387.83	1818561692.26	0.025983	66.2	34
Greece	2012	1662090329.84	678300574.82	0.267331	63.38	36
Greece	2013	2945271844.69	-697506784.36	0.275191	64.79	40
Greece	2014	2697339246.05	3016269457.47	0.028511	66.83	43
Greece	2015	1268938505.86	1582602882.36	0.003008	64.42	46
Greece	2016	2698544612.16	-1763343599.35	0.03191	58.65	44
Greece	2017	3439131879.76	155667865.39	0.32712	56.73	48
Greece	2018	4025447788.58	519563248.70	0.331033	58.65	45
Greece	2019	4999635989.54	626776340.98	0.33565	60.58	48
Greece	2020	3303648833.23	648302177.40	0.345083	62.98	50
Greece	2021			0.360749		49
Hungary	1999	3384965975.25	494710375.14	0.138084		52
Hungary	2000	2747712559.81	606044434.85	0.143524		52
Hungary	2001	4058819560.70	520288481.99	0.144294		53
Hungary	2002	3643428379.52	1172912136.20	0.001458	80.69	49
Hungary	2003	4157510420.33	4149194506.34	0.159421	79.21	48
Hungary	2004	4538099567.16	1649498574.99	0.17532	77.51	48

Hungary	2005	27489690204.02	20063827987.97	0.182372	78.95	50
Hungary	2006	18678720024.69	18319022837.04	0.190224	82.78	52
Hungary	2007	70631297038.92	68278801946.36	0.195602	81.82	53
Hungary	2008	75107772943.20	73650622343.78	0.209885	81.25	51
Hungary	2009	-2792080129.12	-3764366021.66	0.221248	72.51	51
Hungary	2010	-20770280260.78	-24706977768.25	0.022491	72.51	47
Hungary	2011	10740966550.98	8779339753.06	0.234698	72.77	46
Hungary	2012	10815928328.30	7938396486.29	0.248603	68.08	55
Hungary	2013	-3586600504.52	-3864832455.81	0.255012	67.61	54
Hungary	2014	13060104658.80	9240553577.65	0.263378	71.15	54
Hungary	2015	-5266437314.96	-8157056533.79	0.273183	66.35	51
Hungary	2016	69681210262.33	66697483015.44	0.268297	66.83	48
Hungary	2017	-12133055292.65	-14509225494.03	0.269986	71.63	45
Hungary	2018	-64364899191.41	-67896533437.30	0.284865	72.12	46
Hungary	2019	98216613286.19	98114234289.93	0.302661	69.71	44
Hungary	2020	168928282034.86	166124996111.63	0.313252	67.79	44
Hungary	2021			0.337758		43
Japan	1999	14780510030.71	24261868314.28	0.288018		60
Japan	2000	10688168325.61	45027492991.15	0.30635		64
Japan	2001	4926033619.18	35660387815.13	0.317492		71
Japan	2002	11557373873.94	30901752305.04	0.343912	84.16	71
Japan	2003	8771535612.32	34464575323.94	0.354811	84.65	70
Japan	2004	7527948175.22	40613733179.70	0.368103	88.04	69
Japan	2005	5459618342.94	51665013692.56	0.384437	87.56	73
Japan	2006	-2396909736.31	58152476830.20	0.039009	89.95	76
Japan	2007	21631204435.68	72989689116.72	0.397394	89.47	75
Japan	2008	24624845329.56	113643633547.59	0.004179	88.94	73
Japan	2009	12226471578.74	73677116859.54	0.428101	87.68	77
Japan	2010	7440979284.16	79656513836.63	0.004412	87.68	78
Japan	2011	-850717035.07	116835198104.24	0.459222	87.32	80
Japan	2012	546962692.19	117632352926.83	0.464793	87.79	74
Japan	2013	10648441636.21	155684602276.70	0.471003	89.67	74
Japan	2014	19752249424.09	137924439219.30	0.482338	89.42	76
Japan	2015	5252218412.39	138415009626.68	0.495241	89.42	75
Japan	2016	40954181468.55	178610388912.66	0.506598	88.94	72
Japan	2017	18802251208.11	173750236904.08	0.521514	89.9	73
Japan	2018	25289367857.85	160218306051.63	0.528413	90.38	73
Japan	2019	40128439841.33	258076040564.09	0.539019	90.38	73
Japan	2020	62723096983.37	152313527877.11	0.551644	90.87	74
Japan	2021			0.570333		73
Mexico	1999	13941043232.00	0.00	0.103144		34
Mexico	2000	18382284821.00	0.00	0.117875		33
Mexico	2001	30060020323.00	4403957000.00	0.121937		37
Mexico	2002	24055125415.00	890795001.00	0.127122	44.06	36
Mexico	2003	18223514102.00	1253463948.00	0.012886	43.56	36
Mexico	2004	24916054094.00	4431906399.00	0.140099	40.67	36
Mexico	2005	26018159827.00	6473995841.00	0.106566	42.58	35
Mexico	2006	22141329780.00	6675747324.00	0.113678	41.63	33
Mexico	2007	31110477542.00	8332034978.00	0.116446	37.8	35
Mexico	2008	29782812959.00	688044319.00	0.119439	29.81	36
Mexico	2009	19656535677.00	11663088701.00	0.12664	35.55	33
Mexico	2010	30528745230.00	17895413006.00	0.013192	35.55	31
Mexico	2011	23843294910.00	11572811368.00	0.136498	34.27	30
Mexico	2012	18211136120.00	18774806800.00	0.144355	37.09	34
Mexico	2013	50817288598.00	18031641035.00	0.152568	36.68	34
Mexico	2014	28657288892.00	5639346575.00	0.150485	37.98	35
Mexico	2015	35818480439.00	10973488566.00	0.152553	38.46	31
Mexico	2016	38884161053.00	7870830353.00	0.15838	31.73	30
Mexico	2017	33170534975.00	2876319100.00	0.164022	31.73	29

Mexico	2018	37701279465.00	12122354163.00	0.017189	28.85	28
Mexico	2019	29463150396.00	5834057782.00	0.176678	27.4	29
Mexico	2020	31049012561.00	6058044663.00	0.189653	26.92	31
Mexico	2021			0.198727		31
Netherlands	1999	41161898489.82	57153342876.41			90
Netherlands	2000	63109732334.53	74513303820.05	0.205817		89
Netherlands	2001	51998915897.64	50779901465.12	0.206083		88
Netherlands	2002	25485041348.33	31791836322.30	0.225659	95.05	90
Netherlands	2003	20456442247.95	44672545586.88	0.024906	95.05	89
Netherlands	2004	139920688181.89	151496906350.15	0.269592	95.22	87
Netherlands	2005	209888825342.08	266586385887.19	0.275214	95.69	86
Netherlands	2006	375506013118.29	523660118039.69	0.281307	94.74	87
Netherlands	2007	733826501994.52	596418054303.48	0.287251	95.69	90
Netherlands	2008	195530109750.28	272589490285.05	0.301253	94.71	89
Netherlands	2009	95851297436.27	140270726931.63	0.310249	97.16	89
Netherlands	2010	115753273228.72	191482692542.57	0.305431	97.16	88
Netherlands	2011	332071022439.73	371633684016.65	0.306742	97.18	89
Netherlands	2012	239668927458.96	237939864603.78	0.332719	97.18	84
Netherlands	2013	328677379048.21	415851796750.99	0.329812	97.18	83
Netherlands	2014	117627297064.44	118413346429.41	0.339949	97.12	83
Netherlands	2015	322579599791.77	390903657073.54	0.34965	97.12	84
Netherlands	2016	233359184424.56	290667529758.59	0.359659	97.12	83
Netherlands	2017	213647718972.37	273463675620.27	0.375707	95.67	82
Netherlands	2018	-344707712635.45	-273628405462.18	0.389045	95.67	82
Netherlands	2019	-169297602701.60	-126432903914.96	0.407952	95.67	82
Netherlands	2020	-149321661691.84	-200228797440.08	0.433216	94.71	82
Netherlands	2021			0.438096		82
New Zealand	1999	941464111.60	1073766544.00	0.271234		94
New Zealand	2000	-1507812033.26	-4140835415.91	0.277111		94
New Zealand	2001	259321576.80	-607280709.76	0.277111		94
New Zealand	2002	2848556986.64	1406692984.74	0.277111	96.04	95
New Zealand	2003	-3363941288.04	645368234.41	0.282111	97.03	95
New Zealand	2004	2319819298.43	853681586.81	0.292111	97.13	96
New Zealand	2005	1906665963.76	-640852200.04	0.301458	97.13	96
New Zealand	2006	2912645686.57	-399857077.84	0.302111	96.17	96
New Zealand	2007	4335506075.94	3990624004.19	0.301458	96.65	94
New Zealand	2008	2591966537.03	839269149.91	0.332111	97.12	93
New Zealand	2009	-52385533.24	-2072579277.12	0.321458	99.05	94
New Zealand	2010	286306902.98	1033263171.88	0.361234	98.1	93
New Zealand	2011	1378410924.40	-120297963.67	0.371232	98.59	95
New Zealand	2012	3846884018.52	-90671712.69	0.378542	98.59	90
New Zealand	2013	-69519935.42	-1414175218.20	0.382565	98.12	91
New Zealand	2014	3251563602.31	1422388363.46	0.383593	98.56	91
New Zealand	2015	-73372796.42	-15724523.66	0.369468	98.08	91
New Zealand	2016	2008111275.18	-764628702.30	0.389031	98.56	90
New Zealand	2017	2390035935.48	-80051140.16	0.403996	98.56	89
New Zealand	2018	2516488849.64	644146552.51	0.421036	98.08	87
New Zealand	2019	2921028186.96	-1558656256.47	0.418229	98.08	87
New Zealand	2020	4057542348.24	697301697.29	0.432718	99.04	88
New Zealand	2021			0.436809		88
Norway	1999	5822113545.61	4853439699.47	0.354703		89
Norway	2000	8332062186.00	10802972740.65	0.354703		91
Norway	2001	3190216069.00	1930432331.72	0.354703		86
Norway	2002	3011752930.34	7739946504.74	0.360925	97.03	85
Norway	2003	4179380423.17	6681889766.04	0.374705	97.52	88
Norway	2004	4918494986.32	7624818391.14	0.399836	100	89
Norway	2005	10058759829.63	31735027706.51	0.354703	98.56	89
Norway	2006	11877923790.18	18521595401.15	0.360925	99.52	88
Norway	2007	24806091102.69	22925008295.34	0.374705	99.04	87

Norway	2008	20578219685.11	36326091632.51	0.399836	100	79
Norway	2009	8635762892.10	9968098526.79	0.410449	98.1	86
Norway	2010	21634265662.59	29942039228.90	0.411717	98.58	86
Norway	2011	10296323075.70	12996193187.18	0.423561	98.12	90
Norway	2012	27897968327.93	27367332887.04	0.43339	100	85
Norway	2013	-1368607170.84	11962245127.56	0.450192	100	86
Norway	2014	3242240088.15	23066281355.86	0.461352	99.04	86
Norway	2015	7274086872.47	21421479826.70	0.047203	98.56	88
Norway	2016	-18668572814.42	6555709017.57	0.478662	99.52	85
Norway	2017	5900604723.79	3294979641.83	0.479274	99.52	85
Norway	2018	-5664319361.82	14402618833.08	0.483019	99.52	84
Norway	2019	16329824317.68	7687329243.34	0.494935	99.52	84
Norway	2020	-3805714993.32	-11047092022.53	0.512266	99.52	84
Norway	2021			0.052882		85
Poland	1999	7407000000.00	168000000.00	0.118841		42
Poland	2000	9335000000.00	8000000.00	0.124444		41
Poland	2001	5677000000.00	-127000000.00	0.131318		41
Poland	2002	4091000000.00	190000000.00	0.139681	72.28	40
Poland	2003	5371000000.00	1087000000.00	0.155785	67.33	36
Poland	2004	13868000000.00	2139000000.00	0.173131	63.16	35
Poland	2005	11041000000.00	4134000000.00	0.190006	62.68	34
Poland	2006	21473000000.00	10803000000.00	0.200439	62.68	37
Poland	2007	25031000000.00	7586000000.00	0.212774	62.68	42
Poland	2008	14574000000.00	4666000000.00	0.22416	66.83	46
Poland	2009	14025000000.00	5931000000.00	0.244283	67.3	50
Poland	2010	18395000000.00	9516000000.00	0.259445	68.72	53
Poland	2011	18534000000.00	4878000000.00	0.270513	73.24	55
Poland	2012	7358000000.00	1327000000.00	0.285304	72.3	58
Poland	2013	795000000.00	-3411000000.00	0.29992	73.71	60
Poland	2014	19776000000.00	6799000000.00	0.314102	77.4	61
Poland	2015	15065000000.00	4913000000.00	0.325967	76.44	63
Poland	2016	18321000000.00	13923000000.00	0.339396	73.08	62
Poland	2017	11762000000.00	3926000000.00	0.352998	66.35	60
Poland	2018	17624000000.00	2339000000.00	0.365743	66.83	60
Poland	2019	16845000000.00	5136000000.00	0.377308	65.87	58
Poland	2020	17388000000.00	4883000000.00	0.038836	69.83	56
Poland	2021			0.394673		56
Portugal	1999	740701804.32	2647172008.06	0.096999		67
Portugal	2000	7292581671.39	8780543996.12	0.100418		64
Portugal	2001	6113785653.78	6838395014.31	0.107879		63
Portugal	2002	587893729.66	-1379729654.85	0.114367	87.62	63
Portugal	2003	10354679114.38	9024847244.28	0.130261	88.61	66
Portugal	2004	2485161769.23	8186196703.32	0.014718	87.56	63
Portugal	2005	3367937006.70	2735794685.95	0.149666	87.08	65
Portugal	2006	13394502768.50	8852277601.52	0.156095	80.38	66
Portugal	2007	6014642426.68	10559056572.35	0.16259	82.78	65
Portugal	2008	7819075463.01	5578700681.27	0.17029	83.65	61
Portugal	2009	5585829214.07	3635424707.13	0.172974	83.41	58
Portugal	2010	8966915539.11	-3337469276.77	0.185384	82.94	60
Portugal	2011	9821076889.91	15762323224.20	0.199137	80.28	61
Portugal	2012	21396375527.12	4547269833.30	0.021416	82.63	63
Portugal	2013	15745220666.16	7092011212.54	0.230737	83.1	62
Portugal	2014	12045808665.47	3426476342.86	0.259028	84.13	63
Portugal	2015	1270014232.93	-1116559254.47	0.269179	83.17	64
Portugal	2016	7354810293.05	3188332384.97	0.279399	83.17	62
Portugal	2017	10683844360.60	2278826034.78	0.284714	83.65	63
Portugal	2018	7846086577.94	1453893233.29	0.298292	85.1	64
Portugal	2019	10320042522.11	1632043071.02	0.306446	84.62	62
Portugal	2020	4708473312.67	-355754812.65	0.329953	85.1	61

Portugal	2021			0.365317		62
Republic of Korea	1999	10726300000.00	3967200000.00	0.170437		38
Republic of Korea	2000	11509400000.00	4842100000.00	0.178413		40
Republic of Korea	2001	6522300000.00	2743500000.00	0.019037		42
Republic of Korea	2002	5475100000.00	3437200000.00	0.20223	87.62	45
Republic of Korea	2003	7010000000.00	5018800000.00	0.023502	88.61	43
Republic of Korea	2004	13294400000.00	7195600000.00	0.246405	87.56	45
Republic of Korea	2005	13643200000.00	8330000000.00	0.262326	87.08	50
Republic of Korea	2006	9161900000.00	12563100000.00	0.280258	80.38	51
Republic of Korea	2007	8826900000.00	21831000000.00	0.299119	82.78	51
Republic of Korea	2008	11187500000.00	19536500000.00	0.319416	83.65	56
Republic of Korea	2009	9021900000.00	17400500000.00	0.337752	83.41	55
Republic of Korea	2010	9497400000.00	28221600000.00	0.348149	82.94	54
Republic of Korea	2011	9773000000.00	29647700000.00	0.358855	80.28	54
Republic of Korea	2012	9495900000.00	30598700000.00	0.374997	82.63	56
Republic of Korea	2013	12766600000.00	28317800000.00	0.389619	83.1	55
Republic of Korea	2014	9273600000.00	27998500000.00	0.405632	84.14	55
Republic of Korea	2015	4104100000.00	23687100000.00	0.415687	83.17	54
Republic of Korea	2016	12104300000.00	29889500000.00	0.430011	83.17	53
Republic of Korea	2017	17912900000.00	34069400000.00	0.444141	83.65	54
Republic of Korea	2018	12182600000.00	38220400000.00	0.461633	85.1	57
Republic of Korea	2019	9634300000.00	35239000000.00	0.476355	84.62	59
Republic of Korea	2020	9223600000.00	32479700000.00	0.485245	85.1	61
Republic of Korea	2021			0.496706		62
Slovenia	1999	106600000.00	47700000.00			60
Slovenia	2000	135800000.00	65300000.00			55
Slovenia	2001	501200000.00	130500000.00			52
Slovenia	2002	1849800000.00	341500000.00	0.171374	81.19	60
Slovenia	2003	535600000.00	709900000.00	0.0201	80.69	59
Slovenia	2004	763100000.00	481600000.00	0.21706	79.9	60
Slovenia	2005	970800000.00	1059300000.00	0.22832	80.38	61
Slovenia	2006	692021551.72	906517432.43	0.244601	78.47	64
Slovenia	2007	1884506372.68	2215833333.23	0.258099	81.34	66
Slovenia	2008	1080741791.92	1332238646.15	0.264469	83.17	67
Slovenia	2009	-346971372.90	340003400.66	0.278643	83.89	66
Slovenia	2010	319143932.58	199550983.32	0.281455	81.99	64
Slovenia	2011	875946337.68	-14020385.41	0.301209	82.63	59
Slovenia	2012	33537889.49	-566213719.77	0.319954	81.22	61
Slovenia	2013	104022716.63	32084994.20	0.333039	81.22	57
Slovenia	2014	1019380613.50	212665607.19	0.340723	81.25	58
Slovenia	2015	1730147099.28	325794361.51	0.366873	80.77	60
Slovenia	2016	1446274234.68	477581493.12	0.37552	83.65	61
Slovenia	2017	1196228604.69	631072850.99	0.393778	81.73	61
Slovenia	2018	1538137615.35	448900112.63	0.388593	82.69	60
Slovenia	2019	2151537534.12	1294599892.32	0.402255	84.13	60
Slovenia	2020	486379526.94	814163931.00	0.430157	83.65	60
Slovenia	2021			0.478999		57
Spain	1999	19628574139.85	45133681210.77	0.202105		66
Spain	2000	40509751188.43	59089168950.90	0.218621		70
Spain	2001	28909416991.47	33645649596.61	0.002316		70
Spain	2002	39359708554.15	32994780515.88	0.246748	86.63	71
Spain	2003	30744905690.66	33833800091.99	0.254903	86.63	69
Spain	2004	25268192650.58	62162738693.07	0.269763	85.17	71
Spain	2005	27007774843.36	45076471035.63	0.288466	86.12	70
Spain	2006	32927841460.42	104416944672.41	0.002936	87.56	68
Spain	2007	68229666915.15	146475065534.59	0.299562	86.12	67
Spain	2008	74088629877.41	75780045994.32	0.301886	85.58	65
Spain	2009	9549813317.16	15701125014.40	0.311159	86.26	61
Spain	2010	36609340306.49	37839272184.42	0.324918	85.78	61

Spain	2011	26832032514.65	44983271836.99	0.333268	85.45	62
Spain	2012	20848479095.58	-2520146492.80	0.342413	83.1	65
Spain	2013	47373243838.96	33109854817.38	0.354311	82.16	59
Spain	2014	32943256862.61	45916672010.13	0.365478	80.29	60
Spain	2015	23037070821.45	56337539137.50	0.375048	79.33	58
Spain	2016	44253339407.67	56638710208.07	0.383973	80.77	58
Spain	2017	31565354023.79	46141307015.08	0.389344	82.21	57
Spain	2018	58626179994.99	38113795388.47	0.398467	81.25	58
Spain	2019	24759067946.40	32163467256.01	0.413397	81.25	62
Spain	2020	33735353773.15	56079779895.80	0.426589	78.37	62
Spain	2021			0.440321		61
Sweden	1999	62910430888.17	24373783333.69	0.304528		94
Sweden	2000	22817836820.94	40232715840.37	0.321992		94
Sweden	2001	18217810086.49	14787053131.37	0.335593		90
Sweden	2002	18381645407.98	16666790287.70	0.034852	96.53	93
Sweden	2003	6007683415.88	22342652210.29	0.359012	98.02	93
Sweden	2004	16854649893.55	28183811925.24	0.375037	97.61	92
Sweden	2005	20782686615.82	38277389482.46	0.343535	96.17	92
Sweden	2006	22052656378.60	21602860370.78	0.351698	97.61	92
Sweden	2007	46143507532.97	55891332337.69	0.359806	98.09	93
Sweden	2008	41436553995.95	34764603506.46	0.369063	99.04	93
Sweden	2009	8960871620.90	26474833267.56	0.381178	99.53	92
Sweden	2010	625102142.47	22122824553.39	0.389157	99.53	92
Sweden	2011	6979353755.44	23773996175.95	0.409655	99.06	93
Sweden	2012	4273531542.42	17495186358.49	0.041475	99.06	88
Sweden	2013	1316837632.12	27893153128.05	0.430636	99.06	89
Sweden	2014	-8624292983.56	-3805054833.75	0.450482	97.6	87
Sweden	2015	10254328595.41	14900124839.19	0.467543	99.04	89
Sweden	2016	15642287790.05	1272021156.85	0.480422	99.04	88
Sweden	2017	28405674155.34	39806392393.03	0.048625	98.08	84
Sweden	2018	-952353416.56	12809616662.70	0.503034	97.12	85
Sweden	2019	16986432796.64	23123509815.21	0.514079	96.63	85
Sweden	2020	28435977959.15	29242690620.72	0.521811	96.63	85
Sweden	2021			0.542273		85
Italy	1999	6941768225.13	262461749.52	0.888767		47
Italy	2000	13172981900.40	6492039032.32	0.906493		46
Italy	2001	14878086498.85	16369483711.62	0.098813		55
Italy	2002	17239360004.88	11504637432.74	0.102466	74.75	52
Italy	2003	19572886733.57	2144413896.57	0.104625	73.27	53
Italy	2004	20100742901.80	14313051509.16	0.120936	68.42	48
Italy	2005	36762073074.94	52296832525.40	0.128303	64.11	50
Italy	2006	56995485107.01	58960986973.08	0.136781	62.2	49
Italy	2007	65975535145.49	119993334874.05	0.146769	64.11	52
Italy	2008	-9501579210.47	67703684656.64	0.157084	63.46	48
Italy	2009	16607196344.85	18369177793.17	0.159892	62.56	43
Italy	2010	9930501390.91	30727883014.00	0.16333	63.51	39
Italy	2011	34465481829.53	51872690975.92	0.164498	64.79	39
Italy	2012	34901033.01	6796746984.48	0.174593	63.85	42
Italy	2013	19531411961.82	20275668546.37	0.181172	63.85	43
Italy	2014	17032744039.04	20476260925.58	0.188653	68.27	43
Italy	2015	13303439230.24	15424320012.89	0.197789	64.9	44
Italy	2016	25656663794.79	13659637995.68	0.201068	64.9	47
Italy	2017	11138429977.19	11814159887.12	0.021473	62.98	50
Italy	2018	44249715319.15	38655966071.21	0.221592	61.54	52
Italy	2019	31185214397.32	32869061257.41	0.225266	61.54	53
Italy	2020	-22090942205.12	-76876698.46	0.229522	60.59	53
Italy	2021			0.305685		56

ÖZGEÇMİŞ

Ümmühan AKHİSAR

EĞİTİM DURUMU:

- Lisans: Kocaeli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Bilgisayar Öğretmenliği, 2001.
- Yüksek Lisans: Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Elektronik-Bilgisayar Eğitimi. 2003-2006
- Doktora: İstanbul Gedik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Doktora Programı (2019-2023)

AKADEMİK YAYINLAR:

- Akhisar, Ü., & Güvel, E. A. (2023). Kadınların Eğitim Oranlarının Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımına Etkisi; 22 Oecd Ülkesi Üzerine Bir Panel Nedensellik Analizi. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi (60), 169-180. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1364405>